

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

BOGNÁR DEZSŐ, BOTVAY KAROLY, DOMONKOS OTTÓ, FALLER JENŐ, FRIEDRICH KAROLY, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KAROLY, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS

Szerkeszti:

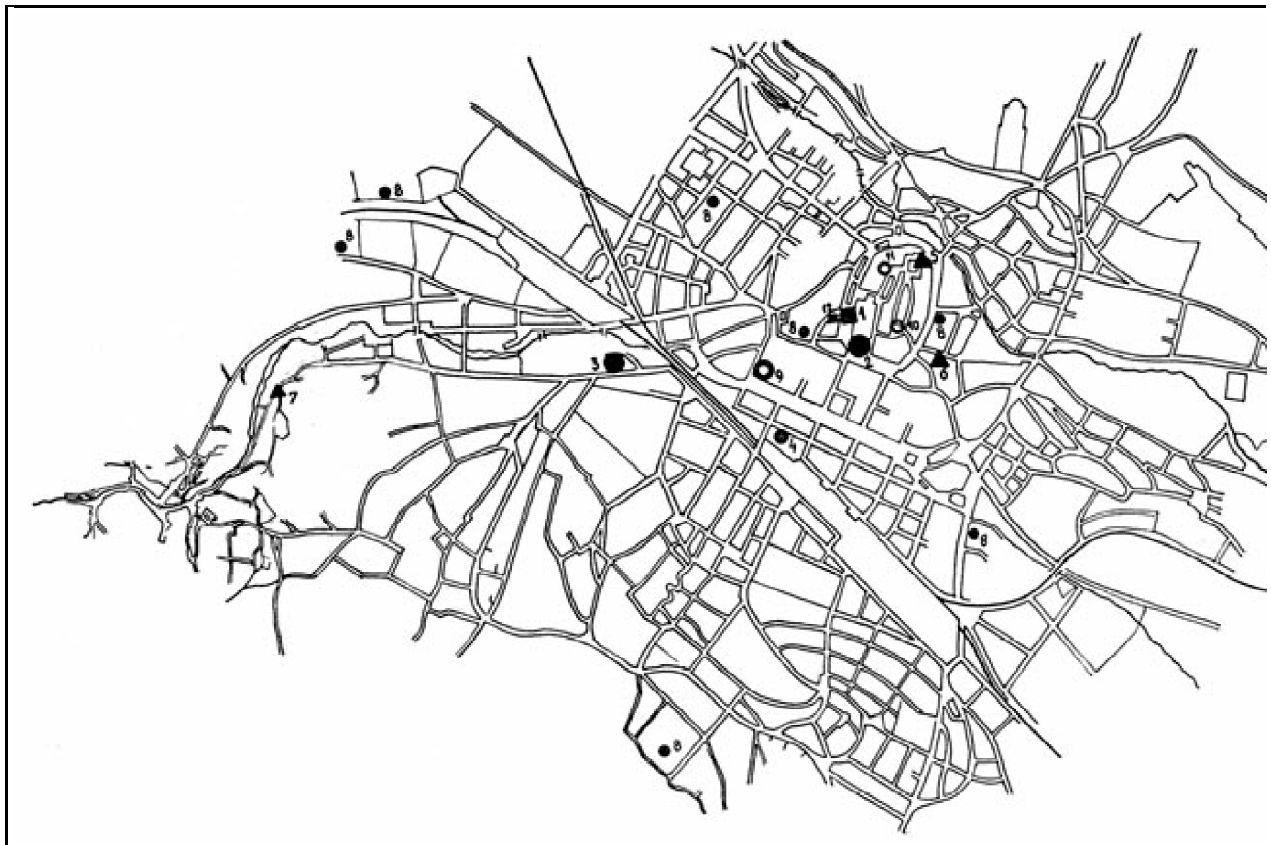
CSATKAI ENDRE

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről

Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről

A művelődési közintézmények, ill. középületek száma, állapota, fejlettsége fontos jellemzője annak a képnek, amelyet egyes városaink kulturális életéről alkotunk. Az összehasonlítás során persze nem közömbös, hogy a művelődés szolgálatában álló középületek – színház, kultúrház, filmszínház, könyvtár, múzeum, képtár stb. – milyen mértékben felelnek meg a mai követelményeknek, befogadóképesség, alaprajzi elrendezés, felépítés, műszaki felszerelések, berendezés, valamint művészi megjelenés tekintetében. Az évszázadokon át virágzó kultúrájára büszke Sopron hosszú ideig a legelső között állott ebben a tekintetben is városaink sorában és egyes hiányoktól eltekintve, ellátottsága nagyjából ma is megfelel azoknak az igényeknek, amelyeket a városrendezési normák ilyen nagyságrendű várostól megkövetelnek. A normák 40 000 lakosú város részére kb. 600–700 néző számára alkalmas színházat, ugyanilyen befogadóképességű teremmel rendelkező nagyobb kultúrházat, 700–800 látogató számára pedig filmszínházat kívánnak meg. Sopronban az említett épületek befogadóképessége jóval meghaladja a fenti kívánalmakat, hiszen a városi színház közel 800 férőhelyes, a városi, ill. a város közönsége által is használt üzemi kultúrházak mintegy 1600, az egyéb üzemiek 1000-nél több látogatót képesek egyidőben befogadni, míg a két városi filmszínház – a bánfalvi és brennbergi figyelmen kívül hagyásával – majd 1000 néző részére biztosít helyet. Ezen a téren tehát számszerűleg Sopronban hiány nem mutatkozik. Nagyobb igények alapul vételével bírálva azonban a helyzetet – ami Sopron esetében feltétlenül indokolt – ez már

korántsem látszik oly megnyugtatónak, mint az első felületes szemrevétel alkalmával vagy a statisztikai adatok tükrében. Meg kell állapítanunk, hogy a város ezen a téren hosszú ideig nem fejlődött, s a Torna utcai filmszínház építése óta, tehát 1926-tól a második világháborúig voltaképpen nem történt semmi, pedig a város lakóinak száma ebben az időszakban 30 000-ról mintegy 40 000-re emelkedett; a fejlődést itt az utóbbi 10 évben létesült üzemi művelődésházak építése jelentette. A városi színház és a Liszt Ferenc utcai művelődésház elrendezési, technikai hiányosságai változatlanul fennállnak, súlyosbítva az utóbbi évtizedekben bekövetkezett elhasználódás, rongálódás, sérülések adta állapotukkal. A 30 év óta nagyot fejlődött film előadásait szolgáló filmszínházak is megmaradtak régi, részben ideiglenesnek szánt mivoltukban, elmaradva a filmszínházakra érvényes tervezési normák követelményeitől, alaprajzi elrendezés, helyiségméretek, műszaki berendezések, felszerelés tekintetében egyaránt. Nem valósult meg a hosszú idő óta hangoztatott szabadtéri színház és szabadtéri filmszínház sem.

21. ábra. Művelődési középületek elhelyezése a város területén.

1. Petőfi Színház, 2. Liszt Ferenc Kultúrház, 3. Ady Endre Kultúrház, 4. Petőfi Kultúrház, 5. Vörös Csillag Filmszínház, 6. Szabadság Filmszínház, 7. Sopronbánfalvi Filmszínház, 8. Üzemi kultúrterem, 9. Liszt Ferenc Múzeum, 10. Liszt Ferenc Múzeum Kisipari Osztály, 11. Központi Bányászati Múzeum, 12. Festőterem

Az általános rendezési terv küszöbön álló munkája határozott formában veti fel ezt a kérdést is és ezért úgy véljük, nem lesz érdektelen, ha az alábbiakban Sopron kulturális rendeltetésű középületeiről áttekintést nyújtunk, visszapillantunk kissé keletkezésük, építésük körülményeire, jellemezzük jelenlegi állapotukat s rámutatunk hiányosságaikra és hibáikra is. Sopron művelődési közintézményei, ill. épületei: a) színház; b) városi művelődésház; c) nagyobb jelentőségű üzemi kultúrházak; d) üzemi kultúrházak és kultúrterem; e)

filmszínházak; f) könyvtárak; g) múzeumok; h) képtár, ill. képzőművészeti kiállítási terem. Valamennyi csoportba tartozó épület részletes tárgyalása tanulmányunkat túl hosszúvá nyújtaná s így most csak az a), b), c), d) és e) pontokhoz tartozókkal kívánunk foglalkozni, míg az f), g), h) csoportbeliekre részletesebben más alkalommal térünk majd vissza.

Mindenekelőtt vizsgáljuk meg a szóban forgó épületek elhelyezését a városszerkezetben; erre a mellékelt térkép nyújt tájékoztatást (1. ábra). A térkép tanúsága szerint a városi Petőfi Színház, a város hangversenytermét tartalmazó Liszt Ferenc Művelődésház és a képzőművészeti alkotások kiállítási terme, az ún. Festőterem a városközpont közelében helyezkednek el. Figyelembe véve a normák által a kulturális középületek maximális megközelítési távolságaira előírt feltételeket, azt tapasztaljuk, hogy azok itt bőségesen kielégítést nyernek, hiszen pl. a Petőfi Színház és a Károly-magaslat alján épült Ciklámen Szanatórium közötti út hosszúsága alig haladja meg a 2 km-t. A filmszínházak is kellő elosztottságban nyertek elhelyezést a város területén, számításba véve a textilgyárak Erzsébet-kerti kultúrházát is, amely filmelőadásaival környékének ebbeli igényét is kielégíti. Központos elhelyezésű a könyvtár, a két kisebb múzeumépület, míg a Liszt Ferenc Múzeumnak a városközponttól kissé távolabb eső elhelyezéseért a szép környezet kárpótol. Az elhelyezés részletei tekintetében a helyzet már távolról sem ilyen jó, annál kevésbé, mivel sok helyütt a járművel való megközelítés, főként pedig a gépkocsiparkolás elemi kívánalmait sincsenek teljesítve, s ezen az állapoton legnagyobb mértékben javítani is nehéz. Az üzemek művelődésházai, ill. kultúrtermei többnyire a gyárak területén vannak, és így itt az elhelyezés kérdése a városi közönség szempontjából kisebb jelentőségű.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről / a) Városi Petőfi Színház

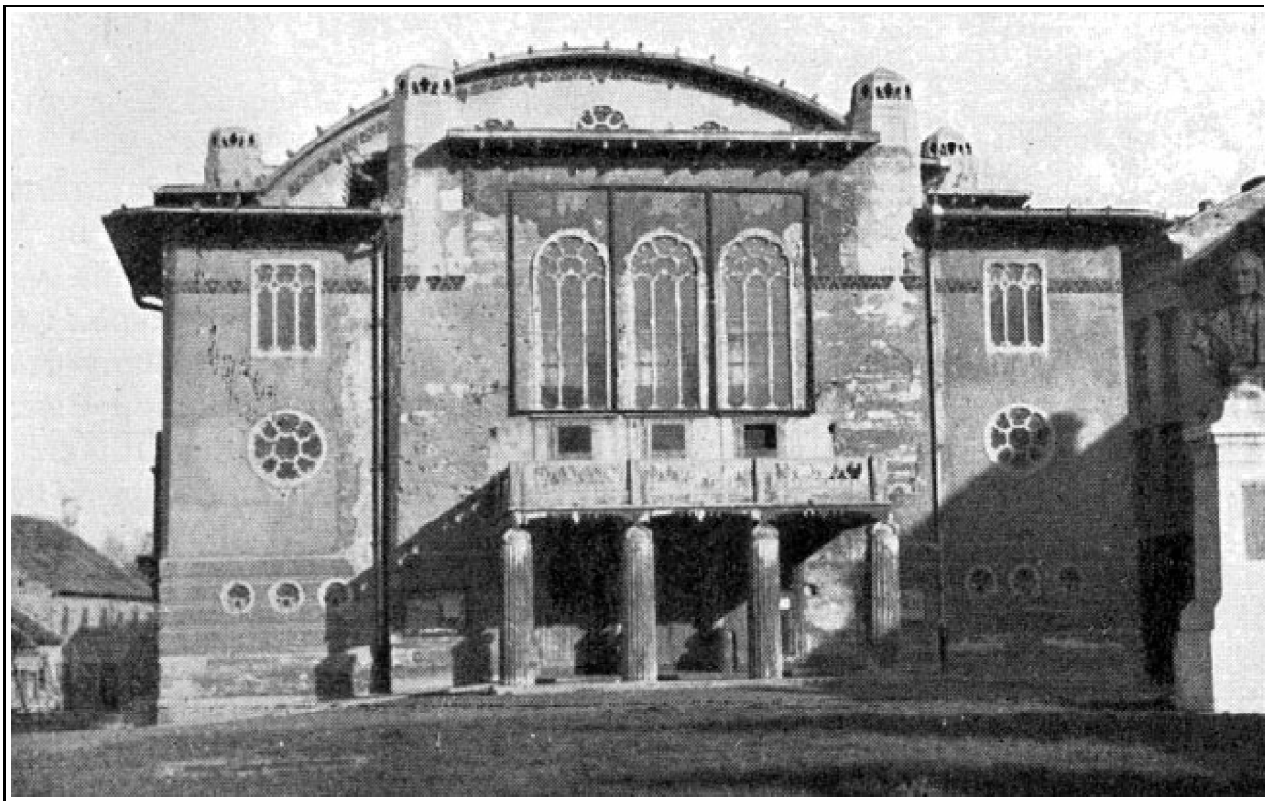
a) Városi Petőfi Színház

Sopronnak már 1769-ben volt színháza, amelyet a mai Széchenyi István Gimnázium telkén állt szárazmalom átalakításával létesítettek. A második színház 1841-ben épült *Lössl Ferenc* bécsi építész tervei alapján, a mai épület helyén. A klasszicizáló stílusú színházat 1909-ben lebontották, tűzveszélyesnek ítélt szerkezetei miatt s a külső falak megtartásával még 1909-ben felépítették az újat, *Medgyaszay István* tervei szerint, amely már közel 50 esztendeje szolgálja a város közönségét (2. ábra). Az egyéni formaalakítású épületen is Medgyaszay nemzeti stílusra való törekvése nyilatkozik meg. Elhelyezése – mint már említettük – megközelítés szempontjából előnyös ugyan, de csupán déli főhomlokzata néz a viszonylag tágas Petőfi térre, amíg a többi oldalon szűk utcák – Ógabona tér, Színház utca – határolják. A főbejárat és a két karzati lépcső bejárata a Petőfi térről nyílik, a kijárat ajtóknak legnagyobb része azonban az Ógabona térre és Színház utcára, ahol a pihenő nélküli, külső kijárat lépcsők elfoglalják a teljes járdaszélességet. Ezen a hibán a távozó közönségnek a Petőfi térre való terelésével lehetne segíteni, ami a nézőtér előtti épületrész bővítését és átépítését követelné meg.

Egyébként a színházépület közel 800-as férőhelyével – a város lakosainak számát tekintve – ma is elegendőnek bizonyul. Az épületben 599 ülőhely és 200 állóhely áll rendelkezésre; kívánatos lenne az állóhelyek helyett is ülőhelyeket létesíteni. Az épület mostanában nincs teljes mértékben kihasználva, de régebben a jó képességű „staggione” szintársulatok – évente 3–4 hónapon át is – napról-napra telt házat vonzottak és remélhető, hogy ez majd a jövőben is így lesz.

A Medgyaszay István tervezte színházépület terveit szemlélve, megállapíthatjuk, hogy a nézőtér

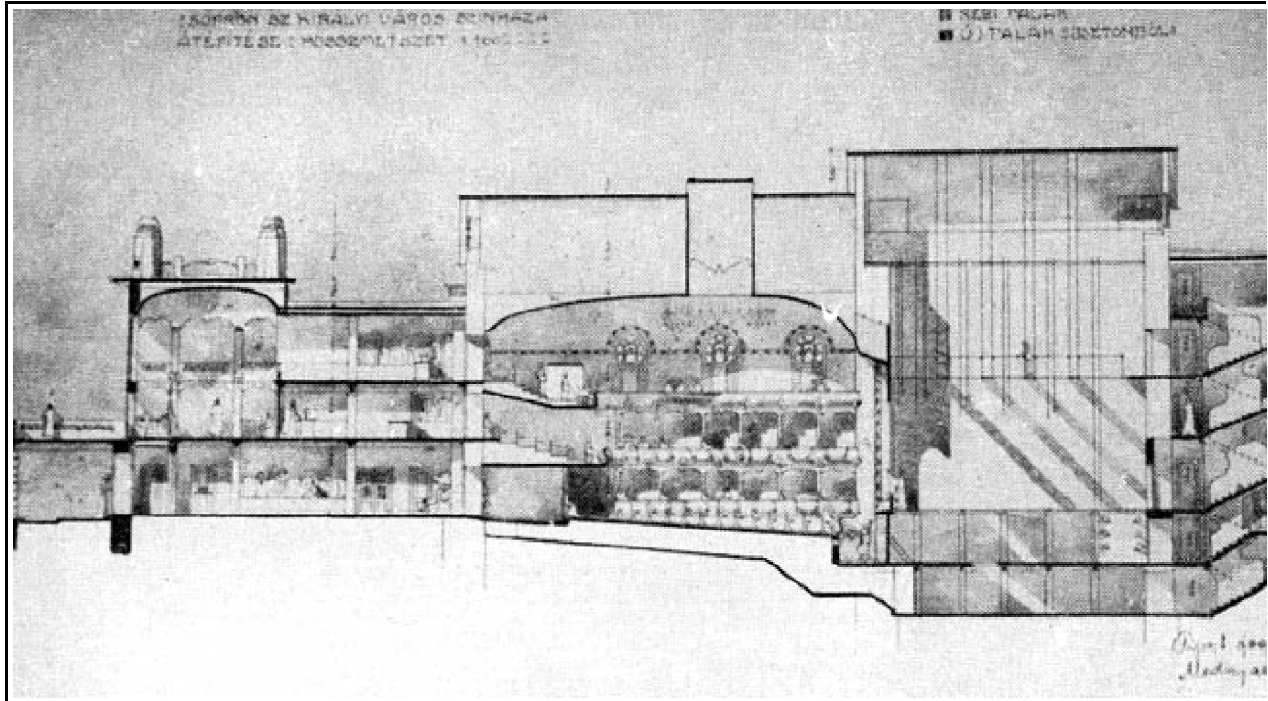
befogadóképesség, térhatás szempontjából nagyjából kielégítő ugyan, de egyébként a színház alaprajzi elrendezése, tartozék- és mellékhelyiségeinek a szükségesnél kisebb méretei, a túlzottan takarékos megoldás már eddig is közel félszázadon át akadályozták az épület jó használhatóságát. A hibák nagy része a szűkre szabott alapterülettel magyarázható és ezért nem csupán az épület tervezője okolható, mert a levéltárban fellelhető, régebbi tervek tanúsága szerint (3. ábra) Medgyaszay a Lössl-féle színház kb. 10 m-es déli irányú megnyújtásával számolt, a kivitelezett terv 4 m mértékű bővítésével szemben. Ezek a tervek nagyobb területet szántak a szükséges tartozék- és mellékhelyiségek számára s a távozó színházlátogatók legnagyobb részét – a Színház utca és az Ógabona tér helyett – a Petőfi térre vezették volna.

2. ábra. A Petőfi Színház

Vizsgáljuk most részleteiben a színházépületet, egybevetve a ma érvényben lévő tervezési normák követelményeivel (4. és 5. ábra). A földszinti bejárat szűk; a szükséges 4 m bejárati ajtó méret helyett csupán 1.50 m áll rendelkezésre. Kicsi a szelfogó mélységi mérete (2 m helyett csupán 1.50 m) s a pénztár előtti, alig 4 m² nagyságú terület – amely egyben a karzati lépcső kezdőpihenője – helyzete és szűk volta miatt jegyváltásnál mindenkor nagy torlódást idéz elő. A 800 személyes színház legalább 2 pénztárfülkét és külön pénztárcsarnokot is igényel, aminek itt nyomát sem találjuk. A színháznak földszinti előcsarnoka úgyszólván nincs, mert amit ma annak tekintünk, a ruhatárak és büfé előtti tér területi igényeit is alig elégíti ki. A ruhatárak kedvezőtlen elrendezése s a szükségesnél kisebb kiadóasztal mérete is állandó zavart idéz elő. A WC-helyiségek és előterek nem elegendők és a szellőzésük is kifogásolható; a szükségesnek csupán mintegy 50%-a áll rendelkezésre. Nincs helyisége sem az orvosi, sem a rendőrségi, sem a tűzoltó ügyletnek és nem gondoskodtak a nézőtéri személyzet öltözőiről, mosdóiról sem.

Az I. emeleti erkélyre vezető lépcsőfeljárat közbenső pihenő nélküli megoldása kedvezőtlen. A II. emeleti karzat lépcsőfeljáratai emellett keresztezik az erkélyre vezető lépcsőkarokat, közös légtérben. Megengedhetetlen az is, hogy egyik lépcsőről át lehet jutni a másikra, ami pánik esetén válhat veszélyessé. Az első és második emeleti előterek, ruhatárak méretei egyébként megfelelnek; a dohányzót az erkély előterében jelölték ki, azonos légtérrel.

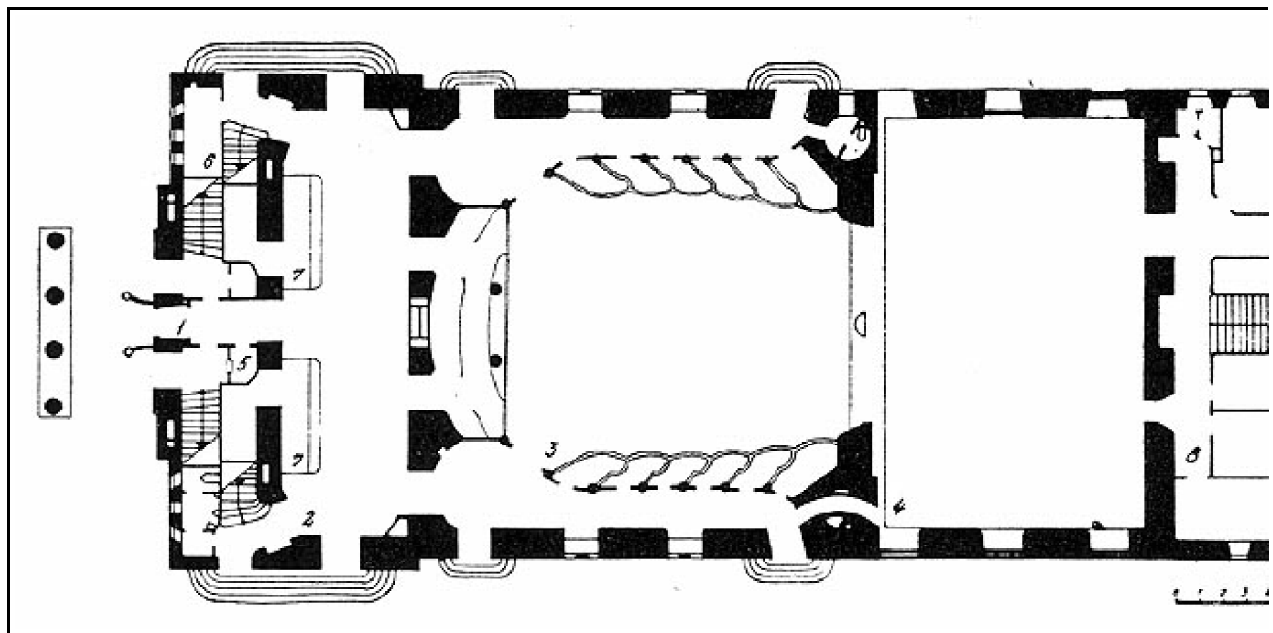
3. ábra. Medgyaszay első, meg nem épített színháztervének hosszmetsete

A nézőtér patkóalakú, legnagyobb szélességi mérete 14 m, a rivalda és a legtávolabbi nézőtávolság a 20 m-t sem éri el és így megfelel az előírásoknak. Bővítésre szorul a zenekar süllyesztett tere. A színpad méretei megfelelnek, de sem oldal, sem hátsó színpad nincs és hely híján a díszletraktár az Ógabona tér túlsó oldalán lévő Festőterem épületének földszintjén kapott helyet.

Az öltözők két szinten helyezkednek el, a szükségesnél jóval kisebb alapterülettel; itt egyébként igazgatói iroda, fodrász-helyiség kivételével számos olyan helyiség hiányzik, amelyre egy 800 személyes városi színháznak adminisztráció, művészeti ügykezelés, műszaki vezetés stb. részére feltétlenül szüksége volna. – A színpadtechnikai berendezések a fejlődések mai állásához viszonyítva eléggé kezdetlegesek, s így öröndetes, hogy legalább a világító berendezés korszerűsítésére sikerült most fedezetet biztosítani. A központi fűtő-, valamint szellőzőberendezést nemrégén állították helyre.

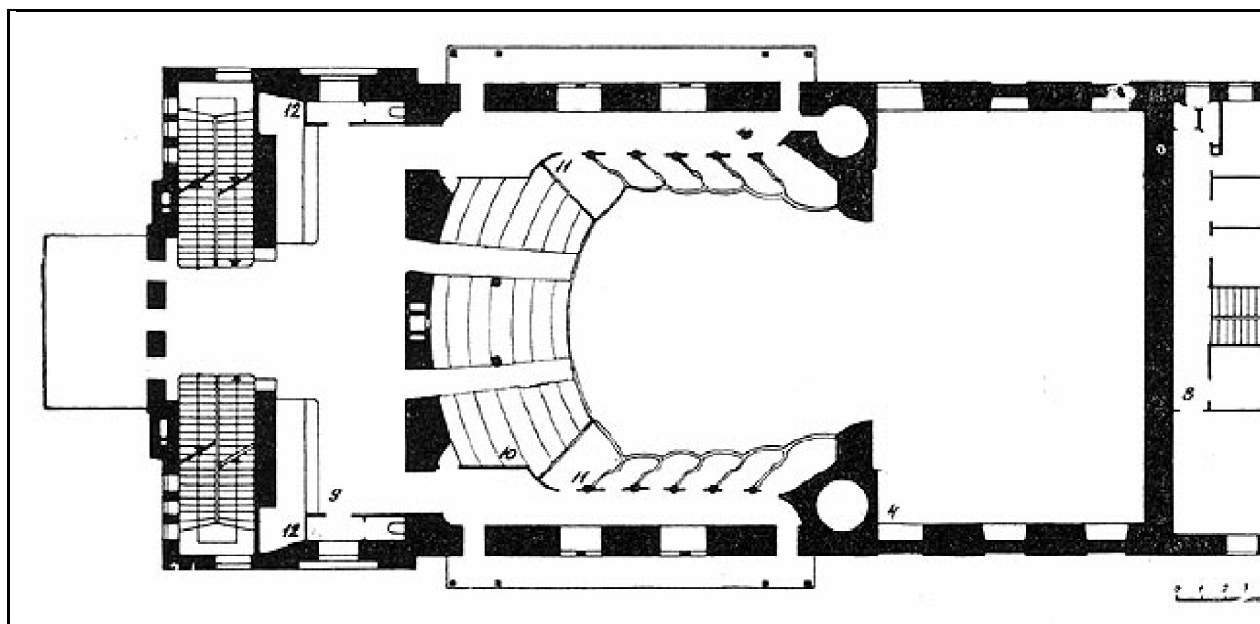
Nyilvánvaló, hogy a színházépület a mai követelményekhez mérten annyi fogyatékoságot mutat, amit csak átépítéssel, ill. bővítéssel lehet orvosolni. A bővítés csupán a Petőfi tér felé volna lehetséges, legalább 8–10 m-rel, a tér irányában. Ennek során kellő szélességű bejáratookról, szélfogóokról, pénztárcsarnokokról, előcsarnokokról, a szükséges méretű ruhatárakról, WC-csoportokról, ügyeleti szobákról, dohányzóról stb., továbbá teljesen elkülönített erkély- és karzatlépcsőkről kellene gondoskodni és meg kellene szüntetni a szűk utcákra nyíló, boldalsó kijáratokat. A süllyesztett zenekari rész bővítése – a két első széksor

feláldozása árán – nem okoz nehézséget, de már a színpad bővítése és kiegészítése szinte lehetetlen, mivel itt a hosszirányú bővítésnek többek között a Színház utca 32. számú műemlék-épület is útját állja; egyéb tekintetben sem lenne célszerű a kis szélességű épülettömb aránytalan megnyújtása. Oldalirányban sincs mód a bővítésre s így sem oldalszínpadról, sem hátsó színpadról, sem díszletraktárról gondoskodni nem lehet és ezzel a továbbiakban is fennállnának a színpadi rész említett hiányosságai. Ilyen körülmények között tehát kétségtelen, hogy a szükséges tatarozási és karbantartási munkák elvégzésén, a pénztárhelyiség jobb elhelyezésén, valamint a színpadtechnikai berendezések korszerűsítésén kívül az épület nagyobb arányú bővítésére költeni nem érdemes, mert az eredmény semmiképpen sem lesz minden tekintetben kielégítő, s így nem állna arányban a költségekkel. Persze új, valamivel 7-nagyobb befogadóképességű, korszerűbb színház építése – a jelenleginél jóval nagyobb telken – volna a legkedvezőbb megoldás, amelyre azonban a város nagyszámú megvalósításra váró, sürgősebb építési feladata miatt egyelőre nem is gondolhatunk.

4. ábra. A Petőfi Színház földszinti alaprajza

1. Szélfogó, 2. előtér, 3. nézőtér, 4. színpad, 5. pénztár, 6. iroda, 7. ruhatár, 8. színpadi öltözők

5. ábra. A Petőfi Színház 1. emeleti alaprajza
8. Színpadi öltözők, 9. emeleti előtér, 10. karzat, 11. páholyok, 12. ruhatár

Szabadtéri színház. – Sok szó esett már szabadtéri színház építéséről Sopronban, amelynek színhelyeül sokan a rákosi kőfejtőt, egyesek a volt Neuberger-féle téglagyárat, mások pedig a Lőver-szállóval szemben lévő területet javasolták. Célszerű a szabadtéri színház részére olyan helyet kijelölni, ahol a terep adottságai kedvezően kihasználhatók az emelkedő nézőtér számára. Legutóbb mégis szóba került erre a célra a Zeneiskola kertje is, ami mellett a központos fekvés, a Zeneiskola közelsége és a terület szélvédettsége szólnak, de a feladathoz mérten szűk terület a tervezésnél feltétlenül kötöttséget jelentene. Egyébként *Friedrich Károly* éveken át folytatott vizsgálatokkal megállapította, hogy Sopronban a nyári időszakban átlag mindössze 20 olyan nap van, amely szabadtéri előadások megtartására alkalmas. A kedvezőtlen eredmény – amely főként Sopron szeles éghajlatában leli magyarázatát – azt mutatja, hogy a szabadtéri színház létesítése Sopronban nem tartozik a legsürgősebben megvalósítandó feladatok közé, bár kétségtelen, hogy az idegenforgalom növekedésével számolva, az általános rendezési tervben már most kell gondoskodnunk helyének kijelöléséről.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről / b) Városi Liszt Ferenc Kultúrház

b) Városi Liszt Ferenc Kultúrház

A művelődésházak közül elsősorban a Liszt Ferenc Kultúrházzal foglalkozunk, a volt Kaszinó épületével, mivel ez foglalja magában a város nagyobb méretű, gazdag kiképzésű hangversenytermét s emellett egy másik, valamivel kisebb alapterületű szép teremmel is rendelkezik; évtizedek óta ebben az épületben tartják a jelentős előadásokat, ünnepeket, hangversenyeket s a nagyobb táncmulatságokat, bálakat is. A központos elhelyezésű épület főbejárata a Liszt Ferenc utcára nyílik ugyan, ami a gépkocsival való megközelítés szempontjából kedvezőtlen, de enyhíti a helyzetet, hogy a gépkocsiparkolás számára a

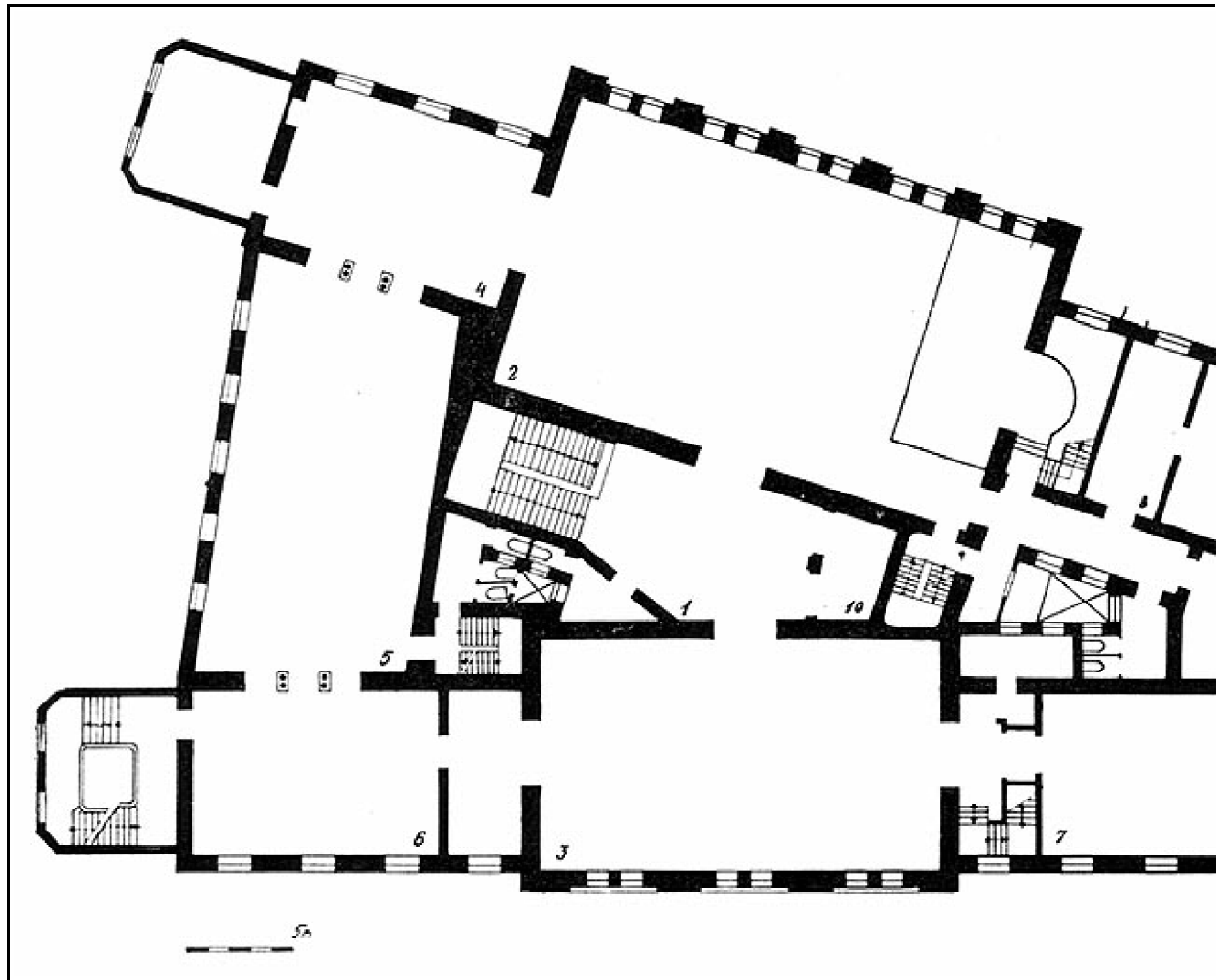
szomszédos Petőfi tér rendelkezésre áll. Az épület számos jelenlegi fogyatékosága ellenére szép termeivel, kb. 40 000 m³ beépített köbtartalmával nagy értéket jelent és az épület új értéke 20–25%-ának megfelelő összegű átépítéssel nemcsak megmenthető és helyreállítható, hanem a mai igényeknek megfelelően célszerűen átalakítható is lenne.

A hajdani Kaszinó épületet 1872-ben létesítették a lebontott nagyméretű bástya helyén, a Liszt Ferenc utca, Templom utca, Széchenyi tér és Petőfi tér határolta telken, *Waechter* bécsi építész tervei alapján. Az eklektikus épület reprezentatív megjelenésű, léptékével jól illeszkedik a Széchenyi tér házaihoz s tömegével lezárást ad a Köztársaság utcának (6. ábra). Tervezője inkább a hangversenyterem, általában a főhelyiségek szép kialakítására, belső díszítésére törekedett, míg a mellék- és tartozékhelyiségekre, valamint a lépcsőházakra kevesebb gondot fordított a tervezés során, és a trapézalakú telek adta nehézségekkel alaprajzilag általában kisebb sikerrel birkózott meg (7. ábra). A főbejáratnak a keskeny Liszt Ferenc utcára való helyezése sok tekintetben hátrányos és talán csak azzal a törekvéssel indokolható, hogy a Széchenyi téri, déli épületraktus a klubhelyiségek részére megszakítás nélkül, zavartalanul felhasználható legyen. A bejárat előtér rideg, barlangszerű; az előcsarnok a földszinten és az emeleten voltaképpen nem egyéb, mint a díszlépcső kibővített pihenője; mindössze 60 m² alapterületével, kedvezőtlen formájával egyaránt **8**alkalmatlan arra, hogy a monumentális hatású hangverseny-, ill. táncterem, valamint az ugyancsak szép kialakítású kisterem előcsarnoka legyen. A nagyterem egyébként 14 m széles, 23 m hosszú, így 320 m² alapterületű; a szokatlanul nagy belmagasságú termet körülfutó erkély tagolja. Befogadóképessége a földszinten kb. 450, a karzaton 150, összesen tehát 600 személy. A kisterem 200 m² alapterületével közel 300 férőhellyel rendelkezik. A nagy- és kisterembe az I. emeleti előtérből mindössze egy-egy 3–3 m méretű ajtónyíláson át lehet bejutni, ami a nagy közönségforgalmat tekintve elégtelennek bizonyul. A főlépcsőház mögötti terem voltaképpen csak a nagy-, ill. kistermen át érhető el, hiszen a szűk és sötét melléklépcsőházzal való kapcsolata ilyen szempontból nem jöhet számításba; ilymódon ezek a termek alárendelt jelentőségűekké válnak. A ruhatár hiánya ma hangversenyek alkalmával szükségmegoldásra kényszeríti a rendezőseget; ilyenkor ugyanis a kisterem szolgál ruhatárként, ami tarthatatlan megoldás már azért is, mivel a mindössze 3 m méretű ajtónyílás a megkívánt ruhatári kiadóasztal hosszúságának csak egyötöde. A mellékhelyiségek száma és méretei sem elegendők; így pl. az I. emeleti WC-k száma az előírtak felét sem éri el. A két igen gyér természetes világítású, szűk lépcsőház nagymértékben csökkenti az I. és II. emeleti helyiségek használhatóságát; az I. emeleti művész-szobák, iroda és zenekari próbaterem elérésére ugyancsak a Petőfi tér felőli melléklépcsőt kell igénybe venni.

6. ábra. A Liszt Ferenc Kulturház

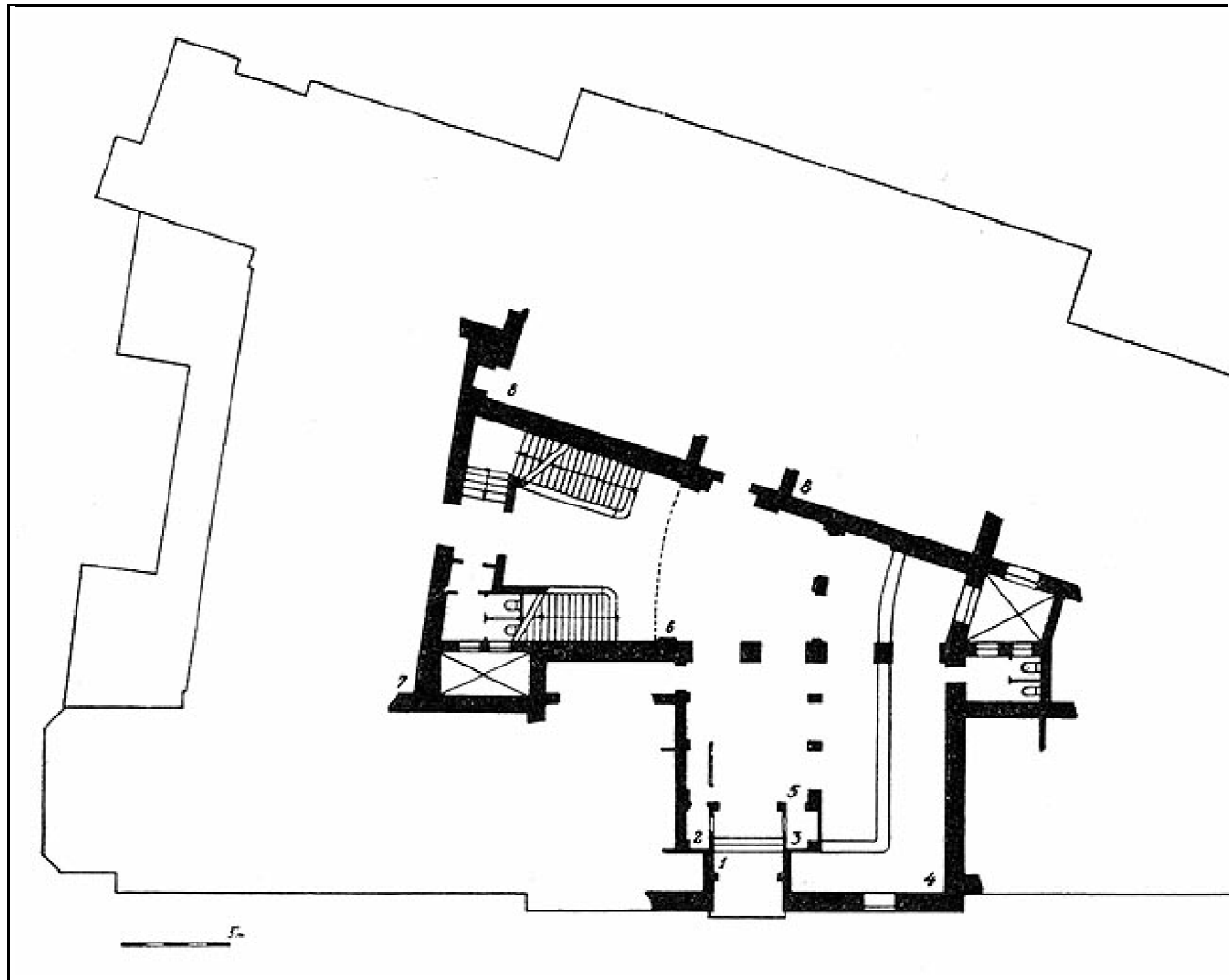
Az épület fogyatékosainak megszüntetése céljából 1943-ban átépítést terveztek, amelynek terveit *Hárs György és Winkler Oszkár* készítették. A tervezők arra törekedtek, hogy a helyiségek átcsoportosításával, a fölépcső átépítésével, általában jobb alaprajzi szervezéssel a bejárat, előcsarnok, fölépcső, emeleti előcsarnok, termek, valamint tartozék- és mellékhelyiségek olyan rendszerét valósítsák meg, amely az épület termeinek használhatóságát, jó hatását [9a](#) jelenlegihez mérten megsokszorozza. A földszinti kávéház alatti boltozatos alagsori helyiségekben nagyszabású vendéglőüzem létesült volna, megfelelő kapcsolatban az épület egyéb részeivel, a hangverseny-, ill. tánctermekekkel és klubhelyiségekkel. A két szűk és sötét melléklépcső helyett kényelmes, jól megvilágított lépcsőházak épültek volna az I. emeleti helyiségek és a II. emeleti műtermek, művész-szobák, valamint szolgálati lakás eléréséhez. A programhoz tartozott a központi fűtőberendezés újjáépítése is. Az 1943-ban tervezett átépítési munkák kis része elkészült, többek között az alagsori helyiségek kiépítése légtalmi óvóhelyekké olyképpen, hogy később vendéglővé legyenek átalakíthatók az eredeti elgondolás szerint.

7. ábra. A Liszt Ferenc Kulturház I. emeleti alaprajza

1. Előcsarnok, 2. nagyterem, 3. kisterem, 4., 5., 6. termek, 7. gyakorlóterem, 8., 9. irodák

Az elmúlt 12. esztendő folyamán az épület egy ideig a szakszervezetek kezelésében is állt, azután járási, majd 1945 óta városi kultúrház lett. 1946-ban alagsori helyiségeiben gőz-, ill. kádfürdőt terveztek; később a szakszervezetek vezetősége megpróbálkozott az épület helyreállításával és átépítésével, de törekvései a lehetőségekhez képest magas költségek miatt kudarcot vallottak. A Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága számos állagvédelmi munkát végeztetett az épületen, így többek között sor került a földszinti kávéházi üzem, klubhelyiség, könyvtár rendbehozását, de gyökeres átépítés máig sem történt, pedig enélkül a művelődésház rendeltetésének megfelelően kifogástalanul használni nem lehet. Tetézi a bajt az is, hogy egyes helyiségeinek fafödémét gomba támadta meg, ami ezekben a helyiségekben a tartózkodást maholnap életveszélyessé teszi.

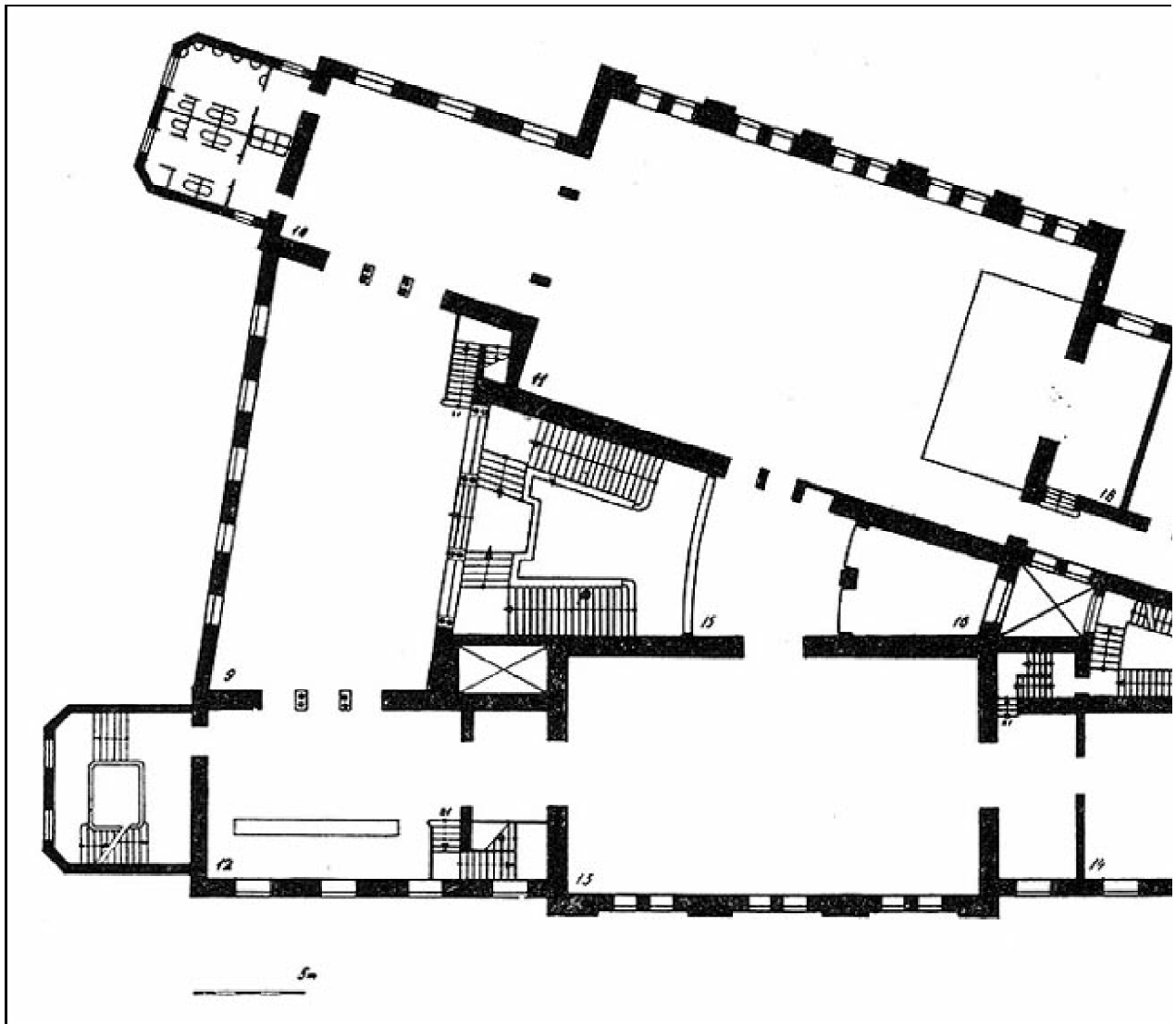

108. ábra. Javaslat a Liszt Ferenc Kulturház belső átalakítására. Földszinti alaprajz.

1. Szélfogó, 2., 3. pénztár, 4. ruhatár, 5. pénztárcsarnok, 6. előcsarnok, díszlépcsőház, 7. kávéház, 8. klub

Kiegészítésképpen vázlatosan ismertetjük az említett tervezőknek a Liszt Ferenc Kulturház átépítésére vonatkozó javaslatát, ami lényegében az 1943-ból származó tervek továbbfejlesztéseként született. Bemutatjuk a földszinti bejárat részre, valamint a reprezentatív helyiségeket magába foglaló I. emeleti szintre javasolt alaprajzi elrendezést (8. és 9. ábra). Nagyobb szerkezeti átalakítás tervezésére csak ott került sor, ahol feltétlenül szükségesnek látszik, s így a tervben a bejárat is a helyén maradt. Az előtér pénztárcsarnokká alakul, amely a díszlépcsőház előterébe vezet. A pénztárcsarnok jobboldali határoló falának áttörése kapcsolatot teremt az itt kialakított, bőséges területű, kellő hosszúságú kiadóasztallal rendelkező ruhatárral. A díszlépcső – némi bontási munka árán – ötkarúvá alakul át, amely az I. emeleten a Templom utcai kertre néző tágas terembe torkollik, a teremrendszer voltaképpeni előcsarnokába. Innen jobbfelé haladva – a tervek szerint – jutunk a nagy teremhez, amelybe befogadóképességéhez méretezett bejáratú ajtók nyílnak. A kisterem a nagy előcsarnokból, de ettől függetlenül az új lépcsőházon át is elérhető. Mondanom sem kell, hogy ily módon a két terem egyidőben, egymástól függetlenül is használható. Az előcsarnokban, a termék előtti tágas előterekben bőven van hely a szünetközi tartózkodásra, büfék elhelyezésére stb. A két terem között kapcsolatot ad még a – kis társalgóval toldott – trapézalakú előtér,

kitekintéssel a díszlépcső és előcsarnok felé. Az elbontandó melléklépcsőházak helyett készülő lépcsőházak egyike a Templom utcai kertre néző Liszt Ferenc utcai todalékban, a másik – a javaslat szerint – a Petőfi tér felé eső épületrészben, háromkarú 11 megoldásban, helyezkedik el, külön bejáratával a Liszt Ferenc utca, ill. Petőfi tér felől. Az utóbbi szolgálna egyúttal az előadóművészek bejáratául az I. emeleti művész-szobákhoz és próbatermekhez. A tervezett új lépcsőház a II. emeleti helyiségek jobb kihasználását tenné lehetővé. A földszinten, a kávéház mellett klubhelyiségek, könyvtár és olvasó kapnának helyet. Az alagsorban tervezett vendéglő megvalósítása abban az esetben lenne különösképpen időszerű, ha Sopron a jövőben nagyobb idegenforgalomra számíthatna.

9. ábra. Javaslat a Liszt Ferenc Kultúrház belső átalakítására.

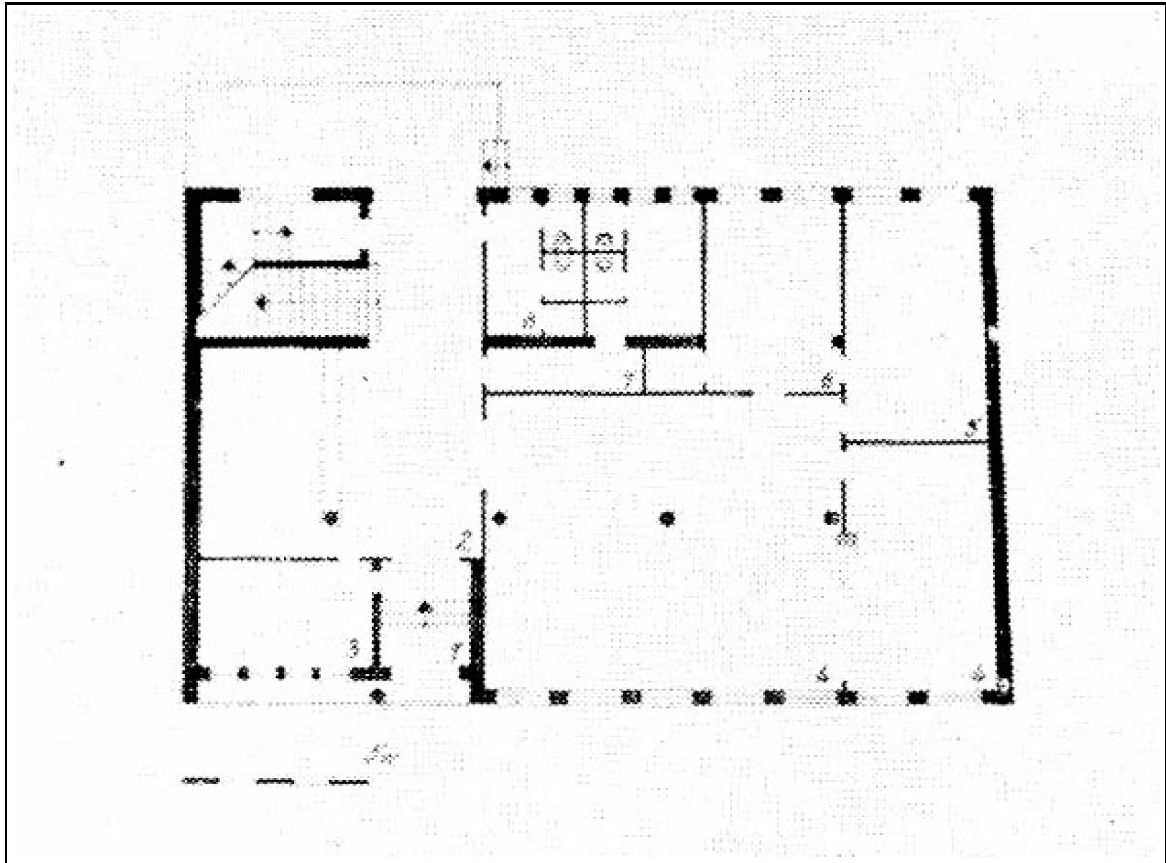
I. emeleti alaprajz. 9. Emeleti előcsarnok, 10., 12. előtér, büfé, 11. nagyterem, 13. kisterem, 14. gyakorlóterem, 15., 16. társalgó, 17–20. irodák, öltözők

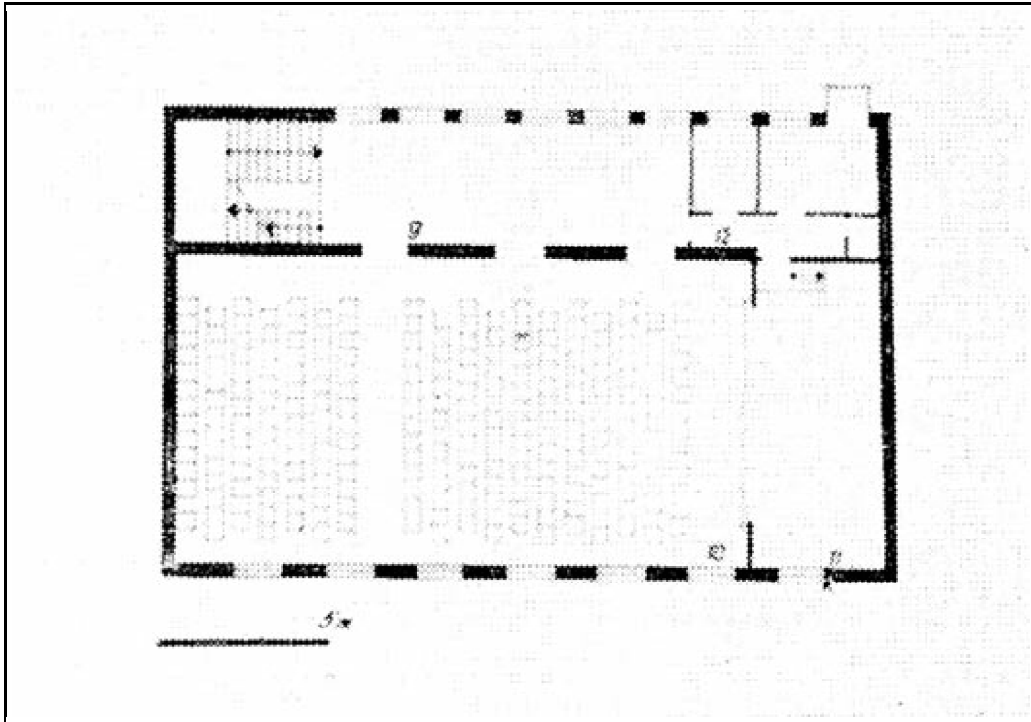
közönség szempontjából is jelentős üzemi kultúrházak

c) A városi közönség szempontjából is jelentős üzemi kultúrházak

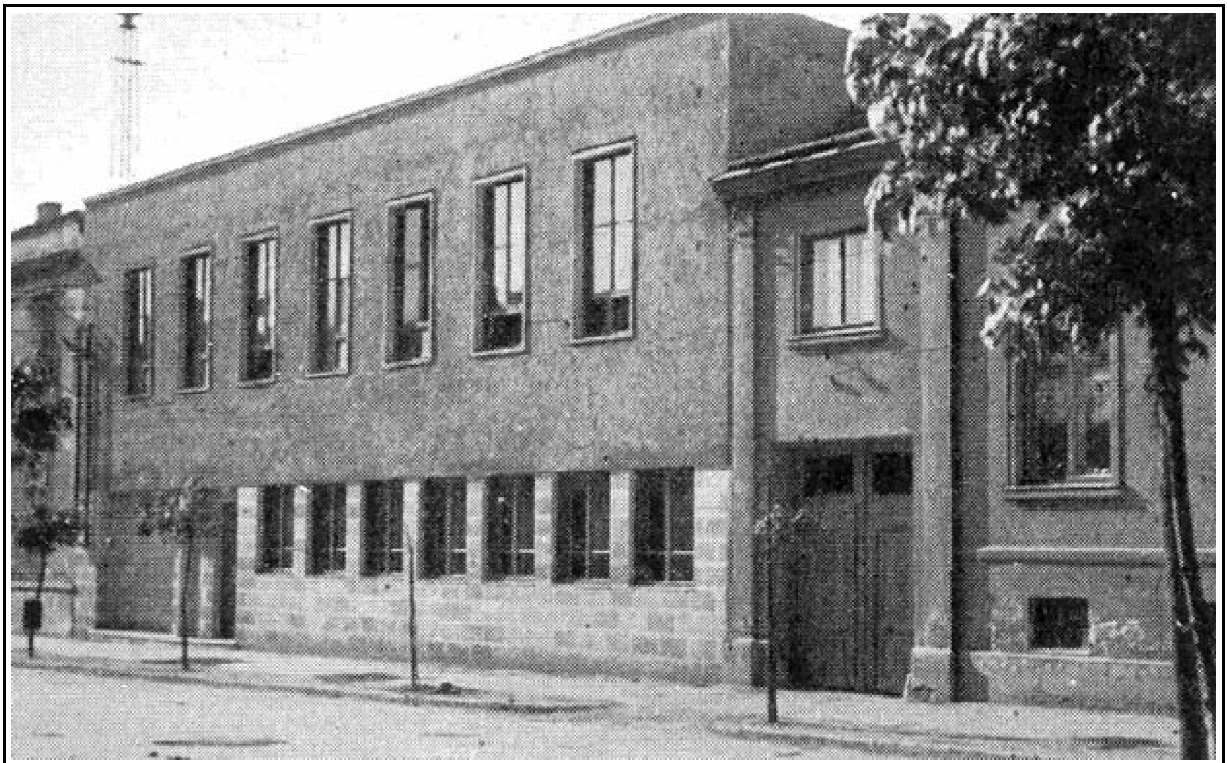
A soproni gyárak művelődésházai, ill. kultúrtermei sorából kettőt külön ki kell emelnünk, mivel ezek a gyárhozól függetlenül, teljesen különálló telken létesültek és mind befogadóképességük, mind berendezésük, felszerelésük folytán nemcsak az illető üzemek dolgozóinak, hanem az egész város lakosságának rendelkezésére állanak. Ezek a Lakatosárugyár Petőfi Kultúrháza, valamint a Textilgyárak Ady Endre Művelődésháza.

1. A *Lakatosárugyár Petőfi Kultúrháza* kisebb befogadóképességű; a Csengery utcában épült 1950-ben, a soproni tervezőirodában készült tervek alapján (tervezője *Winkler Oszkár*) mindössze 22 m front hosszúságú telken, zárt sorban. A tervezés során a zárt sorú beépítés és a telek északi fekvése jelentett kötöttséget, azonkívül a megkívánt nagyfokú takarékoság, ami főként a belső kiképzés egyszerűségében nyilvánkozik meg; a kétszintű épület mindamelllett egy közepes igényű kultúrház összes helyiségeivel és kellekeivel rendelkezik. A földszinten 12 szelfogók, előtér, ruhatár és a WC-csoportok vannak kapusszobával, valamint játékszobával, társalgóval, olvasószobával és könyvtárral (10. ábra). Az emelet utcai traktusát a 250 ülőhelyes előadóterem foglalja el – színpaddal és elkülönített vetítőfülkével –, míg az udvarit a lépcsőház, a terem előtti előtér és a színpadi öltözők (11. ábra). Az emeleti előtér kisebb belmagassággal készült és így mód volt arra, hogy az északi fekvésű terem udvar felé néző, magasan elhelyezett ablaksorán át déli napot is kapjon. A kultúrház párkánymagasságával, egyszerű megjelenésével idomul a csatlakozó épületekhez (12. ábra).

10. és 11. ábrák. A Lakatosárugyár Petőfi Kultúrháza földszinti és emeleti alaprajza. 1. Szélfogó, 2. előcsarnok ruhatárral, 3. iroda, 4–6. klubszobák, könyvtár, 9. emeleti előtér, 10. előadóterem, 11. színpad, 12. öltözők

12. ábra. A Lakatosárugyár Petőfi Kultúrháza

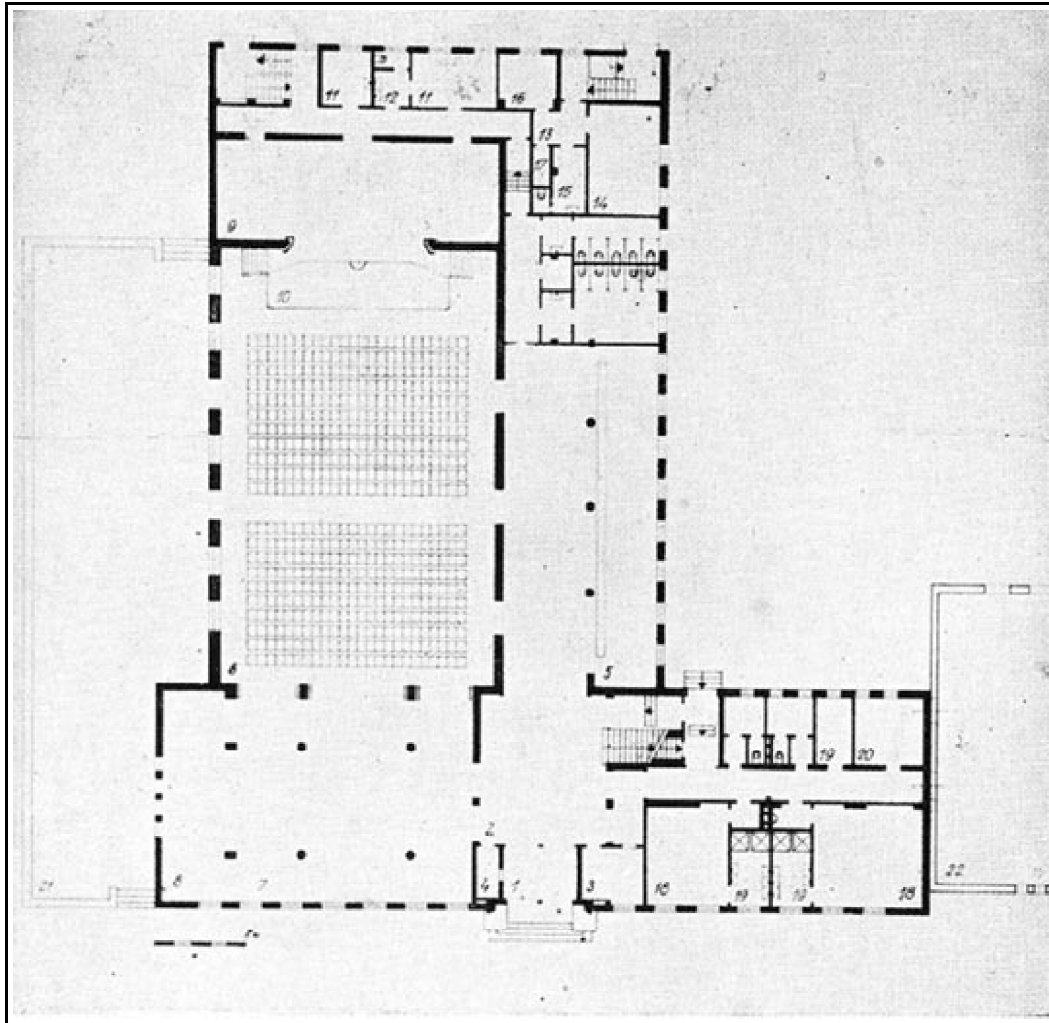
2. A *Textilgyárak* (Soproni Posztó- és Szőnyeggyár, Soproni Fésűsfonalgyár, Soproni Pamutipar V., Állami Selyemipar V.) *Ady Endre Kultúrháza* az Erzsébet-kert mellett, a második világháború alatt megrongálódott és később lebontott malátagyár helyén épült, az Ady Endre útra nyíló főbejárattal 1951–52-ben. Az építető eleinte egy Budapesten már több helyen megépített kultúrház terveit kívánta az itteni tervező irodával helyszínrre alkalmaztatni, de a helybeli tervezők felvetették új terv készítésének gondolatát azzal az indokolással, hogy a felhasználásra javasolt tervek semmiképpen sem hozhatók **13**összhangba a helyi adottságokkal. Az építető a javaslatot elfogadta és a tervezőirodának a helyi adottságokhoz alkalmazkodó épület terveinek elkészítésére adott megbízást. A tervező (*Winkler Oszkár*) az épület és az Erzsébet-kert között a nagyterem és a táncterem elé helyezett széles terasszal kívánt kapcsolatot teremteni. A művelődésház hangversenyek, tudományos előadások, színelőadások és filmelőadások részére egyaránt alkalmas, több mint 600 néző befogadóképességű, s nagy előadótermével, klubhelyiségeivel, majd később megépítendő tornatermével, üde zöld környezetben kíván a textilüzemek dolgozóinak, de egyúttal a város lakóinak is lehetőséget nyújtani a művelődésre, tanulásra, szórakozásra, sportra, pihenésre, üdülésre (13. ábra).

13. ábra. A Textilgyárak Ady Endre Kultúrháza

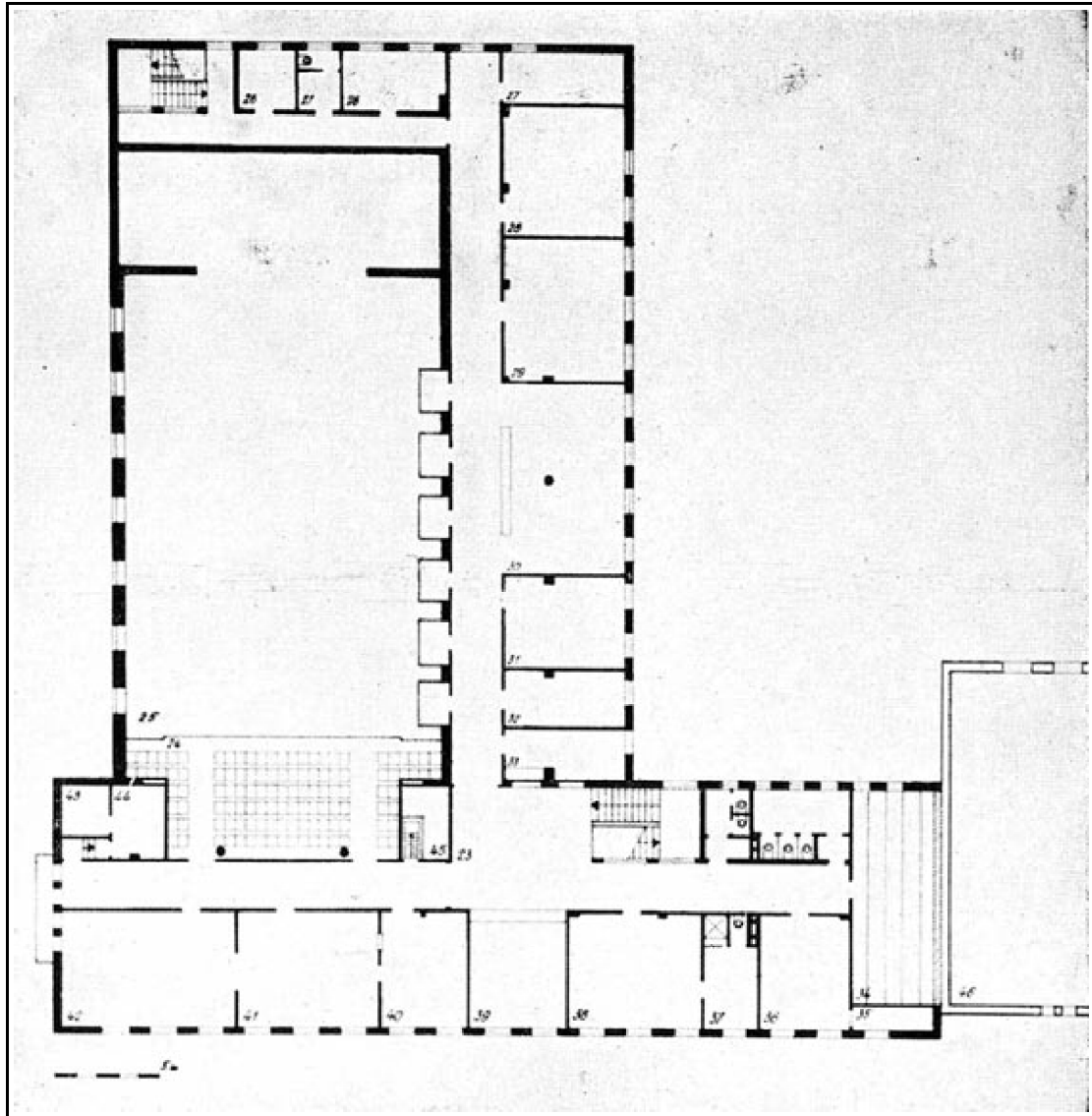
Az épület földszintjén (14. ábra) szélfogó, előcsarnok, tágas ruhatár, ill. ruhatári csarnok, táncterem és a 15 m széles, 24 m hosszú, így 360 m² alapterületű – karzattal, színpaddal és mélyebb szintű zenekari résszel ellátott – nagyterem foglalnak helyet. A nagyterem padlója vízszintes – elmozdítható székekkel –, hogy táncmulatságok alkalmával is rendelkezésre álljon, s így az épületben székraktárról is gondoskodni

kellett. A terem hátsó falát harmonika-rendszerű ajtó és függöny választja el a táncteremtől, amellyel tehát szükség esetén egybenyitható, a befogadóképesség növelése céljából. Egyébként a nagyterem földszintjén kb. 500, a karzat rögzített ülésein 113, a páholyokban 18, összesen tehát kerekén 630 néző helyezhető el, s a nézőszámot a táncteremmel való egybekapcsolással legalább 100–150-nel még növelni lehet. A színpad mögött – az emeleten is – női és férfi öltözők nyertek elhelyezést, a szükséges mellékhelyiségekkel. Ezenkívül a földszinten gondnoki lakás, az alagsorban a központi fűtőberendezés helyiségei, a színpad alatt pedig a zenekari próbaterem kaptak helyet. Tekintettel arra, hogy a kultúrház tervében 16×28 m belméretű 14 tornacsarnok is szerepel, amely később épül majd meg, az utcai szárny keleti részében, a földszinten tornatermi öltözőkről és mosdókról is kellett gondoskodni, amelyek ma a szabadtéri sportpályák (tenisz, röplabda) részére is szolgálnak. Az emeleten (15. ábra) könyvtár és olvasó, társalgó, kis előadóterem, irodák vannak a szükséges előtérrel, közlekedési terekkel, ruhatárral, mellékhelyiségekkel. Az Ady Endre úti szárny keleti végén lévő ideiglenes raktár voltaképpen a később megépülő tornaterem karzata. A tervezés során javasolt söntést és kisebb konyhaiüzemet a megbízók a művelődésház jellegével nem tartották összeegyeztethetőnek, s így nem készült, habár szükségességét az épületnek azóta kialakult szélesebb körű használata indokolta volna. A színpad mélysége a programnak megfelelően 5,5 m, azonban a nagyobb szabású színelőadások megtartása alkalmával néhány m-rel többet igényelne. Az épület külső megjelenésében egyszerű; nemesvakolatú falfelületeit kőkeretes ablaknyílások tagolják; a kétajtós kapubejáratot széles kőkeret hangsúlyozza, amelyet kétoldalt 4–4, a 15 textilgyárak és a kultúrház életének jeleneteit ábrázoló színes, égetett, mázas relief díszíti (*Buzi Barnabás*). A belső tereket stukkómennyezetek, műmárvány-tagozatok élénkítik; a kultúrház összes bútorai is egyedi tervek alapján készültek (*Német István*). A szükséges függönyöket, szőnyeget, bútorok huzatait a Soproni Szőnyeg- és Posztógyárban kizárólag erre a célra gyártották. A tervezés során külön figyelmet kellett fordítani az akusztikai szempontokra (*Dölle László*); fontos követelmény volt a terem mesterséges szellőztetése.

14. ábra. Az Ady Endre Kultúrház földszinti alaprajza.

1. Szélfogó, 2. előcsarnok ruhatárral, 3. iroda, pénztár, 5. ruhatár, 6. nagyterem, 7. táncterem, 8. büfé, 9. színpad, 10. zenekar, 11. színpadi öltözők, 13–17. gondnoki lakás, 18., 19. sporttéri öltözők, 20. szertár, 22. tervezett tornaterem

15. ábra. Az Ady Endre Kultúrház emeleti alaprajza.
23. Emeleti előtér, 24. karzat, 26., 27. színpadi öltözők, 28–33. klubszobák, társalgó, 36. iroda, 37., 38.
gyermekőrző, 39. ruhatár, 40., 41. könyvtár, 42. televízió, 43., 44. vetítő

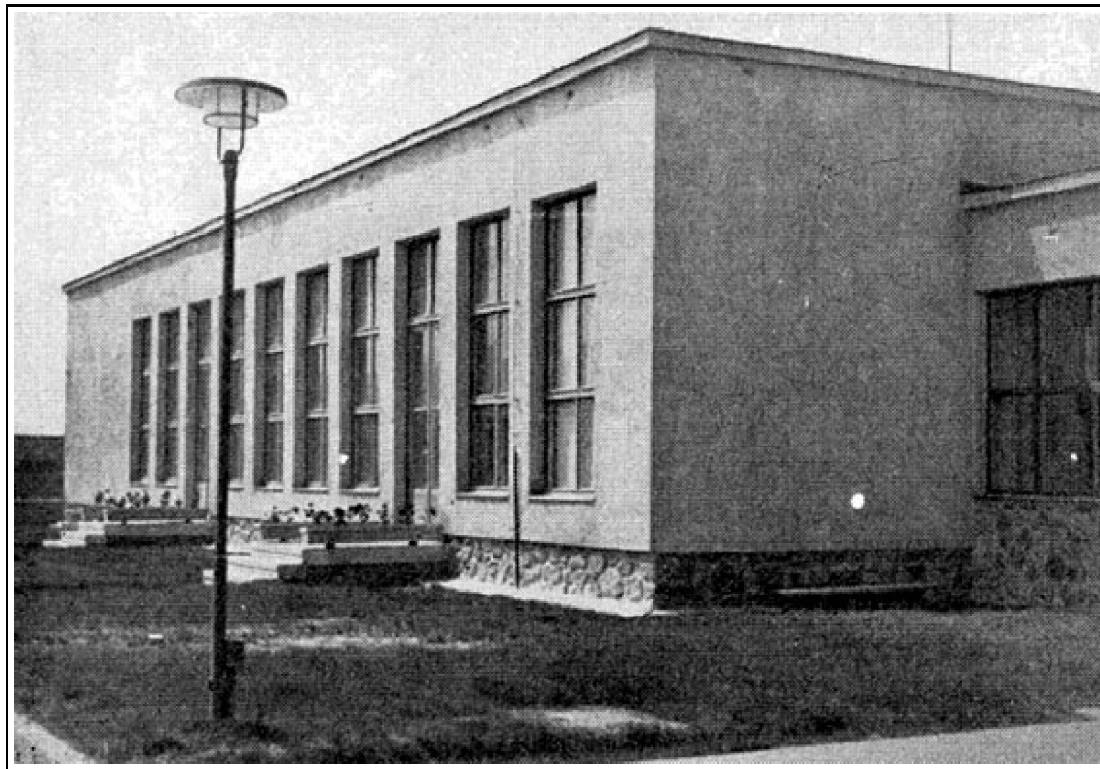
A soproni Ady Endre Kultúrház tervei alapján később Budapesten két kultúrház is épült; közülük az egyik az Ikarusz Karosszéria- és Járműgyár dolgozói, ill. Mátýásföld lakossága részére, 1954–55-ben.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről / d) Egyéb üzemi kultúrházak

d) Egyéb üzemi kultúrházak

A közölt és részletesebben jellemzett épületeken kívül Sopron majd minden jelentősebb üzeme létesített

kultúrházat vagy kultúrtermet az elmúlt 10 év 16 folyamán. Ezek mind fontos szerepet töltenek be a dolgozók művelődése terén; a városi közönség szempontjából jelentőségük azonban kisebb s ezért közülük csupán néhányat említünk meg. Az Épületesztalosárugyár Kultúrterme a gyárral egyidőben épült, 1950-ben (tervezője *Winkler Oszkár*), 350 személyre (16. ábra). 1950-ben kapott kultúrtermet a Vasöntöde is meglévő utcai épületének I. emeletén, 250 személy részére (tervezője *Füredi Oszkár*). A többiek közül a MÉMOSZ Lenin körüti előadótermét említjük még meg, amelyet több kisebb – az építőipar körébe tartozó – üzem dolgozói is használnak.

16. ábra. Az Épületesztalosipari Vállalat Kultúrterme

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről / e) Filmszínházak

e) Filmszínházak

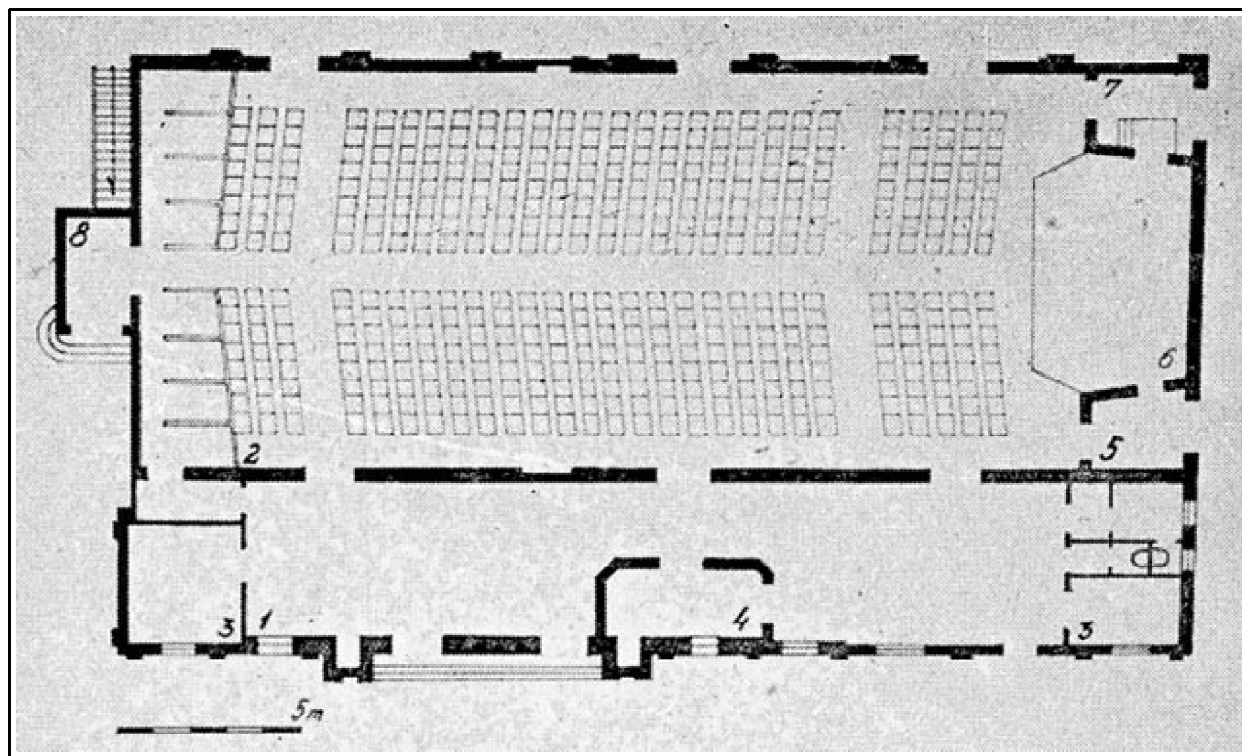
Az első „mozi” 1908-ban nyílt meg Sopronban, az Ikvahíd 2. számú ház földszintjén, „Elektrobioskop” néven; ezt 1909-ben a „Várkerületi Kino” követte, amelyet a Lenin krt. 73. számú háznak, a volt „Magyar Király” szállodának udvari szárnyában helyeztek el. Idővel a szerzett tapasztalatok a hatóságokat arra késztették, hogy a mozgó-fényképszínházak építését a tűzveszély csökkentése érdekében egyre szigorúbb feltételekhez kössék. A régi épületekben, gyakran eléggé kezdetleges körülmények között kialakított „mozik” most már nem feleltek meg az előírásoknak, és így 1911-ben *Schärmár Károly* tervei szerint megépült az első filmszínház, éspedig a Lackner Kristóf utcában, az ottani zártos beépítés ellenére szabadonállóan, a 8. számú, egyemeletes lakóépület magas tűzfala tövében. Bár ideiglenes jelleggel épült, a

„mozi” átköltözése után sem bontották le; egyidőben városi könyvtár volt, ma pedig az Állami Levéltár anyagának egy részét tárolják benne.

Jelenleg a bánfalvi és brennbergi „mozikon” kívül – amelyekről itt bővebben nem szólnunk – két filmszínháza van Sopronnak, és pedig a 1. „Vörös Csillag” és a 2. „Szabadság” elnevezésűek.

1. A „Vörös Csillag” filmszínházat – a volt „Városi Mozit” –, amelyet 1913-ban a Boór cég épített, ugyancsak provizoriumnak szánták, amiért elhelyezésére nyilván nem fordítottak elég gondot. A Városi Tanácsház mögötti Városház utcában, szűk telekre került, s ennek következményeképpen meredek bejárati lépcsői pihenő nélkül csatlakoznak az előtéri ajtókhöz, az épület túlsó oldalán, a kijárat helyén pedig alig marad 1,20 m széles köz a városfal és az 17. épület között. Az előadásra várakozók testi épségének megóvása érdekében az utcát – nap-nap után – 16–23 óráig az átmenő gépkocsi forgalom elől el kell zárni.

A szélfogók nélküli előteret egy később beépített pénztárfülke igen kedvezőtlenül tagolja. Innen a nézőtér, két kis iroda helyiség és a WC-csoportok nyílnak. A kissé nyújtott formájú, 11 m széles és közel 26 m hosszú terem befogadóképessége mintegy 460 személy. Kis színpada is van, mellette parányi öltözővel. A kijárat ajtók – kettő kivételével – közvetlenül a szabadba nyílnak (17. ábra). A nézőteret kályhákkal fűtik; mesterséges szellőzéstől nem történt gondoskodás. A Belvárosra vonatkozó szanálási terv az épületet lebontásra szánja (18. ábra); helyén pedig, a városfal tövében, kis parkot kíván kialakítani.

17. ábra. A Vörös Csillag Filmszínház alaprajza
1. Előtér, 2. nézőtér, 3. irodák, 4. pénztár, 5. színpad

18. ábra. A Vörös Csillag Filmszínház nem illeszkedik a belváros hangulatába

182. A „Szabadság” Filmszínház a Torna utcában, zárt sorú beépítésű telken épült, *Boór Nándor* tervei szerint; 1926-ban adták át rendeltetésének. Tervezője nyilván a középület-jelleg kidomborítása érdekében hangsúlyozta a homlokzat középső részét, kétoldalt pedig földszintes traktussal csatlakozott a szomszédos telkekhez. Így rossz hatású, takaratlan tűzfalak keletkeztek, a mellékelt kép tanúsága szerint (19. ábra). Alaprajzában a filmszínház igyekszik eleget tenni az építésügyi szabályrendeletek előírásainak; szélfogóval, előtérrel rendelkezik, pénztárfülkével, büfével és kis ruhatárral. A nézőtér 12 m széles, az erkély hátsó széksora és a vetítévásznon közötti távolság kb. 18 m s így, az első néhány széksor üléseitől eltekintve, kielégítő látási viszonyokat biztosít. Befogadóképessége a földszinten közel 360, az erkélyen 100, összesen tehát 460 néző (20. ábra). Az erkélylépcső az előtérből indul, és a távozó közönség részére lépcsőt, ill. külön kijáratot terveztek. Hasonlóképpen kellő számú és méretű kijáratú ajtaja van a földszinti nézőtérnek és a páholy soroknak is. A nézőtértől független elhelyezésű és kijáratú lépcsőházat kapott a vetítőfülke. A ruhatár elhelyezése kedvezőtlen, mivel a távozó és az előadásra várakozó közönségnek keverednie nem szabad, s ennek a feltételnek a teljesítése érdekében a ruhatárban elhelyezett kabátokat előadás közben át kell vinni a kijáratú folyosó melletti helyiségbe, amelynek mindössze 80 cm hosszú kiadóasztala van. A fűtésről csupán kályhákkal gondoskodnak; nincsen szellőzés, ami korszerű filmszínház nézőtere részére elmaradhatatlan.

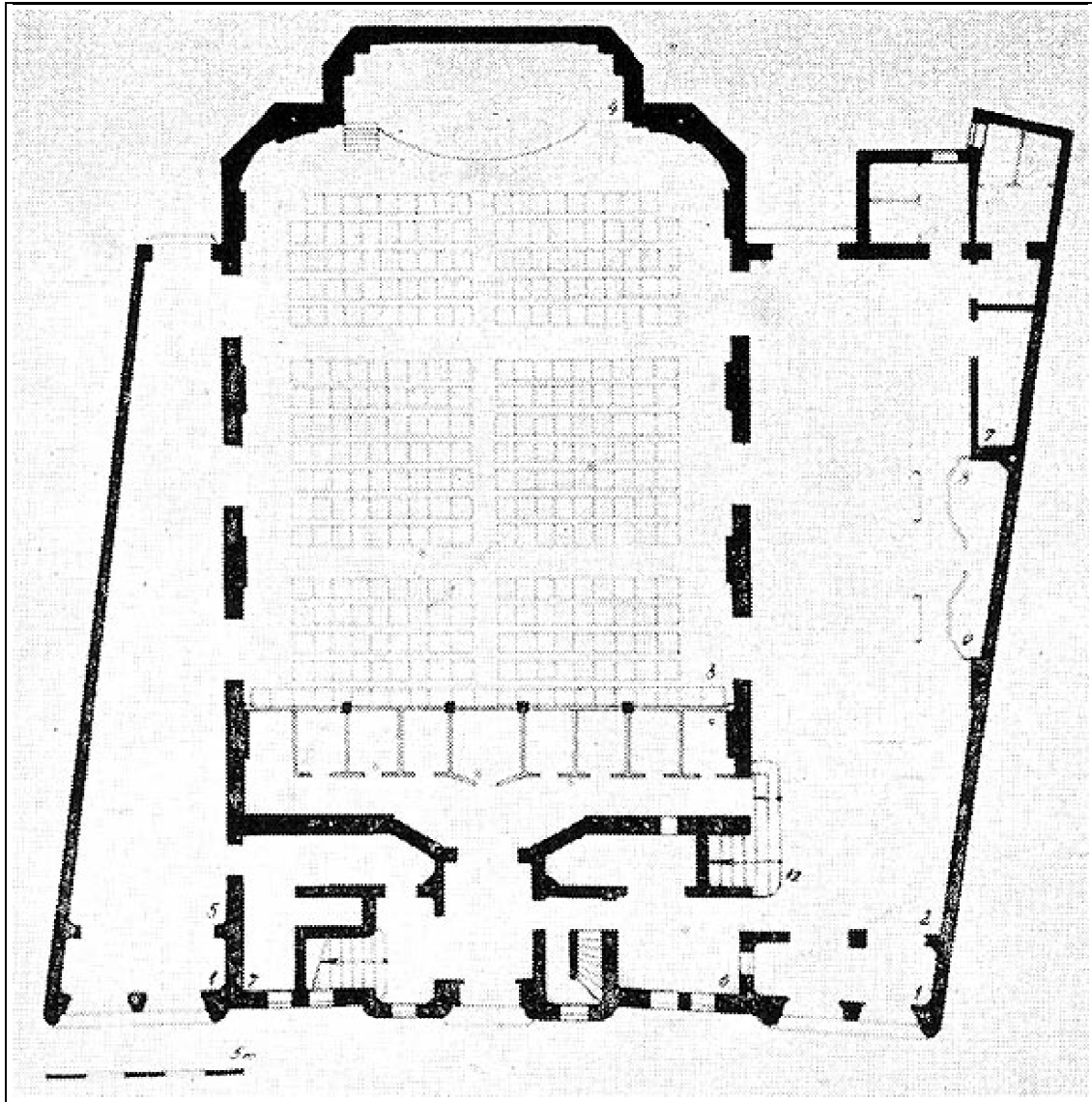

19. ábra. A Szabadság Filmszínház

Az épület – a jelzett hiányok ellenére is – egyelőre teljesíti feladatát s javulna a helyzet, ha központi fűtést és szellőzőberendezést kapna. A színpadi rész kiszélesítésével, átépítésével megvan a lehetőség 10–11 m széles vetítévászon elhelyezésére is, ami a filmszínházat „panoramikus” filmvetítésre is alkalmassá tenné. Ez alkalommal gondoskodni lehetne többek között az előtér bővítéséről, valamint a vetítéssel kapcsolatos helyiségek szükség szerinti átalakításáról.

Városképi szempontból a homlokzat módosítást kíván meg, hogy a két alacsonyabb, oldalsó utcai épületraktus a csatlakozó épületek párkánymagasságához [19](#) alkalmazkodjék. – A városrendezési tervben gondoskodni kell a Torna utca szélesítéséről és helyet kell biztosítani a várakozó gépkocsik részére.

A felsorolt hibák, fogyatékoságok alapján megállapítható, hogy a soproni filmszínházak nem felelnek meg azoknak a feltételeknek, amelyeket ezektől az épületektől ma megkövetelünk, mikor a szélesvásznú, plasztikus hatású filmvetítés egyre inkább tért hódít. Mint láttuk, a „szabadság” Filmszínház szükség esetén – átépítéssel – „panoramikus” filmvetítésre is alkalmassá tehető, de már a „Vörös Csillag” épületében erre alig van mód, s ez egyébként több más okból is lebontásra érett. Helyette – ugyancsak központos elhelyezéssel – új épületre van szükség, kb. 600-700 néző számára, széles színpadnyílással, ill. vetítévászonnal, felszerelve mindazzal, amit a mai, korszerű filmszínháztól megkívánunk. Az épület nem igényel mindenáron szabadon álló elhelyezést és lakóépülettel együtt is épülhet, a most épülő zalaegerszegi és számos fővárosi filmszínház példájára. Ily módon az elhelyezésre is több lehetőség kínálkozik, amiről egyébként az általános rendezési tervben kell gondoskodni. Ki kell jelölni a szabadtéri filmszínház helyét is, bár ennek jelentősége Sopronban – a széles éghajlat miatt – nem olyan nagy, mint másutt.

20. ábra. A szabadság Filmszínház földszinti alaprajza

1. Szélfogó, 2. előcsarnok, 3. nézőtér, 4. kis színpad vetítövászonnal, 5. kijárat folyosó, 6. iroda, 7. ruhatár, 8. büfé, 9. pénztár

Az alábbi f), g) és h) csoportba sorolt épületekről itt csak vázlatosan szólunk – kevés képanyaggal illusztrálva – megjegyezve, hogy velük más alkalommal ugyancsak behatóan kell foglalkoznunk. A könyvtár, a múzeumok, állandó képtár, képzőművészek kiállítási termének témáit ugyanis a megnövekedett igények, területszükséglet, valamint a városrendezési kérdésekkel való szoros kapcsolatok teszik időszerűvé.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről / f) Könyvtár

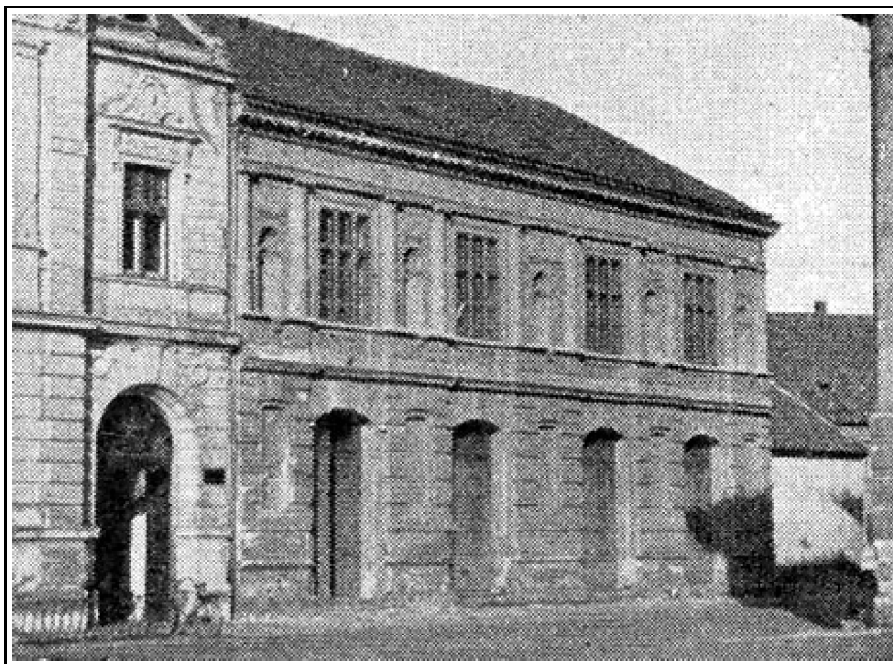
20f) Könyvtár

A Liszt Ferenc Művelődésház déli traktusának földszintjén elhelyezett központi könyvtár irodahelyiségei, raktárai, kölcsönző- és olvasószobája a kb. 65 000 kötethez és a könyvtár forgalmához mérten szűknek bizonyulnak. A város a jövőben korszerű könyvtárépületet igényel, amelynek alkalmas helyet kell kijelölni.

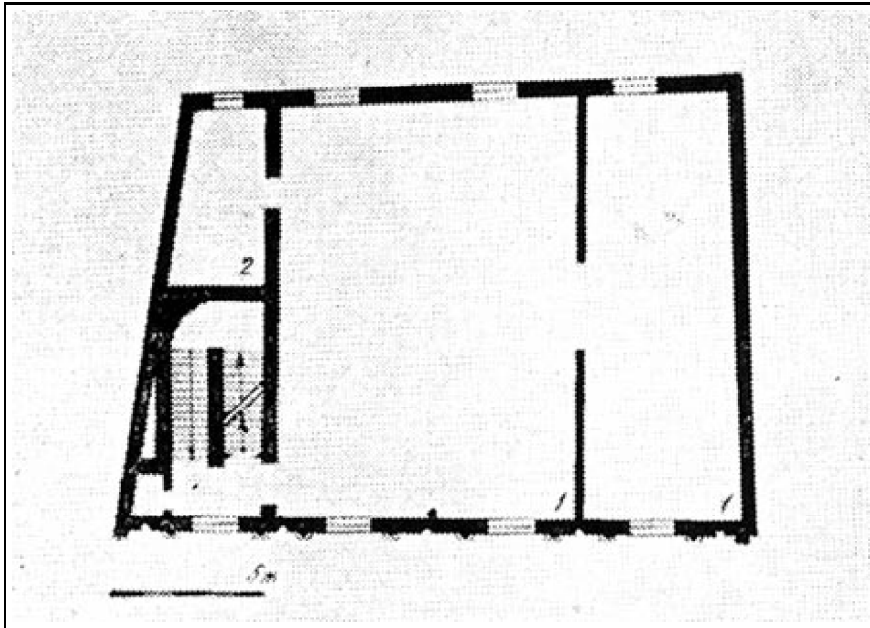
1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről / g) Múzeumok

g) Múzeumok

Az Állami Liszt Ferenc Múzeum Sztálin téri épülete jó elhelyezésű ugyan, de befogadóképessége már évek óta nem elegendő. A helyszükséglet pontos megállapításával, a program megszerkesztésével, a lehetőségek minden szempontra kiterjedő számbavételével – mint említettük – más alkalommal részletesen kell majd foglalkoznunk. A Sztálin téri épület bizonyos fokú tehermentesítése a múzeum kisipari osztályának az Orsolya téri Lábasházba helyezésével megindult és még több hely válna szabaddá, ha a képtár is másutt kaphatna állandó helyet. A múzeum bővítésére egyébként – új épületben – lehetőséget kínál a Sztálin téri telek, de nyilván megfelelne múzeumépítés céljára az Orsolya téren lebontott Lunkányi-ház telke is.

21. ábra. A festőterem épülete

22. ábra. A festőterem emeleti alaprajza

A Petőfi tér 8. számú, egyébként műemlékjellegű házának emeletén elhelyezett kiállítási terem (21. ábra), sivár bejáratával, szűk, pihenő nélküli, íves lépcsőjével, a terembe vezető egyetlen bejárati ajtójával inkább elriasztja a látogatót és kétségtelen, hogy erre a célra mielőbb megfelelőbb elhelyezést kell találni (22. ábra). Tekintettel arra, hogy a városnak állandó képtárra is szüksége van – a képek ma a Liszt Ferenc Múzeum épületében vannak elhelyezve – s erre leginkább új épületre volna szükség, rendeltetésének megfelelően, amely az állandó kiállítási termet is magában foglalhatná. A Szt. György utca és az Új utca északi szögletében rendelkezésre álló telek erre igen alkalmasnak látszik.

Az 1957 őszen megnyitott Központi Bányászati Múzeum a Templom utca 2. számú házában jó példája annak, miképpen lehet célszerűen felhasználni a Belváros műemléképületeit. A lakások egy részének megszüntetésével csökkenthető a Belváros magas laksűrűsége, s egyben jobban lehet gondoskodni az épületek szakszerű karbantartásáról. A városfejlesztési programjavaslatban szereplő műszaki múzeumnak hasonló meggondolással kell helyet adni.

21A Sopron város művelődési középületeiről adott kép meggyőzhet bennünket arról, hogy a tanulmány bevezetőjében ismertetett adatok, valamint más, hasonló helyzetű és nagyságrendű városokkal való összehasonlítás látszólag kedvező eredménye ellenére is sok a tennivaló. Tanulmányunk egyik fő célja – a város kulturális rendeltetésű középületeinek bemutatása mellett – tárgyilagos bírálat gyakorlása volt, a hibák, hiányosságok felszínre hozása, a tennivalók megállapítása érdekében. Ezek mielőbbi pótlásáról, ill. elvégzéséről – fontosságuk sorrendjében – gondoskodnia kell a városnak, hogy a fejlődésben ezen a téren is helytállhasson.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről / Öffentliche Gebäude für Volksbildung der Stadt Sopron

Öffentliche Gebäude für Volksbildung der Stadt Sopron

Die Frage der Stadtplanung von Sopron wirft unter anderen auch das Problem der Kommunalbauten auf, die der Volksbildung, resp. dem Vergnügen dienen. Für die Stufe des kulturellen Lebens der Stadt ist es äusserst bezeichnend, inwiefern diese Gebäude – Theater, Konzerthaus, Lichtspieltheater, Bibliothek, Museum, Gemäldegalerie, Ausstellungssaal für bildende Künste, usw. – vorhanden sind und den heutigen Anforderungen entsprechen, oder ob sie irgendwelche Fehler, oder Mängel aufweisen, die ihre einwandfreie Benützung beeinträchtigen. – Zahlenmässig dürfte hier kaum von einem Mangel gesprochen werden, da die Stadt über ein Theater mit beinahe 800, über einen Konzertsaal mit 600, über verschiedene, im Besitze der Fabriken stehenden Gebäude für Volksbildung mit insgesamt 1500, über mehrere Lichtspieltheater mit mehr, als 900 Sitzplätzen verfügt, womit sie die in dieser Hinsicht geltenden Vorschriften weitaus übertrifft. – Die in Abb. 1. dargestellte Stadtplanskizze über die Lage dieser Bauten im Stadtkörper zeigt deutlich, dass die genannten Gebäude zumeist in der Nähe der Stadtmitte, im allgemeinen günstig verteilt liegen und zumeist von den entferntesten Stadtteilen binnen höchstens einer halben Gehstunde zu erreichen sind. In den Einzelheiten scheint die Lage schon weniger günstig zu sein, da bei einigen der schmale Strassenvorplatz den Verkehr ungünstig beeinflusst und auch das Parken der Kraftfahrzeuge verhindert. – Obwohl die in den letzten 10 Jahren errichteten Bauten dieser Bestimmung einen Fortschritt bedeuten, sind die Gebäude älteren Ursprungs – Theater, Konzerthaus, Filmschauspielhäuser – ziemlich veraltet. Das Theater wurde nämlich im Jahre 1909, das Konzerthaus in 1872, die beiden Lichtspieltheater in 1913, resp. 1926 erbaut und seit ihrem Entstehen wurde – trotz der seitherigen Entwicklung und den erhöhten Anforderungen – sozusagen nichts an ihnen geändert, oder erneuert.

Am städtischen *Theater* – das nach Plänen von *Medgyaszay* erbaut wurde – ist vieles auszusetzen. Die Eingänge sind knapp bemessen, es gibt keine Schalterhalle, eigentlich auch keine Vorhalle im Erdgeschoss, da der vorhandene Vorplatz den Platzanforderungen einer Garderobenhalle kaum entspricht. Ein guter Teil der nötigen Nebenräume fehlt; es fehlen auch Räume der Administration, der künstlerischen und technischen Leitung, die einem Theater dieser Grössenordnung unbedingt gebühren. Äusserst ungünstig ist die Lage der Treppenhäuser, die auf den I. und II. Rang führen und infolge der ungünstigen Anordnung der Ausgänge wird der grösste Teil des sich entfernenden Publikums in die schmalen Gassen geleitet (Abb. 4., 5.). Es gibt weder eine Seiten-, noch eine Hinterbühne und auch kein Lager für die Kulissen ist vorhanden. – Eine genaue Erwägung ergibt, dass ausser der Herstellungsarbeiten, [22](#)der möglichen Modernisierung der technischen Einrichtungen, nebst einer unerlässlichen besseren Lösung der Kassenanlage, keine Erweiterung grösseren Ausmasses zu empfehlen sei, da deren Möglichkeiten ziemlich beschränkt seien und so für ein, in jeder Hinsicht einwandfreies Ergebnis auf keinem Fall gebürgt werden kann. – In der Zukunft muss freilich mit der Errichtung eines neuen, geräumigen, durchaus modernen Theaterbaues gerechnet werden, auf grösserem Gelände, derzeit ist aber der vielen, dringenderen Bauaufgaben wegen leider nicht daran zu denken.

Für Vorträge im Freien ist das Klima der Stadt nicht besonders günstig, da im Sommer durchschnittlich aus dieser Hinsicht nur 20 Tage als entsprechend betrachtet werden können. Der günstige Platz einer Freibühne muss trotzdem gewählt werden und für diesen Zweck aufrechterhalten bleiben.

Das eigentliche *Konzerthaus*, resp. Ballhaus der Stadt – das ehemalige Kasino-Gebäude – wurde vom Wiener Architekten *Waechter* entworfen. Es enthält u. a. im I. Stock zwei geräumige Säle, von denen der grössere, mit einer Grundfläche von 320 m², monumentale innere Raumwirkung aufweist. Das eklektische

Gebäude ist in seiner Masse wirkungsvoll, gliedert sich gut in die Reihe der übrigen Bauten des Széchenyi-Platzes hin und gibt der Köztársaság-Str. – obschon nicht ganz in deren Axe angelegt – Abschluss. Die Organisierung des Grundrisses ist weniger gut gelungen. Der Eingang an der schmalen Liszt F. Str. ist ungünstig, der Vorraum und die sogenannte Halle mit nur 62 m² Grundfläche sind den schönen Sälen unwürdig. Das Fehlen einer Garderobe, die knapp bemessenen Nebenräume, die zwei spärlich beleuchteten, engen Nebentiegenhäuser, die die Nutzbarkeit der übrigen Räume vom I. u. II. Stock bedeutend verringern, sind als die wichtigsten dieser Fehlerreihe zu erwähnen. Die Abbildungen 8. u. 9. bringen zwei Grundrisse, die einen Vorschlag der Architekten *Hárs und Winkler* für die Verbesserung des Gebäudes enthalten. Wie daraus ersichtlich, könnte hier mit einem verhältnismässig unbedeutenden Umbau und nicht allzu grossen Kostenaufwand eine bessere Gruppierung der Räume und somit eine bedeutend erhöhte Nutzbarkeit des Hauses erzielt werden. Vor allem müsste man die Haupttreppe umbauen, im I. Stock eine würdige Vorhalle schaffen, dann weitere zwei gut beleuchtete Stiegenhäuser, ferner Garderoben und die nötigen Nebenräume. Ein Teil der Kellerräume mit gewölbten Decken würde sich zur Anordnung eines Gasthauses gut eignen.

Von den *Gebäuden für Volksbildung* der verschiedenen Fabriksunternehmen werden besonders zwei hervorgehoben, da sie ganz unabhängig vom Fabriksgelände errichtet worden sind und so auch dem gesamten Publikum der Stadt dienen. Den Entwürfen beider Häuser lagen schon die neuesten Vorschriften der Gebäude dieser Bestimmung zugrunde. 1. Das stockhohe Haus der Schlosserwarenfabrik in der Csengery-Gasse ist in geschlossener Bauweise errichtet und enthält nebst Klubräumen und den nötigen Nebenräumen einen Saal für 250 Zuschauer, mit kleiner Bühne und abgesonderten Projektionsraum für Filmvorträge (Abb. 10. u. 11.). – 2. Die hiesigen Textilfabriken haben ein Haus am Rande des Elisabeth-Parkes erbauen lassen, ungefähr 12 500 m² umbauten Raumes (Entwurf: *Winkler*), das zur Fortbildung, Zerstreung, Sport und Erholung dienen soll. Die Abbildungen 14. u. 15. zeigen die Erdgeschoss und Stockwerkgrundrisse des Gebäudes, das im Parterre einen Saal von 360 m² Grundfläche zeigt, den sich ein Tanzsaal anschliesst; die beiden Räume wurden mittels einer breiten Terrasse mit dem Elisabeth-Park verbunden. Ausserdem enthält das Gebäude Ankleide, resp. Waschräume für Sportler, Klubräume, Bibliothekzimmer, Lesaraum, einen kleinen Vortragssaal, Räume für Gesellschaftsspiele, ein kleines Atelier, Fotolaboratorium, nebst den nötigen Nebenräumen, resp. Büros und Dienstwohnung. – Als Erweiterung des Gebäudes ist ein Turnsaal mit 16 m Breite und 28 m Länge vorgesehen.

Besonders veraltet sind die *Filmschauspielhäuser* der Stadt anzusehen, da sie ja – wie bereits erwähnt – mit Ausnahme einer unbedingt nötigen Modernisierung der maschinellen Einrichtung keine irgendwelche Verbesserung erhalten haben, obwohl z. B. weder das eine, noch das andere mit Zentralheizung und Lüftungsanlage versehen ist. – 1. Beim Ersteren – in der Nähe des Stadthauses – ist die Lage, resp. [23](#)Zustand mit dem engen Grundstück zu erklären und mit dem Umstand, dass man das Gebäude nur als „Provisorium“ vorgesehen hatte, das aber jetzt beinahe seit einem halben Jahrhundert besteht. Obige Behauptungen, ferner ein Blick auf den Grundriss (Abb. 17.) und auf das Strassenbild (Abb. 18.) kann überzeugen, dass anstatt dieses Lichtspieltheaters auf günstigerem Grundstück womöglich bald ein moderner Bau errichtet werden muss. – 2. Das Filmschauspielhaus in der Torna-Str. ist im allgemeinen mit Nebenräumen besser versehen (Abb. 20.), als das Erstere und es besteht ausserdem hier die Möglichkeit, es mit Hilfe eines Umbaus auch für plastisch wirkende Filmvorträge, auf breiter Leinwand umzugestalten.

Die Frage der *Bibliothek*, der *Museen*, der *Gemäldegalerie* und des *Ausstellungssaales* für bildene Künste wird im Rahmen dieser Abhandlung nur kürzer besprochen, da diese auch eines längeren Studiums bedarf, womit man sich bei einer anderen Gelegenheit – auch in ihren Einzelheiten – beschäftigen muss.

Als *Schlussfolgerung* wird festgestellt, dass auf dem Gebiete der Kommunalbauten für Volksbildung in Sopron die vorgeschlagenen Arbeiten sobald als möglich verwirklicht werden müssen – in der Reihenfolge ihren Wichtigkeit – um die Untätigkeit einiger Jahrzehnte nachzuholen und in Hinsicht der Entwicklung am laufenden bleiben zu können.

Fertőrákos. – Későbarokk síremlék

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / J. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban II. közlemény

24 J. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban II. közlemény

Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratai közül Sopron város iskoláinak és művelődési viszonyainak történetéhez néhány kisebb terjedelmű írásos emlék szolgált némi adalékot.

A legrégebb, ebbe a kategóriába sorolható irat *Klesch Dániel* kezétől származik. Az iglói születésű,

hányatott életű protestáns lelkész (1619–1697), számos latin és német nyelvű munka szerzője,¹⁽¹⁾ külföldi tanulmányainak befejezése után már mint „poeta laureatus” 1650-ben került Sopronba, ahol az evangélikus iskola konrektoraként 1659-ig működött. A régi gimnázium egyik kiváló tanára volt.²⁽²⁾ Az Országos Széchényi Könyvtárban lévő irat Klesch soproni tartózkodásának első idejéből való.³⁽³⁾ 1651. decemberében Stokkinger Gábornak, az iskolagondnoknak nyugtázza 1 évi – összesen 100 német forintot kitevő – konrektori fizetésének átvételét, azzal a megjegyzéssel, hogy az 1650. okt. 18-tól, azaz Szentgyörgyből való meghívásától, az ugyanez év dec. 2-ig, hivatalba lépése napjáig már Sopronban eltöltött időre is költségmentérítést vár még az iskolaszéktől.

Az evangélikus líceum egy másik kiválóságának, *Ribini (Ribinyi) Jánosnak* (1722–1788) soproni működésével kapcsolatos egy kis búcsúztató vers, amelyet két tanítványa írt akkor, amikor Ribini Sopronból 1758-ban eltávozott. Akárcsak Klesch Dániel Ribinit (aki egészen fiatalon már Bél Mátyás fiainak nevelője volt), közvetlenül egyetemi tanulmányainak elvégzése után, 1747-ben hívták meg a soproni iskolához, sőt az akkor 25 éves tudóst mindjárt az iskola vezetésével bízták meg. Különösen a matematika tanításának fellendítése körül szerzett érdemeket. A teológia terén megnyilvánuló szabadabb felfogása miatt Sopron két evangélikus lelkészével heves vitái támadtak, s az ellenségeskedés végül is arra készítette, hogy otthagyja a soproni iskolát.⁴⁽⁴⁾ A két diák által ekkor írt búcsúvers címe: *Die Glückseligkeit Einer Stadt, Worinnen Gelehrsamkeit 25blühet, wollten bey dem... Abschiede... Herrn Johan Ribiny... bey der... Evang. Oedenburger Schule... Rectoris,... darstellen desselben... Schüler Sigism[und]Mervaldt, Nob. Neosol. [und] Mich[ael] Hosztodi, Nob. Caschov. Im Jahr 1758. den 18. Martii in Oedenburg.*⁵⁽⁵⁾ Athént példázva, de Sopron művelődési viszonyaira történő konkrét hivatkozás nélkül, magasztalja a két verselő az olyan város boldogságát, ahol a tanulmányok virágznak: lelkendezve magasztalják Ribini érdemeit, atyai jóakarátát, s tapintatosan céloznak az indítékokra, amelyek a tudós igazgatót távozásra készítették.⁶⁽⁶⁾

1810-től 1813-ig a soproni líceumban tanított *Rumy Károly György*, a nyugtalan vérű, kiváló tehetségű, a maga idejében külföldön is hírnevet szerzett polihistor.⁷⁽⁷⁾ A hagyatékából származó egyik kötet német, latin és magyar nyelvű kéziratokat és nyomtatványokat foglal magában, amelyeket Rumy részben a soproni tartózkodása idején gyűjthetett össze. Többségükben Sopron különböző iskoláinak életével kapcsolatosak.⁸⁽⁸⁾

A kéziratok között kettő Goldner Mihály városi bíró, a líceum „elülülőjének” halálát sirató vers.⁹⁽⁹⁾ Az egyik magyar nyelvű: *Gyász-halom, mellyet Nemzetes és Vitézlő Goldner Mihály Úr... halálára emelt A' Sopronyi Magyar Tanuló Ifjúság nevében Adam Ferentz Sopronan, Martzius 21-diken 1811.*¹⁰⁽¹⁰⁾ A második vers latin: *Naeniae ad tumulum... Domini Joannis Michaelis Goldner... ad diem 21-mam Martii anno 1811. Sopronii.* A kézirat címlapjának alján, más írással, a *Kutasz* név olvasható.¹¹⁽¹¹⁾

A kötetben található harmadik kézirat szintén vers, *Kis János*, a líceum nagyhírű tanárának, a soproni Magyar Társaság alapítójának búcsúztatására készült, Győrbe való távozásakor: *Ara Gratitudinis... Domino Joanni Kis, cum 26Munus Superintendentiae Eccl. A. C. Add. Districtus Trans-Danubiani die 24. Junii 1812. Jaurini solemniter adiret, posita Nomine Juventutis Scholasticae in Gymnasio... Soproniensi a Georgio Kutasi, cleinte devintissimo.*¹²⁽¹²⁾ Másolat, de a címlapot valószínűen maga a szerző írta elé. Kutasy György, volt soproni diák, később lelkészként Felsőszakonyban működött; Szinnyei MIÉM csak egy (kézirat) munkáját ismeri: *Carmen lugubre, quod in exequiis... Domini Michaelis Goldner... nomine Gymnasii A. C. addictorum Soproniensis cecinit Georgius Kutasy ad d. 21. Martii 1811.*¹³⁽¹³⁾ Hogy most már a Rumy-féle gyűjteményben Kutasynak tulajdonított, Goldner halálára írt, fent említett *Naeniae* is – melynek szövege más, mint a *Carmen lugubre*-é – valóban szintén Kutasy György verse, valószínű, de nem bizonyos. (A beírás téves lehet és más Kutasy is lehetett.) A *Naeniae* címlapjára

jegyzett név írása a két másik, Kutasy Györgytől eredő kéziratához hasonlít, de nem elég ahhoz, hogy kétségtelenné tegye az azonosítást. Nem tartjuk kizártnak, hogy Kutasy valóban két verset is írt Goldner halála alkalmával; feltűnő mindenesetre a problematikus Naeniae és a Kis János ünneplésére írt autentikus Ara Gratitudinis formai egyezése: mindkettő kronosztichonnal zárul.

A tanulók kiemelkedő alkalmakkor, szinte megrendelésre történő iskolai verselését a XIX. század második felében gimnáziumainkban felváltja a kéziratok – önképzőkori – diáklapok szerkesztésének gyakorlata. A vidéki iskolák kéziratok folyóirataiból néhány szám, ill. évfolyam az Országos Széchényi Könyvtárba is került. Így az egykori soproni bencés gimnázium IV. oszt. tanulóinak 1858. márc. 10-től júl. 1-ig megjelent lapja: *Aurora. Herausgegeben von der 4-ten Gymnasial Classe zu Oedenburg.*¹⁴⁽¹⁴⁾A szerkesztő *Kremszner Eugen*, a későbbi *Rákosi Jenő*. Az Aurora OSZK-beli kézírata valószínűleg az, a diákok által Leitgeb Sebestyén tanárnak ajándékozott „egyetlen teljes évfolyam”, amelyet Csatkai E. ismertetett.¹⁵⁽¹⁵⁾ A diákok szárnypróbálgatásaiban soproni tárgyú témákra, soproni vonatkozásokra nem akadunk.¹⁶⁽¹⁶⁾

Magasabb iskolai tanulmányok útjait nem járó, vagy azoktól társadalmi helyzetük miatt elzárt egyszerű polgárok szellemi érdeklődésére s önképzésére is akad tanú a soproni eredetű kéziratok között.

Iparos embereknek az írni-olvasni tudás mellett elsősorban számtani ismeretekre van szüksége. *Rosenfellner János Kristóf* kötélverő 1689-ben kezdett számtanfűzetét,¹⁷⁽¹⁷⁾ tekintettel a benne foglalt feljegyzésekre a soproni kötélverőcéhről, Dillner Erhardtól, a gazdaságtörténeti vonatkozású kéziratok között már megemlítettük.¹⁸⁽¹⁸⁾ Maga a *Rechen-Buch* (a fűzet első 20 folióján) a súlymértékek, ²⁷a pénznemek, a bor- és gabonamérés, az évszámítás ismeretei mellett a számtani alpműveletek elvégzésére közli a szabályokat, szöveges, helyel-közzel soproni vonatkozású példák kíséretében. A könyvecskét az írás és a számolás ismeretének hasznát dicsérő versek vezetik be, s az egyes szakaszok előtt kis versek szolgálnak a különböző számtani műveletek jellemzésére.¹⁹⁽¹⁹⁾

Sopron, Petőfi tér
A Nemzeti Bank helyén állt romantikus stílusú ház (1904 előtt)

Egy másik számtankönyv, a *Rechenbuch, welches durch eigenen Fleiss des Johannis Jacobs Ott ist zusammen getragen und geschrieben worden in Oedenburg, im Jahr Christi 1764*²⁰⁽²⁰⁾ első felében ugyancsak verses részleteket tartalmaz. A négy-nyolc soros versikék számtani fogalmakat (összeadás, kivonás stb.) erkölcsiakkal társítva, jámborságra, becsületességre, takarékosagra és vagyonszerzésre intenek. Ott János Jakab számtankönyve egyébként sokkal szélesebb területet ölel fel, mint Rosenfellneré. A négy alapműveleten kívül tárgyalja még a törtszámokat, a hármasszabályt, a mértékegységekkel való számolást, a ²⁸haladványokat, sőt függelékben a négyzetgyököket is.²¹⁽²¹⁾ Szöveges példáiból adatokat meríthetünk az egykori árakra és munkabérekre vonatkozóan.

A művelődéstörténeti érdekességű kéziratok közé sorolható egy XIX. századi versgyűjtemény is: *Gedichte und Lieder. Gesammelt von A[lexander] Labach. Oedenburg 1862.*²²⁽²²⁾ A kézírás után ítélve fiatal ember kedvenc költeményeinek másolatai. Jellemzőek a kor ízlésére. A XVII–XIX. század kiváló német költői mellett nagy számban szerepelnek itt versek közepes, sőt ma már teljesen elfelejtett nevű íróktól is. A gyűjtemény összeállítója mindenesetre sokat olvashatott és sokfelől szedte össze anyagát. Kéziratunk második része rejtvények, találós kérdések, anagrammák stb. gyűjteménye, szintén 1862-es évszámmal.

Sopron lakóinak könyvszeretét tükrözi, s ezzel művelődéstörténeti jelentőségűnek is számíthat a város fejlett könyvkötőipara. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik ennek az iparágnak egyik legszebb soproni termékét, a soproni könyvkötőcéh mesterkönyvét: *Buch Binders Protocohl. Für Das Löbl. Mittel in Oedenburg*. A céhre vonatkozó feljegyzések a könyvben 1788-tól 1872-ig terjednek. Színesre festett, aranyozott pergamen-kötése Gottlieb Schrabbs remekműve 1790-ból.²³⁽²³⁾ Fatáblára húzott, préselt aranyvirágcsokor-motívummal ékes XVIII. századi sötétbarna bőrkötés fedi *Stegel Pál* agenda-másolatát 1678-ból;²⁴⁽²⁴⁾ hogy ez a szép kötés Sopronban készült, valószínű, de nem bizonyos. A többi soproni eredetű kézirat esetében, amennyiben régi kötése van, többnyire gondos kivitelű, ízléses munka, de különösebben kiemelkedő nem akad közöttük.

Az *egyház történeti* vonatkozású kéziratok, egynek a kivételével, mind a soproni evangélikus gyülekezet életének egy-egy mozzanatát idézik. Legtöbbjük – tekintettel az evangélikus hitfelekezetnek a város múltjában betöltött domináló szerepére – várostörténeti és általános kortörténeti forrásanyagként is figyelemre méltó.

1672. nov. 30-ról datálódik egy eredeti levél, melyben Balf ev. egyházközsége nevében *Launer György* lelkész – hivatkozva a balfi templom felszerelésének kopott s hiányos voltára, valamint híveinek szegénységére – a soproni patrónusától a szószékre és az oltárra terítőt kér, akár régít, vagy szakadtat is („etwas altes und verletztes, unser Cantzel und altar zu decken”).²⁵⁽²⁵⁾ A levél külzetén lévő feljegyzés, ugyanez év decemberéből, jelzi, hogy a soproniak szép terítőket küldtek („ein schönes Altar- und Cantzeltuch, so unser Messner A. P. totius Civitatis nomine zugestellet”). Pedig ekkor Sopron is igen nehéz évet élt át. Amikor Nádasdi, Zrínyi és Frangepán kivégzése után (1671) megindult a protestánsok üldözése s Kollonichék beavatkozása a város belügyeibe, Sopronra 1672-ben 34 000 forintot vetettek ki, mert római katolikust nem fogadtak a tanácsba. A balfi hívek sem örvendezhettek a soproniak küldeményének: 1673. dec. 21-én Széchényi püspök rendeletére katonák foglalták el templomukat és lelkészüket be kellett szüntetnie működését.²⁶⁽²⁶⁾

²⁹Az 1676. nov. 26-án kitört soproni nagy tűzvészben elhamvadt az evangélikusoknak a Schubert-féle házban lévő imaháza is, az egyetlen hely, ahol – miután előzően templomaikat tőlük is elvették – nyilvános istentiszteletet tarthattak. Újjáépítéséhez Svédország bécsi követe, Oxenstierna Benedek gr. 1000 birodalmi tallérral járult hozzá.²⁷⁽²⁷⁾ A gyülekezet 1677. febr. 18-án kelt hálairatban köszönte meg az adományt. Ennek eredeti fogalmazványa megtalálható a Széchényi Könyvtár egyik kéziratkötetében.²⁸⁽²⁸⁾ A levelet Georgius Fabritius dr. udvari ágens útján – neki szól a külső címzés – juttatták el a soproniak Oxenstiernához. A köszönet mellett azt a reményüket fejezik ki, hogy ez az adomány is hozzájárul majd annak a biztosításához, hogy az imaháznak adott királyi privilégium változtatást nem fog szenvedni.²⁹⁽²⁹⁾ E levelet követő lapon a városi tanács 1676. dec. 1-i jegyzőkönyvéből, későbbi kéztől néhány sornyi másolatot találunk, mely a tűzvész pusztításaira vonatkozik.³⁰⁽³⁰⁾

Az 1681. évi soproni országgyűlést megelőző időben, a magyarországi protestantizmus „fekete évtizedében” készült – az üldöztetések idején a régi hagyományok fokozottabb megbecsülésének mintegy jeléül – a soproni ev. gyülekezetben „ősidők óta; használatos imádságok és szertartások másolata, Gerengel Simon (1565–1671) soproni agendéja alapján: *Formular-Buch Öffentlicher Gebeth und Ceremonien, welche Von undencklichen Zeiten hero bey der Evangelischen Kirchen in der Königlichen Frey Stadt Oedenburg in üblichen Gebrauch gewesen, auffs neue abgeschrieben von Paulo Stegero, Sempron. Studioso, der Zeit Ihro Ehrwürden Herrn Christoff Sowitsch Kinder Praecept[or]. Anno 1678.*³¹⁽³¹⁾ Steger Pál a szövegeket nagy gonddal, kalligrafikusan, pergamenre írta le s a címlapot több színű

keretdísszel ékesítette.

A soproni országgyűlés után Magyarország „pacifikáció”-jának mozgatói – Kollonich bíborossal az élükön – a protestánsok ellenállásának letörésére az erőszakos ellenreformáció mellett más eszközökkel is próbálkoztak: a katolicizmus és a protestantizmus újraegyesítésére is tettek kísérletet. E terv kezdeményezője és legfőbb irányítója Christophorus Roxas (Rojas) de Spinola volt – a magyarok Rókásnak nevezték – előbb a dalmáciai Knin, majd, 1686-tól Wiener-Neustadt püspöke.³²⁽³²⁾ A protestánsok közül főként Weissbeck János lelkész bocsátkozott tárgyalásokba, aki 1671–72-ben Sopronban volt, később hosszabb időt Németországban töltött, majd 1682-től 1695-ig Pozsonyban működött.³³⁽³³⁾ A közvetítő szerepét Roxas bizalmasa, egy Passerin(i) nevű magasrangú katonatiszt töltötte be.³⁴⁽³⁴⁾ Az újraegyesítési kísérlettel kapcsolatos 12 ³⁰Gamauf által összeszedett eredeti levél, irat és egykorú másolat 1691–92-ből és 1698-ból, az Országos Széchényi Könyvtárba került, *Schriften über die vom Bischoff Roxas zu Neustadt projectirte Reunion der Protestanten* címen.³⁵⁽³⁵⁾ Néhány közöttük közvetlenül is soproni vonatkozású.

Egy, csak egykorú másolatban fennmaradt, címzés és aláírás nélküli, Sopronban, 1691. júl. 3-án kelt levél³⁶⁽³⁶⁾ Sowitsch Kristóf lelkésztől ered és Gamauf feljegyzése szerint valószínűen³⁷⁽³⁷⁾, de amint a tartalmából kiderül, kétségtelenül Weissbeck Jánosnak szól. Elmondja benne, hogy már 9 évvel ezelőtt a soproni diétán tárgyalt Roxas vele és Barth János Konrád lelkész-társával a reunióról, de eredménytelenül. Roxas azóta több ízben is megfordult Sopronban, főleg amióta a bécsújhelyi püspökséget megkapta, és Sowitsch-sal is beszélt. Lehetséges, hogy Roxas jóindulatú, s a maga módján nem akar rosszat, de végső célja mégis az, hogy a protestánsokat a római egyház iurisdictiója alá vonja és a régi szolgaságba kényszerítse. A püspök azzal a hitegetéssel is élt, hogy a németországi protestáns fejedelmeknek és teológusoknak nincs ellenvetésük a reunió ellen. Sowitsch szemrehányást tesz Weissbecknek, hogy a püspöknek küldött válasza túlságosan engedékeny hangú volt.³⁸⁽³⁸⁾ Nincs az a nyilvános üldözés – mondja a levélíró – mely veszélyesebb lenne a protestánsokra, mint ez a „Bazifikationswerk”.

Hasonló tartamú C[hristoph] S[owitsch] 1691. júl. 12-én feltehetően Vibegius János pozsonyi lelkészhez intézett levele, mely közvetve vagy közvetlenül Weissbecknek is szól.³⁹⁽³⁹⁾

Meg nem nevezett külföldi személy – kétségtelenül Passerini – volt a címzettje C. S. két, ugyanez év aug. 7-én és szept. 8-án kelt levelének.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ Megtudjuk belőlük többek között, hogy Kollonich elhidegült Roxastól és már kezdi elejteni a reunió kilátástalannak mutató tervét, „welches dann auch wol besser ist, denn melius est apertum bellum, quam dolosa pax.”

Fennmaradt *Passerini* egyik levelének eredetije is, melyet Bécsben, 1691. aug. 12-én írt egy ügyben, minden bizonyal Sowitschnak.⁴¹⁽⁴¹⁾

Jezsuita páter és protestáns lelkész torzsalkodásáról szól *Rathgeb Mátyás* Nemescsón, 1692. júl. 20-án egy soproni „Gevatter”-jéhez intézett levele.⁴²⁽⁴²⁾ Nyilván soproni komájának aggodalmát eloszlatni kívánván közli; nem hiszi hogy a „Positiv” (kis házi orgona), mely a „Stadl”-ban áll, volna oka P. Huber fenyegetődzésének, mert hiszen mi közük lenne ehhez a jezsuitáknak? Még ha tíz pozitívot is állítana fel – hiszen ennek eltiltásáról a soproni artikulásokban nincs szó. Ha így lenne, Sopronnak, Pozsonynak és Modornak is nélkülözniök kellene orgonájukat. A kardinális (Kollonich) egyébként azt üzenté, hogy itt nem akarja semmiben sem Rathgeb útját állni, éppen úgy, mint a soproni lelkészeknek sem, mert a hely privilegizált,„bona causa triumphabit.”

A levelet a kézirat-kolligátumban egy éleshangú névtelen vitairat követi: *Der unverschuldeten*

*Beschuldigung Unschuldige Entschuldigung. Extract des 31 Brieffes... Herrn Matthiae Rathgeb in Oedenburg, den 15. Februarii dieses 1693. Jahrs... an den Herrn Johann Weissbeck... Prediger in Pressburg... abgegangen, und in so viel Puncten extrahiret, als wie derselben zu widerlegen seyend.*⁴³⁽⁴³⁾ Amint a tartalomról kiderül, szerzője *Thullman János* lelkész. Hevesen védekezik Rathgeb vádjaival szemben, amelyek közrejátszottak Kőszegről történt „váratlan és méltánytalan” elbocsátásában. Hivatkozik az irathoz csatolt mellékletekre is, de ezek kéziratunk mellől hiányoznak.

A soproni megyeház és környéke
(a Tábornoki ház előtt fakorlát) 1870 körül
(Tiefbrunner Sándor felvétele)

A protestánsok függő helyzetét szemlélteti, ha csak adalékkal is, Sopron evangélikusainak memóriáléja Keresztély Ágost hercegprímáshoz, amelyben engedélyt kér ahhoz, hogy előregedett lelkészük, *Meissner Mihály* mellé helyettest állíthassanak.⁴⁴⁽⁴⁴⁾ Az emlékirat fogalmazványán dátum nincs. (Meissner 1693-tól 1729-ig volt Sopronban lelkész. Keresztély Ágost 1696–1707 győri püspök volt, attól fogva ugyan hercegprímás, de a győri püspökség adminisztrátora is maradt 1725-ig.)

1734-ben az a terv merült fel, hogy Magyarországon három ev. szuperintendencia helyett öt állíttassék fel. Erre vonatkoznak a *Reflexiones über die, dem Hiesigen Löbl Ev. Kirchen Convent durch H. agenten Kuntz communicirte Instantz, welche die Herrn Pudmanitzky und Pronay Ihro Kays. Majestät übergeben*

haben, in so fern darin um Superintendenten für die Evangelischen Kirchen in [32](#)Ungarn angehalten worden. Oedenburg, den 20. Augusti 1734.[45\(45\)](#) A soproni konventhez intézett beadvány aláírója, Pilgram János Zsigmond lelkész kijelenti, hogy Sopronnak és Kőszegnek az uralkodóhoz benyújtott instanciához semmi köze. Sopronnak nincs szüksége külön szuperintendensre. (Helyben rezideáló szuperintendenstől a soproniak többek között iskoláik függetlenségét is féltették.)

Megvan a Bécsben, 1734. szept. 8-án kelt ellenválasz is Pilgram érvelésére, a projectum szerzőinek részéről: *Kurtze Antwort auf die Reflexiones, welche Tit. Herr Pilgram über die gemeinschaftlichen Religionsangelegenheiten... gemacht.*[46\(46\)](#)

Az egyházi tárgyú kéziratok között katolikus eredetű csak egy van, s az is jelentéktelen. Ismeretlen szervita páter német nyelvű beszéde *In Ecclesia Sororum S. Ursulae in Oedenburg 5. Febr. 1755, in Professione meae Sororis et investiturae (!) alterius.*[47\(47\)](#)

Két apró, cím és név nélküli, azonos kézírású töredék *Bruchstücke zur Geschichte der Gemeinde evang. Augsb. Confession in Oedenburg im J. 1757/8.* címen szerepel a katalógusban.[48\(48\)](#) Az első, pontokba foglalt rövid feljegyzés a soproni ev. konvent helyzetéről Pilgram halála után, az udvar beavatkozásáról, Oertel János Gottfried megválasztásáról (1739), miután Möllenhof dán követségi prédikátor meghívását megghiúsították, külföldi protestáns fejedelmekkel fennálló összeköttetésekről, soproniak külföldi tanulmányairól stb. Az egész feljegyzés beszéd-vázlat benyomását kelti.

A második darab az Oertel halála után, 1757. novemberében megjelent lelkészválasztáson mondott egyik beszéd vázlatának töredéke. Az ismeretlen nevű szónok Oertel érdemeit méltatja és bejelenti, hogy utána Torkos József lelkész is beszélni fog.[49\(49\)](#) (A választás Münch Fülöp Sámuelre esett, nem pedig Ribini Jánosra, mint maga Ribini remélte.[50\(50\)](#))

1763. júniusában földrengés pusztított Magyarországon. A veszély elmúltával a soproni ev. egyházközség imanapokat tartott, s ez alkalommal kis könyvecskét is bocsátott közre, mely ugyanez évben Siessnél került kinyomatásra. Ennek cenzúrai példánya a Széchényi Könyvtár kéziratárában van: *Bet- und Buss-Andacht, so wegen des Anno 1763, den 28. Junii in der Königl. Frey-Stadt Oedenburg, insonderheit in verschiedenen Oertern Ungarlandes entstandenen erschrecklichen u. verderblichen Erdbebens, den 21. und 22. Julii. 1763... feyerlich begangen worden.*[51\(51\)](#) A katolikus püspöki cenzor, Kelcz Emericus S. I. csak egy mondatból törölt egy nagyobb részt, de a törlés jellemző: Seegne dieses liebe Land, Stadt und alle Orten mit ihren Einwohnern, (utána a törölt rész): [33](#)dass auch abwesende Landes Kinder sich immer und allezeit über ihre Glückseligkeit erfreuen, die Du diesem ihren Vaterlande für andern Ländern erzeigest.

A soproni ev. egyházi javadalmak élvezőinek listája 1819-ből: *Verzeichnis der Beneficiate evang. A. C. zu Oedenburg in Ungarn,* egy kis töredék a Horvát-féle gyűjteménybe olvadt, Gamauf által írt feljegyzésekből.[52\(52\)](#)

A Gamauf Teofil, Jankovich Miklós és Horvát István gyűjtötte kéziratok között elszórtan személyi vonatkozású iratokkal is találkozunk, amelyek vagy általában kortörténeti szempontból jellegzetesek, vagy pedig egy-egy neves soproni lakos életével, ténykedésével függnek össze. Ezért is szerezték meg ez iratokat a nevezett gyűjtők. Az iratok időrendben a következők:

A városi hatóság 1644. dec. 22-i ülésére vonatkozó egykorú feljegyzés (a jegyzőkönyv másolata?) egy, a XVII. század 40-es éveiben nagy feltűnést és bizonyos politikai bonyodalmakat is keltett botrányos házassági per egyik tárgyalásáról ad számot.[53\(53\)](#) Fuchs Ulrik városi polgár leánya, Rozina 1642-ben

házasságra lépett Praszky Nikodémusz lengyel származású soproni kereskedővel. Fuchs Rozináról kiderült, hogy nem nő, hanem férfi. Rozinát – ezután már Jánost – Praszky feljelentette a tanácsnál. A házassági perbe beavatkozott Draskovich György győri püspök és Nádasdy Ferenc, akkor Vas megye főispánja is. A per több évig folyt; a tanács az 1646/47. évi országgyűlésre küldött követeknek is utasítást adott még ebben az ügyben.⁵⁴⁽⁵⁴⁾ – Iratunk azt a perben fordulópontot jelentő tárgyalást rögzíti, melyben Praszky kárpótlást követelt költségeiért és elégtételt megcsúfoltatásáért, s egyben azt is kérte, hogy tartóztassák le Fuchs Jánost, mert tartani kell szökésétől.⁵⁵⁽⁵⁵⁾

1650. ápr. 26-án kelt eredeti hivatalos irat arról tanúskodik, hogy az udvari kamara *Steyer Mihály* soproni lakost 120 forinttal kárpótolja a jámtshaueri csata idején rekvirált négy lováért.⁵⁶⁽⁵⁶⁾

Kor- és családtörténeti szempontból egyaránt érdekes *Gensel Györgynek* 1655. aug. 27-én, Drezdában írt levele fivéréhez, Gensel Kornél soproni gyógyszerészhez.⁵⁷⁽⁵⁷⁾

Rövid feljegyzés 1663. nov. 26-i kelettel arról, hogy *Engel Tóbiás*, „Gastgeb beym guldenen Engel” házasságot kötött az ágfalvi lelkész, Paumgartner Károly özvegyével.⁵⁸⁽⁵⁸⁾

1630. márc. 30-án kelt pecsétes okiratban *Lang Mátyás* (1650-től 1682-ig soproni lelkész) három gyermeke, Mátyás, Erzsébet és Katalin felmentvényt adnak apai és anyai örökségük kezelőinek, a város több tekintélyes polgárának, megköszönve fáradságukat és a javak igazságos elosztását.⁵⁹⁽⁵⁹⁾ Az iratban említett melléklet, a hagyaték inventárium, sajnálatosképpen hiányzik az okirat mellől.⁶⁰⁽⁶⁰⁾

³⁴*Id. Unger Mátyás* 1696. jún. 26-án az ev. kontventnek egy 100 forintról szóló adóslevél (Schuldbrief) átvételét nyugtázza.⁶¹⁽⁶¹⁾ Unger Mátyás 1662–64-ben a német iskola konrektora volt, 1664-től 1674-ig az új magyar gimnázium igazgatója, majd közgyám. 1683-ban Sziléziába menekül a török veszedelem elől s onnan csak 1694-ben tért vissza.⁶²⁽⁶²⁾ Saját kezű nyugtatványában Unger Mátyás kijelenti, hogy a kérdéses adóslevél őt illeti, nem pedig, mint ahogy a közben elhunyt Preining János 1679. évi számadásában feljegyezte, Catharina Zignin-t. Amikor Unger erről távollétében értesült, írásban, azóta pedig szóban is tiltakozott a jogtalan eljárás ellen.

Végül három XVIII. századi iratról adhatunk még számot; mindhárom az 1739-től 1749-ig Sopronban lelkészként működött *Serpilius Sámuel* iratai közül való. A tartalmukat jelző sorok a felzeten nyilván az ő kezétől származnak. Vételi ügyekkel kapcsolatosak. Elárulják, hogy Serpilius igen kedvező anyagi körülmények között élhetett. Az első eredeti „Kaufbrief” szerint 1728. ápr. 4-én megvásárolta Dobner Mátyásnak az Újteleki kapu előtt fekvő kertjét,⁶³⁽⁶³⁾ és ugyanez év okt. 28-án még egy kertet szerzett e környéken Poch János Lipóttól.⁶⁴⁽⁶⁴⁾ Egy 1747. ápr. 8-án kelt közjegyzői protokollum kivonata pedig arról tanúskodik, hogy az Újteleki kapu előtt lévő telkeit még egy Rothnacher Andrástól vásárolttal is kiegészítette.⁶⁵⁽⁶⁵⁾

Ismertetésünk során gyakran hivatkoztunk *Gamauf Teofil (Gottlieb)* gyűjteményéből az Orsz. Széchényi Könyvtárba származott eredeti kéziratokra, valamint soproni vonatkozású történeti forrásoknak általa készített, ill. készítettetett másolataira. A bámulatos szorgalmú tudós férfiú (1772–1842) nagyterjedelmű munkái, amelyekben az általa gyűjtött forrásanyag alapján több változatban is kísérletet tett a soproni ev. egyházközség és Sopron város történetének megírására, nem érve meg a kinyomatásra, mind csak kéziratban maradtak.⁶⁶⁽⁶⁶⁾ Óriási tömegű feljegyzései halála után szétszóródtak. Csak egy részük maradt Sopronban; a hagyatékából Schedius Lajos által szerzett anyag később a magyarországi ev. egyetemes egyház budapesti levéltárában nyert elhelyezést,⁶⁷⁽⁶⁷⁾ a Jankovich Miklós és Horvát István birtokába került

kéziratokat pedig, ez utóbbiak gyűjteményével, a Széchényi Könyvtár szerezte meg.⁶⁸⁽⁶⁸⁾

Sopron történetírói a helyi gyűjteményekben lévő Gamauf-féle kéziratokon kívül a fővárosba kerültek is gyakran használták fel munkálataikban. De ez anyag szétszórta volt mindig lényegesen megnehezítette az áttekintést s a felhasználást. A további várostörténeti kutatás számára is még sok, eddig ki nem aknázott, értékes ismeretet és adalékot rejtenek magukban Gamauf kéziratok ³⁵művei. Több ízben hangzott el tehát már az a kívánság, hogy ezek a kéziratok foglaltassanak össze egyszer részletes jegyzékben, valamennyi lelőhelyükön történő számbavétel alapján.⁶⁹⁽⁶⁹⁾ E kívánság megvalósítását elősegíteni szándékozva, cikkünk befejezéséül jelezzük és röviden ismertetjük a Széchényi Könyvtárnak Gamauf Teofil műveit tartalmazó kéziratait, valamint egyéb, személyével kapcsolatos írásokat is.

*Ausführliche Geschichte der evangelischen Kirche in Oedenburg von ihrer Entstehung bis zum Wiener Religionsfrieden, nebst einer Einleitung in die sämmtliche ev. Kirchengeschichte Oedenburgs. Aus glaubwürdigen Quellen und mit den vorzüglichsten Dokumenten, von Gottlieb Gamauf, Prediger in Oedenburg. I–IV. Theil.*⁷⁰⁽⁷⁰⁾ A feljegyzések kb. 1840-ig terjednek. A nyolc kötetből álló munka I., III., V–VII. kötetében Gamauf korszakokra osztva tárgyalja a soproni ev. egyház történetét. A kézirat fogalmazvány jellegű; sok benne a szöveget néhol teljesen olvashatatlanná, vagy áttekinthetetlené tévő törlés, javítás, kiegészítés. A II., IV. és VIII. kötet tartalma „Dokumente und Aktenstücke”, nem teljes következetességgel időrendben közölt forrásanyag.

*Denkwürdige Begebenheiten der Stadt Oedenburg, mit vorzüglicher Rücksicht auf die evangelischen Kirchen- und Schul-Angelegenheiten. Gesammelt von Gottlieb Gamauf, Ev. Prediger in Oedenburg.*⁷¹⁽⁷¹⁾ Adatgyűjtés az 1830-as évek végéig. Ebből a munkából a Széchényi Könyvtárban csak a II–III., V–IX., XV., XVII–XX., XXIV–XXV.; XXVII., XXIX–XXX., XXXII. és XXXIV kötet van meg.⁷²⁽⁷²⁾ Tartalmuk, a Széchényi Könyvtár-beli kötetszámozás szerint: Kirchen- und Schullehrer, I. k.: Excerpte aus Kirchenrechnungen, II. és XIX. k.; Excerpte aus den Rathspocollen, V. k.; Excerpte aus den Stadt-Kammerechnungen, VIII., XI. és XVIII. k.; Contenta Archivi Civitatis Soproniensis, XIII., XVI. k.; a többi kötetben Miscellen címen vegyes tartalmú és eredetű források másolatai és kivonatai.

*Vertheidigung der Behauptung des Herrn Stephan v. Horvát [gegen den Herrn Georg Fejér] über den ersten Wohnsitz und die Einwanderung der Scythen nach Europa.*⁷³⁽⁷³⁾ A kis vitairat az irodalomban⁷⁴⁽⁷⁴⁾ és a Széchényi Könyvtár címfelvétele szerint Horvát István műveként szerepelt, s Gamaufnak csak a fordítás munkáját tulajdonították. Nem látszik azonban kizártnak, hogy Gamauf eredeti munkája. Eltekintve attól, hogy Horvát Istvánról harmadik személyben beszél, a kézirat javításai, kiegészítései inkább önálló fogalmazásra, mintsem pusztán ³⁶fordításra vallanak. A téma, a szittyák őstörténetének vizsgálata Horvát István nyomdokain, a biblia alapján, Gamauftól sem állt egészen távol.

Gamauf levelei a kéziratár levelestárában:

Horvát Istvánhoz 4 levél: 1821. aug. 23. Megköszöni a címzett által küldött soproni vonatkozású oklevelet.
– 1834. márc. 6. Megküldi bírálatra az Ersch und Gruber-féle Encyklopädie számára írt cikkét a jászokról.
– 1834. ápr. 7. Köszönetet mond a kedvező bírálatért. – 1834. aug. 26. Megköszöni, hogy Horvát István megörökítette nevét a Tudományos Gyűjteményben.

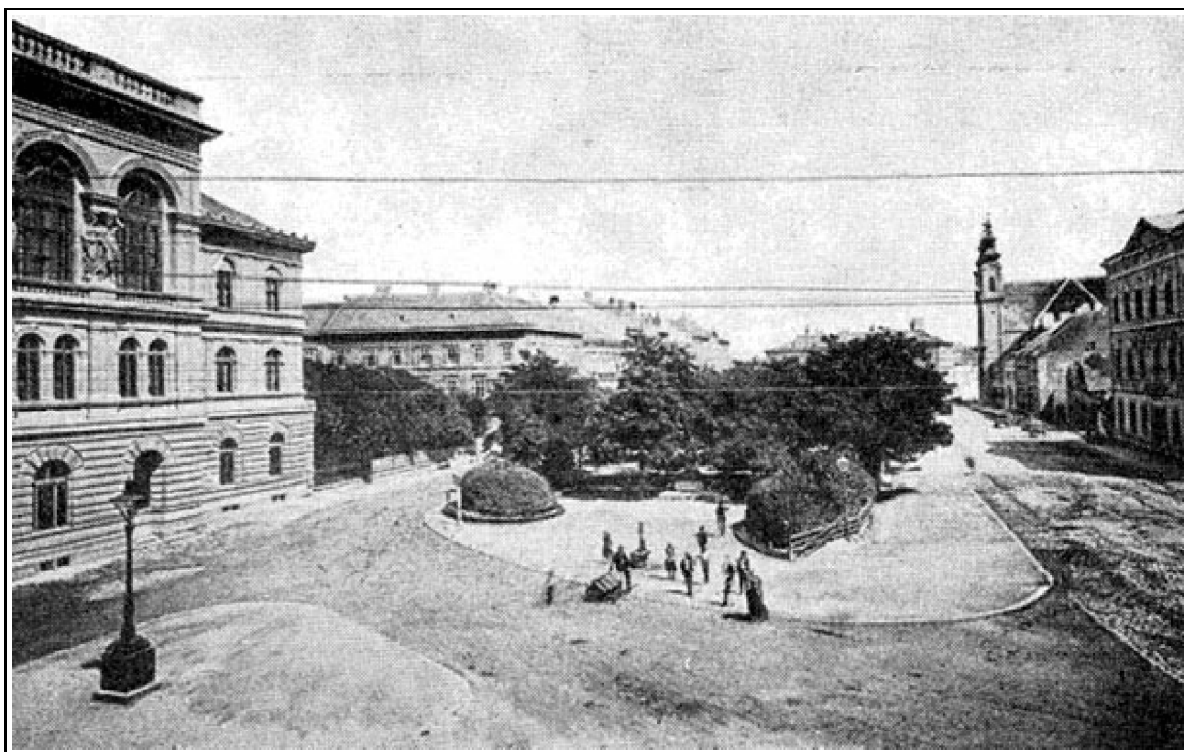
Mednyánszky Alajoshoz egy levél 1821. ápr. 14-ről. Történeti adatokról kér felvilágosítást és Magda Pál tanárra és Rummy Károly Györgyre vonatkozó híreket közöl.

Miller Jakab Ferdinánd levélgyűjteménye Gamaufnak egy levelét foglalja magában. 1821. jún. 7-én

Beythe Andrásra vonatkozó adatokat kér a Nemzeti Múzeum igazgatójától.[75\(75\)](#)

Tóth Ferencnek a pápai református egyház történetéhez küld anyagot és néhány kérdésben felvilágosítást kér latin nyelvű levélben, 1816. jan. 11-én.[76\(76\)](#)

Gamaufhoz intézett levelekből csak négy darab van a kéziratárban; személyi tartalmú jelentéktelen írások az 1818 és 1827 közötti évekből.[77\(77\)](#) A levelek külzetére írt jelzések Gamauf kezétől azt mutatják, hogy különböző iratok borítójául szolgáltak gyűjteményében. Gamauf hagyatékának feldolgozásakor a gondos könyvtáros ezeket is eltette, még külön kis kötetbe is foglalta.

A soproni Széchenyi tér 1890 körül
(Rupprecht Mihály felvétele)

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban 1657–1674

37 Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban
1657–1674

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban 1657–1674 / I.
Előzmények

I. Előzmények

A soproni evangélikus latin gimnázium megalapítása (1557) után éppen száz év múlva, 1657-ben az egyházközség és a város együttesen egy újabb gimnáziumot alapított, mégpedig kifejezetten magyar: „Gymnasium Hungaricum”-ot. Mi volt ennek az új gimnáziumnak a célja, – miért állt fenn 17 évig, – milyen viszonyban volt a régebbi latin gimnáziummal, – mi lett a sorsa, ezekre a kérdésekre akarunk cikkünkben felelni.

Magyar elemi iskola volt Sopronban már a XVI. században is. A tanítók nevei közül ismerjük Csatay János, Lendvay János, Muraközy György, Peresztegi János neveit.¹⁽⁷⁸⁾ A XVII. században Sárfői Miklósról van tudomásunk, aki 1630–1647-ig volt a magyar elemi iskola tanítója s neve alá írta „scholae Hungaricae moderator”.²⁽⁷⁹⁾

Ennek a magyar iskolának fejlesztésére hagyományozott Andrásy János városi tanácsos 1641-ben 1000 Ft-ot.³⁽⁸⁰⁾ Lövey Mátyás is jelentékeny összeget hagyott iskolai célra 1647-ben.

Ez az elemi iskola azonban nem tudta azt a célt szolgálni, amelyet Sopron város tanácsa, a soproni evangélikus egyházközség, sőt az egész egyházkerület a magyar nyelvű iskolával szeretett volna elérni: magyar lelkészek képzését a dunántúli evangélikus magyar gyülekezetek számára. Ezért már korán megindult a törekvés, hogy a magyar népiskolát gimnáziummá fejlesszék.

Ezzel függhet össze a városi tanácsnak Bethlenfalvi Thurzó Imréhez intézett, 1620. május 27-én kelt levele.⁴⁽⁸¹⁾ A tanács Thurzó támogatását (studium ac favorem) kéri a gimnázium felállításának ügyében (in negotio erigendi Gymnasii). Hangsúlyozza a tanács, hogy a gimnázium felállítása nemcsak a soproni ifjúság érdekét szolgálná, hanem a szomszédos vármegyék, sőt az egész ország tanulói számára nagy áldás lenne. Ha tehát Thurzó támogatja az ügyet, a jövő nemzedék háláját is biztosítaná a maga számára. Mivel a latin gimnázium ebben az időben már virágzó állapotban volt, a levélben említett, újonnan felállítandó gimnáziumon csak a későbbben megalapított magyar gimnáziumot érthetjük. Magyar gimnázium felállítását tette szükségessé az a körülmény is, hogy a hírneves csepregi iskolát az evangélikus egyház 1643-ban elvesztette, amikor Nádasdy Ferenc katolikussá lett. A soproni ifjak közül sokan tanultak Csepregen, éppen a magyar nyelv elsajátítása miatt. Itt tanult Lackner Kristóf is. ³⁸A csepregi iskola elvesztésével még inkább fenyegetett az a veszély, hogy magyar lelkészekben nem lesz utánpótlás. A dunántúli evangélikus egyházkerület is komolynak látta a helyzetet, s az 1650. június 14-, 15-én Meszlenben tartott generalis synodusán az iskola felállítása ügyében (pro erectione scholae) az osztrák evangélikusokhoz fordult segélyért.⁵⁽⁸²⁾

Az egyházuk iránt való aggodalom szólaltatta meg *Vittnyédy Istvánt*, a város volt magyar jegyzőjét és *Grad György* tanácsost, a későbbi polgármestert. Ők az 1652. január 12-én tartott tanácsülés elé a következő előterjesztést tették:⁶⁽⁸³⁾

A nemes tanács bizonyára tudja, hogy a lelkészek képzettsége a magyar vidéken, különösen a hódolt részeken olyan gyenge lábon áll, hogy a jelenlegi helyzet megszüntetésének módjáról okvetlenül gondolkodni kell. Hiszen a superintendens úr a minap panaszkodott, hogy olyan egyéneket kell felszentelnie, akik még olvasni is csak gyengén tudnak. Hogy ebben az irányban valami történjék, nekik szándékuk más keresztyén szívektől is támogatva hat magyar származású ifjút eltartani. Szükség volna azonban egy szobára és fára. Remélik, hogy ezt az ügyet a nemes tanács is támogatni fogja s kétségkívül

más nemes szívű emberek is akadnak, akik e szándékukat, amelyet ezennel a nemes tanács elé terjesztenek, helyeslik és segíteni fogják.

A tanács határozatát nem tudjuk, de ismerve a tanács gondoskodó szeretetét az iskolaiügy iránt, bizonyára segítséget nyújtott Wittnyédy és Grad tervének.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban 1657–1674 / II. Reichenhaller Richárd indítványa.

II. Reichenhaller Richárd indítványa.

A magyar gimnázium ügyében eddig történt események: a Thurzóhoz intézett levél, Andrassy és Lövey alapítványa, Wittnyédy és Grad indítványa, az egyházkerület segélykérő levele az osztrák evangélikusokhoz, mindezek inkább csak jelei voltak annak, hogy mennyire átértékelték a magyar gimnázium felállításának szükségességét egyes buzgó egyháztagok, az egész egyházkerület és maga a városi tanács is, de döntő lépés mindeddig nem történt.

Ezt a döntést hozta meg Reichenhaller Richárd határozott indítványa a belső tanácsban 1657. május 14-én. Indítványának lényeges tartalma a következő:[7\(84\)](#)

Mindjárt azzal kezdi, hogy magyar iskolát kell Sopronban felállítani. A soproni polgárok fiai ugyanis magyar szóra vidékre szoktak menni s ha onnan hazajönnek, nemcsak elfelejtik azt, amit itthon tanultak, hanem mindenféle rossz szokásokat hoznak magukkal. Ha Sopronban lesz magyar iskola, itt tanulhatnak meg magyarul, nem lesznek kénytelenek vidékre menni.

Reichenhaller tehát egészen más szempontból tartja szükségesnek a magyar iskolát, mint Wittnyédy és Grad. Ez utóbbiak egyedül a magyar lelkészek utánpótlását említették okul, Reichenhaller a soproni német fiúk érdekét. Éppen – mivel többféle érdek kívánta –, ezért a tanács Reichenhaller indítványát elvben elfogadta s erélyesen hozzá is látott a terv megvalósításához.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban 1657–1674 / III. Az épület kérdése. Türk László házának megvétele. Ünneplés felavatás: 1658. július 11.

39 III. Az épület kérdése. Türk László házának megvétele. Ünneplés felavatás: 1658. július 11.

A magyar iskola felállításának elvi eldöntése után mindenekelőtt megfelelő épületről kellett gondoskodni. A belső tanács az 1657. június 6-i gyűlésen foglalkozott ezzel a kérdéssel s felszólította a külső tanácsot vélemény nyilvánításra.[8\(85\)](#) A külső tanács azt javasolta, hogy a Balfi utcában lévő céh-házat kellene magyar iskolának átalakítani. A fenntartásra szükséges összegül az Úr testéről elnevezett céh (Frohnleichnamszech) házának összes járulékaival szolgálnának s a többi céh is adhatna hozzá egy-egy szőlőt. A lelkészek pedig a következő vasárnap a szószékről hirdessék ki az iskolára vonatkozó tervet és a híveket szólítsák fel bőséges adakozásra. Külön gyűjtőkönyvecskéket is köröztessenek.

A Balfi utcai elgondolás valami ok miatt mégsem tetszett. Más terv merült fel. Nátel György 1657. június 7-én a huszonnégyesek (külső tanács) nevében jelentette a belső tanácsnak, hogy a magyar iskola céljaira

leghelyesebbnek látszik Türk László házát megvenni a Hosszú soron.⁹⁽⁸⁶⁾ Még ezen a napon bizottságot is alakítottak, amelynek feladata lesz a vétel lebonyolítása, a háznak iskola céljaira való átalakítása. Endresz János, Reichenhaller Richard, Winter Mátyás, Sailer György voltak ennek a bizottságnak tagjai. A vételügy úgy látszik húzódozott valami ok miatt, mert végleges lebonyolítása csak 1658 elején történt meg. A vételről semmiféle szerződés sem maradt fenn, úgyhogy nem tudjuk megállapítani, mennyibe került a megvett ház. A vétel és átalakítás költségeit adakozásból és kölcsönből gyűjtötték össze. Sajnálatos, hogy nincsen tudomásunk semmiféle képről, amely az iskolának ősi alakját ábrázolná; még csak leírása sincsen. A vétel lebonyolítása után a háznak iskolai célra való átalakítása gyorsan haladt, 1658. tavaszán be is fejezték és *1658. július 11-én megtartották az iskola felavatását.*

Lochner János, a belső tanács tagja naplójában részletesen tájékoztat a felavatási ünnepségről.¹⁰⁽⁸⁷⁾ Először isteni tisztelet volt a templomban. (Ésaiás 54. fejezet 2–4. verse alapján). Az isteni tisztelet után az egész tanács, a lelkészek, tanítók, a felsőbb osztályú tanulókkal együtt a magyar iskola régi épületébe mentek. Itt ima után Sárfői Miklós magyar lelkész latin nyelven tartott beszéddel vett búcsút a régi iskolától. Megemlíttette, hogy ő maga is 17 évig, öccse: János pedig 11 évig vezette ezt az iskolát. Ének után megindult a felvonulás az új épülethez, a következő sorrendben: tanuló ifjúság, lelkészek, tanárok, a tanács tagjai s utánuk az ünneplő polgárság. A Hosszúsori házhoz érve itt ének és zene után a boltozatos előtérben Schubert János lelkész prédikált. (Sámuel II. 6. fejt. 12–19.) A bibliai szövegben arról van szó, hogy Dávid a szövetség ládáját régi helyéről új helyre viszi át. Mint Lochner megjegyzi, Schubert a bibliai szöveget szépen alkalmazta az iskola áttelepítésére. A prédikáció után ének, zene hangzott ünnepi ebéd fejezte be az iskola életének ezt a fordulópontját.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban 1657–1674 / IV. Tanárok választása

IV. Tanárok választása

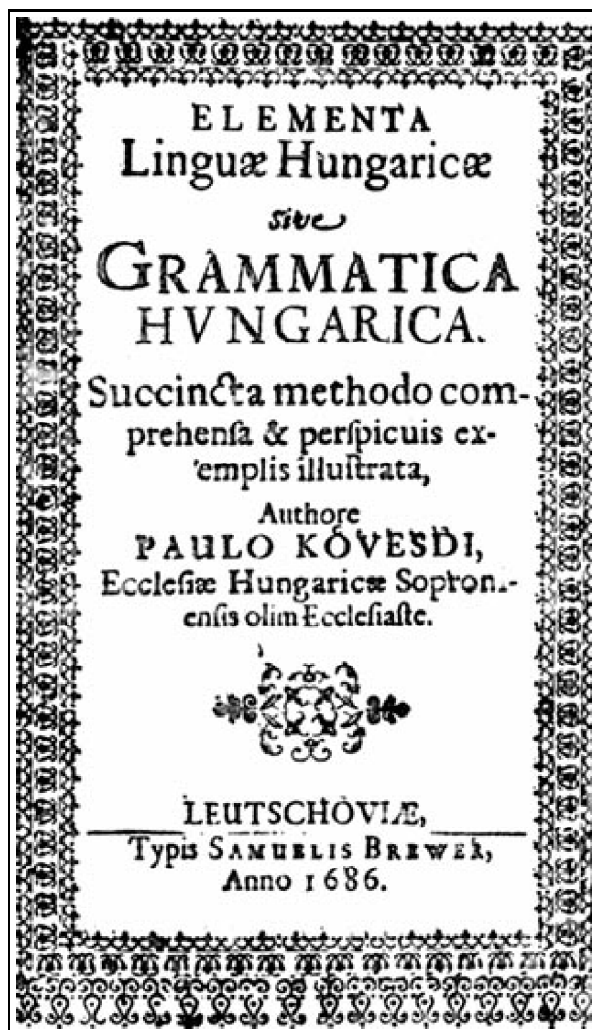
Megvolt már az új épület a magyar gimnázium számára, megtörtént az ünnepélyes felavatás is. Most kezdődött azonban a vezetőknek a nagy gondja: megfelelő jeles pedagógusok választása, akik az oly nagy szeretettel, kitartással ⁴⁰ megalapított gimnáziumot felvirágoztassák. Jól tudta a tanács is, az egyházközség is, hogy milyen nagy jelentőségű a rectorválasztás. Abban az időben központilag megállapított tanterv, tantervi utasítások nem voltak, mindig a rectorok állították össze a tantervet, órarendet, tantervi utasításokat. Az általános irányelvek természetesen megvoltak, de mégis sok függött a rector pedagógiai tudásától, tapasztalataitól, tapintatától. Ezért először *Perenyei Bálintot*, a kőszegi iskola jeles rectorát hívták meg rectornak 1658. július 1-én, az akkori időkhöz képest magas fizetéssel.¹¹⁽⁸⁸⁾ A terményeken kívül (6 akó bor, 16 mérő gabona, 16 öl fa) 250 Ft-ot és lakást biztosítottak számára. Hogy ez milyen nagy fizetés volt, akkor látjuk, ha összehasonlítjuk az első lelkész fizetésével, aki a terményeken kívül csak 100 Ft-ot kapott, csaknem másfélszerese a latin iskola rectora fizetésének. Perenyei azonban sok huzavona után 1659. január 23-án kinyilatkoztatta, hogy kőszegi lekötöttsége miatt még erre a rendkívüli ajánlatra sem jöhet el. Az idő közben sürgetett, az iskolai munkát meg kellett kezdeni. A rector megválasztásáig a magyar elemi iskola eddigi tanítója, *Sárfői János* állott az iskola élére, aki később Kövesdy mellett mint „collega” szerepelt. Ez a megoldás azonban nem lehetett végleges. Sárfői nem végzett egyetemi tanulmányokat, a rectorok pedig kivétel nélkül egyetemet járt férfiak voltak. *Wittnyédy* már előbb is buzgólkodott a magyar iskola ügyében, amikor Grad tanácsossal együtt hat magyar ifjú ellátását vállalta. Most is ő vette kezébe a rectorválasztás ügyét s írt *Kövesdy Pálnak*, aki ez időben Eperjesen volt tanító. Kövesdy Komáromban

született, Tárkány István nevű patrónusa neveltette, ez küldte ki Wittenbergbe is. Itt tanult 1655-ben és 1656-ban. Itt írt disputációját is patrónusának ajánlotta.¹²⁽⁸⁹⁾ Hazajövele után először szülőföldjén, Komáromban tanított, innét ment Eperjesre. Wittnyédi hívására hajlandó volt Sopronba jönni s most már a tanács fordult Kövesdy patrónusához, ennek mintegy hozzájárulását kérve. Tárkány levele mutatja, hogy a patrónusok alumnusainak még későbbi életpályáját is figyelemmel kísérték, sőt irányítólag be is avatkoztak. E szempontból is érdekes Tárkány válasza a soproniak kérésére.¹³⁽⁹⁰⁾

„Sopronybul 4 praesentis költ kgtek böcsületes levelét ez napon vöttem nagy szeretettel, melyben kgtek kívánnya tülem Kövesdy Pál urat Alumnusomat az Kgtek Magyar Scholájába való Rectorsághoz. Mivel ezért tanítottam eö kgmét, hogy eö kgme által is az Istennek igaz Egyháza gyarapittassék, erre nézve a kgtek kívánsága szerint szeretettel elbocsátottam azon böcsületes tisztre, ily Conditióval, hogy az mikor nékem is szükségem leszen eö kgme szolgálattýára, kötelessége szerint tartozzék eö kgme hozzám vissza jönni. Kivánván az jó Istentül szolgálhasson dicséretesen és hasznossan Istennek, Anyaszentegyháznak és kgteknek is. – die 22 Junii 1659. – Battyán. –”

Tárkány engedélyével Kövesdy Pál lett tehát a magyar gimnázium első rectora, s 1659. júliusában meg is érkezett Sopronba. A három osztályú iskolának legfelső osztályát, a classis suprema-t mindig a rector tanította, tehát most is ezt vette át Kövesdy, a középső (classis media) osztályt Sárfői János vezette, mint „collega”, az alsó osztályt Kövesdy egyik tanítványára, Lőrinc (Laurentius) Jánosra bízta az iskola vezetősége.

⁴¹Az iskola Kövesdy vezetése alatt olyan gyors fejlődésnek indult, hogy csakhamar a negyedik osztályt is fel kellett állítani. Erre következtetünk a városi tanácsnak egyik határozatából. Az eperjesi gyülekezet gimnáziumának felépítésére segélyt kért Soprontól. A tanács válaszában utal arra, hogy a magyar ifjúság olyan nagy számmal keresi fel a magyar iskolát, hogy gondoskodni kellett a tanítók számának növeléséről. Új kollégát választottak a rector mellé s ez olyan terhet jelent a fenntartó számára, hogy segélyt nem küldhet.¹⁴⁽⁹¹⁾

Kövesdy Pál magyar nyelvtana (1686)

Az új collega *Czenky Márton* lett. Czenky az 1682-ben újra megnyílt iskolában tanított több mint 25 évig. 1707-ben tette le hivatalát, 1712-ben halt meg.

Hogy Kövesdyben csakugyan megfelelő rectort talált a fenntartó testület, azt az iskola felvirágzása megmutatta. Kövesdy azonban nemcsak kiváló pedagógus volt, hanem tudományos működésével az irodalomtörténetbe is beírta nevét, mint úttörő a magyar nyelvtanítás terén. Mint a magyar gimnázium rectora, valóban az új iskola szellemének megfelelően „Elementa Linguae Hungaricae” címen magyar nyelvtant írt, amely azonban csak halála után 1686-ban jelent meg. Kövesdynek fia: János is lelkes magyar volt. 1707–1709-ig Rákóczi 42seregében szolgált mint tábori lelkész, 1709-től a líceumban mint conrector működött.

A tanárok személyi változásai közül legjelentősebb volt a rectorváltás 1664-ben. Ez évben Kövesdyt soproni magyar lelkésszé választották s így rectori állását elhagyta. Az iskolában tanított továbbra is, valószínűleg a lelkészi pályára készülöket oktatta, s ezért külön fizetést is kapott: 25 Ft-ot. Kövesdyt mint lelkészt is nagyon megbecsülték, a dunántúli egyházkerületi gyűléseken sokszor fontos szerepet vitt.

1682-ben halt meg.

Kövesdynek méltó utóda lett *Unger Mihály*, aki a latin gimnázium conrectora volt s onnét választották meg a magyar gimnáziumba. Németújváron (Vas m.) született 1635-ben. Wittnyédy taníttatta s mint Wittnyédy alumnusa tanult 1659–1662-ig Wittenbergben. Hogy itt mennyire kedvelték, mutatják azok a búcsúversek, amelyekkel wittenbergi társai 1662. június 2-án búcsúztatták.¹⁵⁽⁹²⁾ Wittenbergben négy disputatiót is írt.¹⁶⁽⁹³⁾ Hazajövetele után 1662–64-ben a latin gimnázium conrectora volt, 1664-től az iskolák bezárásáig: 1674-ig a magyar gimnázium rectora. Az iskolák bezárása után is Sopronban maradt s mint tekintélyes polgár előbb közgyám, majd a belső tanács tagja lett. 1720-ban halt meg 85 éves korában.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban 1657–1674 / V. Az iskola tanterve

V. Az iskola tanterve

Az iskola tantervére vonatkozólag a belső tanács már akkor felhívta a külső tanács figyelmét, amikor 1657 tavaszán az iskola megalapítását elhatározták. Tárgyaljon a külső tanács nemcsak az építkezésről, hanem már most arról is, hogy 1. hány tanítója legyen az iskolának, 2. a tanulmányokban mennyire terjedjen. A tanulmányi ügyekkel behatóbban mégis csak akkor foglalkoztak, amikor a rector: Kövesdy Pál megérkezett.

Alighogy elfoglalta Kövesdy a rectorát, az iskolák vezetősége azonnal hozzáfogott, hogy megállapítsa az új gimnázium tantervét. Az 1659. július 23-i tanácsülésen foglalkoztak ezzel a kérdéssel. A tanács ez alkalomra kiegészítette magát a három lelkésszel (Sovitsch, Barth, Lang). Grad polgármester a következőket terjesztette elő:¹⁷⁽⁹⁴⁾

Mivel az iskolának most már van rectora, szükséges megállapítani a tanítás rendjét (Ordinierung der Lectionen), s hogy a latin gimnáziumhoz való viszony ⁴³rendeztessék, el kell határozni, hogy a rhetorikát tanítsák-e? Egyéb idevágó dolgokban is határozni kell, ezért hívatta a lelkészeket is, hogy együttesen tanácskozzanak.

A tanácskozás után az a megállapodás volt, hogy a rhetorikát a magyar gimnáziumban is tanítani kell s ugyanazon könyveket és auctorokat kell használni „in Grammaticis, Theologicis, Rhetoricis”, amelyek a latin gimnáziumban használatosak.

Ezzel a megállapítással úgy látszik az evangélikus konventben külön is foglalkoztak s az eredményt a következő címen foglalták össze:¹⁸⁽⁹⁵⁾

NOTA IN USUM GYMNASII HUNGARICI IN CONVENTU ECCLESIASTICO PRAELECTA ET COMMUNI OMNIUM CONSENSU CONFIRMATA. (A magyar gimnázium használatára készült JEGYZÉK, amely az egyház konventjében felolvasatott és mindenkinek egyértelmű hozzájárulásával jóváhagyott.)

Természetesnek látszik, hogy a magyar gimnázium tantervének megállapításánál a latin gimnázium meglévő tantervét vették alapul úgy, mint azt az 1659. július 23-i tanácsülés is kívánta. A NOTA-nak első pontja mindjárt utal is erre: „Hogy meglegyen a kedves harmónia (dulcis harmonia) a latin és magyar gimnázium között, azért szükséges az auctorokat megállapítani, amelyek azután mindegyik iskola

osztályaiban használatosak.” – A megegyezés mellett azonban a NOTA erősen kiemeli a gimnázium magyar jellegét, – hisz különben nem lett volna szükség még egy gimnáziumra. A régi iskolák tantervében a vallásra vonatkozó tanulmányok széleskörűek voltak. Ezért fontos a Jegyzéknek az a megállapítása, hogy a kátét magyarul kell tanulni s a bibliai szakaszokat is magyarul olvassák. Különösen kifejezésre jut az iskola főcélja a NOTA VII. pontjában: „Mivel ennek a gimnáziumnak a célja a magyar nyelvvel összhangzó latinság (latinitas), ezért a *német nyelv teljesen száműzessék.*”

A Jegyzékben csak az általános irányelvek vannak 12 pontban felsorolva, a részletes tantervet, tananyagot a Jegyzékhez mellékelt órarend (schema subjectum) mutatja. Ebből látjuk, hogy az iskola ez időben három osztályos: classis infima, – media, – suprema. A tanítás négy napon volt: hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken. Szerdán az írásbeli dolgozatokat beszéltek meg minden osztállyal (revisio generalis exercitiorum), szombaton pedig a vallási tárgyakat vették elő (lectio sacra). Igen nagy gondot fordítottak az írásbeli dolgozatokra. Az iskolai vizsgálatok (examen) alkalmával a dolgozatokat az iskolafelügyelő és vizsgáló bizottsági tagok elé kellett terjeszteni. Az órarendből látjuk, hogy azokat a tankönyveket, tananyagot tanítják, mint általában ez időben a gimnáziumokban: Donatus nyelvtana, Comenius Orbis sensualum-ja, – a grammatika, syntaxis, rhetorika, poetika, logika szabályai. A latin írók közül Cicerot, Vergiliust, Justinust olvasták és fordították *magyarra*, a latin iskolában németre. Ez az órarend azért is érdekes, mert a latin gimnáziumra vonatkozó órarend ebből az időből nem maradt fenn s ebből a hangoztatott „dulcis harmonia” alapján következtethetünk a latin gimnázium tantervére is.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban 1657–1674 / VI. Az iskola felügyelete

VI. Az iskola felügyelete

Amint már az iskola megalapításánál láttuk, a városi tanács és az evangélikus egyházközség az iskolaiügyek intézésében szorosan együtt működött. A XVI. és XVII. században városainkban a világi és egyházi kormányzat nem volt egymástól pontosan elkülönítve. A városok a maguk egészében protestánsokká lettek, s így az egyházi iskolák mint városi iskolák működtek. A város **44**tanácsa volt az iskola patrónusa ennek minden jogával és kötelességével. A polgármester a „Scholarcha”, az iskolafelügyelő. Debrecenben 1749-ig a református egyháznak és kollégiumnak kiadásait legnagyobb részt a városi pénztárból fedezték. Ugyanezt találjuk Pozsonyban és Eperjesen is. Egyes városokban, mint Pápán, a városi tanács és a város földesura osztozott az iskolafenntartás gondjaiban. Sopronban is a tanács az evangélikus iskolákat egyúttal városi iskoláknak is tekintette s ezért a tanács ülésein intézkedett az iskolaiügyekről. A tanács választotta a tanárokat, sőt a lelkészeket is, a tanárok a lelkészek fizetését, jutalmazását, úti költségeit, ha már az egyházi pénztárból nem futotta, részben a városi pénztár fedezte. A tanács intézkedik az iskola belső, szervezeti kérdéseiben s így az *állandó felügyeletet is a tanács gyakorolja a lelkészekkel együtt.*

Amikor a magyar iskolát a város és az egyház közösen megalapította s az iskola állandóan fejlődött, a tanítványok száma állandóan növekedett, a polgármester, Grad György szükségesnek látta, hogy a két iskola felett való felügyeletet pontosan kidolgozzák. Ezért 1664. április 29-én meghívta Lang Mátyas, Sovitsch Kristóf, Schubert János lelkészeket, Poch György városbíró, Natl Lipótot, Hackl Jánost, Winter Mátyást, Natl Györgyöt, Preining Jánost. Kramer Györgyöt, a belső tanács tagjait, de Zuana Márkus Menyhértet, Rescher Ádámot, Mausz Zakariást, a magyar és latin iskola összes inspektorait. Grad felhívta a figyelmet arra, hogy az iskolák felügyeletét pontosan meg kell szervezni, mert a két iskola munkáját csak

így lehet ellenőrizni és irányítani. Azt indítványozza, hogy a lelkészek mellé osszanak be felügyelőket a tanács tagjaiból az egész évre s a vezetőül kijelölt lelkész ezekkel a felügyelőkkel együtt gyakorolja az ellenőrzést. Az iskolákat minden hónapban látogassák meg. Észrevételeiket írásban közölik a polgármesterrel mint scholarchával.

A megjelentek a polgármester indítványát elfogadták. Minden osztályra külön-külön megállapították, hogy melyik lelkész s milyen tanácstagok végzik a felügyeletet. Itten minket csak a magyar iskola érdekel. Ennek ellenőrző felügyelője lett Sovitsch Kristóf lelkész s mellette Natl Lipót, Natl György, Dobner Dániel. Sovitsch még külön figyelmeztette felügyelő társait, hogy nem szükséges mindig együtt menni a felügyeletre, amikor valamelyikük menni akar, külön is mehet.¹⁹⁽⁹⁶⁾

Ebből a felügyeleti rendből is láthatjuk, hogy a városi tanács és az evangélikus egyházközség iskolai működése mennyire összefonódott.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban 1657–1674 / VII. Az iskola megszűnése 1674-ben s felélédeése 1682-ben Az iskola »omen«-je

VII. Az iskola megszűnése 1674-ben s felélédeése 1682-ben Az iskola »omen«-je

A XVII. század végén tehát két virágzó gimnáziuma volt az evangélikus egyháznak olyan jeles rectorok vezetése alatt mint Kövesdy Pál, Unger Mihály. A felügyeletet gyakorló lelkészek pedig: Sovitsch Kristóf, Lang Mátyás, Schubert János a soproni evangélikus gyülekezet legkiválóbb lelkészei sorába tartoztak, irodalmilag is működtek. Lang Mátyás a lelkészek számára könyvtárat alapított, amely a későbbi líceumi könyvtár alapjává lett. Tehát mind a tanárok, mind a felügyelő lelkészek szempontjából megvolt a kezesség arra, hogy mind a két gimnázium virágzó állapotra jusson.

⁴⁵Ekkor érte az evangélikus egyházközséget s vele a két gimnáziumot az 1674-ben történt végzetes esemény. A pozsonyi véisztörvényszék Sopron város evangélikus lelkészeit, tanítóit, tanácsosait 1674. március 5-ére Pozsonyba idézte. Hogy ez a törvényszéki tárgyalás mit jelent, azt a soproniak az előttük megidézettek sorsából már jól tudták. Tárgyalást kezdtek tehát a kormánnyal s ennek a tárgyalásnak eredménye lett az 1674. február 23-án kelt diploma.²⁰⁽⁹⁷⁾ Eszerint a lelkészeknek, tanítóknak, tanácstagoknak nem kell megjelenni a törvényszék előtt, ellenben a soproni evangélikus egyházközség átadja a királyi fiscusnak a templomait, iskoláit, – a lelkészeknek és tanítóknak 15 nap alatt a várost el kell hagyniuk, vagy ha maradni kívánnak, térítvényileg mondjanak le mindennemű egyházi és iskolai hivataloskodásról. A templomok, iskolák átvétele 1674. február 28-án, illetőleg március 1-én meg is történt s ezzel a két gimnáziumban a tanítás ezen a napon megszűnt.

Hogy mindez mit jelentett lelkészek, tanítók, tanítványok számára, elgondolható. Legközvetlenebbül érzékelteti ezt Gruber Ádám emlékkönyve. Gruber Ádám, a későbbi soproni evangélikus lelkész ekkor a latin gimnázium tanulója volt. Itt tanulmányait nem folytathatta, s ezért mint „exul” Boroszlóba utazik, hogy az ottani neves Elisabetanaeumban tanuljon tovább. A soproni tanulók szívesen keresték fel ezt az iskolát, Wohlmuth János, a soproni evangélikus gyülekezet neves karnagya is itt tanult. Gruber Ádám éppen az iskolák átadásának napján, 1674. március 1-én búcsúzott igazgatójától, Tieftrunk Dánieltől. A szokás szerint elvitte hozzá albumát. Tieftrunk frissen érzett fájaldalmában írja: „Eltávozol az én kezem alól, sőt kényszerít téged erre a felsőség... bizonyoságot teszek róla, hogy te jámbor, derék, szorgalmas tanulókn

voltál *gimnáziumunkban, amely, óh jaj, már nem a mienk.*” A dátum (1674. március 1.) után odajegyzi: *„amelynél szomorúbb nap Sopron szabad királyi város lutheránusaira még nem virradt.*” Neve után ezt írja: *„Rector nunc non item”. Most már nem rector.*

Nyolc évi szünetelés után indulhatott meg újra az iskolai munka az evangélikus iskolában. Az 1681-i soproni országgyűlés a XXVI. törvénycikkben kimondta: *„Sopron városa pedig maradjon meg annak a vallásnak birtokában és gyakorlatában, amelyet vall, s abban ne háborgattassék.”* – Az iskolák megnyíltak 1682. július 20-án.²¹⁽⁹⁸⁾ A „Kövezeten” levő latin iskola azonban megszűnt, illetőleg a két gimnázium egyesült, az egyházközség csak egy gimnáziumot tartott fenn ezentúl, azt, amelyik a Hosszú soron helyeződött el, ott, ahol a Berzsényi gimnázium ma is van. A tanárok személyei is mintegy jelzik az összeolvadást: rector lett a latin iskola tanára: Fridelius János, a magyar iskolából megmaradt Czenky Márton. Az iskola szellemét azonban továbbra is a „Lyceum Soproniense *Hungaricum*” szabta meg. Közönségesen is „ungarische Schule”-nek hívták. Russ Kristóf konventtag 1741-ben megkapó, szinte meghatározó módon ⁴⁶figyelmeztet erre, amikor azt kívánja a vezetőségtől, hogy a név: „ungarische Schule” legyen ne csak „nomen” = név, hanem „omen” elkötelező hitvallás.²²⁽⁹⁹⁾ Russ Kristóf óhajta teljesült. Az iskola Kövesdy Páltól Gombócz Zoltánig szinte minden emberöltőben adott a magyar irodalomnak olyan férfiakat, akik a magyar nyelvvel szeretettel, tudományos felkészültséggel sokszor korukat megelőzve foglalkoztak. Ime a díszes névsor: *Kövesdy Pál: Elementa Grammaticae Hungaricae* 1668. – *Ribini: Oratio de cultura Linguae Hungaricae* 1751. – *Kis János: A Magyar Nyelv mostani állapotáról, kiműveltetése módjáról, eszközeiről* 1806. – Borgátai *Szabó József: A Hősi Magyar név s eredeti méltóságának kivívása* 1825. A magyar nyelv keleti emlékei 1844. – *Gombócz Zoltán: A jelenkori nyelvészet alapelvei* 1898. Társszerkesztője volt a Magyar etymológiai szótárnak. – *Zsirai Miklós: Finn-ugor rokonaink.* 1937.

A szoros értelemben vett nyelvművelésen kívül az iskola magyarsága megnyilvánul az ifjúsági egyesületnek: a Magyar Társaságnak (1790), a Deákkuti Vármegyének (1827) a működésében, az ifjúság folyóirataiban: Bimbófüzér. Szünórák, Haladó, Hajnal, Gondolat, Törekvés, Soproni Gyorsíró, Nyugati Őrszem. A fenntartó testület és a tanári kar lelkes magyarságát viszont szemlélteti az a szívós harc, amelyet a Bach-korszakban a magyar tannyelvért folytattak.²³⁽¹⁰⁰⁾

A líceum valóban egész története folyamán átérezte azt, amit a Pesti Naplónak a Bach-korszakban, 1859. április 5-én megjelent mottója így fejez ki: *„Nálunk mindaz, ami nemzeti nyelvünk, nemzetiségünk fejlesztésére szolgál, kétszeres fontossággal bír, mert sajátos helyzetünkhöz képest egyszersmind önfenntartásunkkal áll szoros kapcsolatban.”*

Fertőrákosi síremlék a XVIII. századból

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Sopron Város Tanácsa 1955. november 17-én tartott ülésén elhatározta, hogy 1956-ban 60 000 Ft-ot fordít a város utolsó 100 évének (1858–1948) történelmi feldolgozására.^{*(101)} A nagy lelkesedéssel fogadott határozat után a soproni levéltár égisze alatt megindult a munkaközösség szervezése és a kutatás. Eredménye: 1957 első negyedében további sorsra várt készen négy dolgozat, kb. tíz adattár és munkavázlat. A Végrehajtó Bizottság az anyagot három ismert nevű történész, Vörös Károly, Hanák Péter, Incze Miklós lektorálására bízta, akik 1957 őszének végére írásban terjesztették elő bírálatukat. A terjedelmes bírálatok mindegyike arról tanúskodik, hogy az említett tudósok alaposan belemerültek Sopron újkori történelmének minden részletébe, de ezen felül nagymértékben foglalkoztak a helytörténeti kutatás módszertani kérdéseivel, éppen a megvizsgált munkák alapján. Szerkesztőségünk legszívesebben mind a három írásművet közölné, azonban helyszűke miatt egyelőre csak Hanák Péterére kerülhet sor, mint akinek bírálata Sopron kérdésein túlmenően igen értékes kérdéseket vet fel a helytörténeti kutatásra nézve. Közlésünk természetesen az egyes, tehát forrásban levő munkák bírálatára nem terjeszkedik ki.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hanák Péter lektori jelentése a Sopron város története 1848–1948 c. munkaközösség eddigi eredményeiről

Hanák Péter lektori jelentése a Sopron város története 1848–1948 c. munkaközösség eddigi eredményeiről

Lektori jelentésem elején kötelességemnek érzem, nem konvencionális udvariasságból, hanem őszinte meggyőződésből üdvözölni Sopron Város Tanácsának és tudósainak azt a kezdeményezését, hogy alapos kutatómunkával, sokoldalú tematika alapján feldolgozzák a város történetének utolsó évszázadát. Nem tudok róla, hogy – a Budapest története munkaközösségen kívül – az ország más városában is folynék hasonló jellegű és szélességű komplex kutatómunka a helytörténet feldolgozására. A soproni kezdeményezés így alkalmas arra, hogy más városok, illetve a Tudományos Akadémia és a Történelmi Társulat figyelmét felhívja hasonló munkálatok ösztönzésére. De az elismerésre elsősorban nem is maga az ötlet, a kezdeményezés, hanem a kivitelezés eddigi eredményei késztetnek. Az áttekintett anyag, Csatkai Endre elkészült kitűnő tanulmányai, a többi szerző vázlatai, tematikái, cédulaanyaga arról győzött meg, hogy kiváló tudósokból, szakemberekből álló közösség vállalkozott a nagy munkálat elvégzésére, többségük hosszú évek óta foglalkozik témájukkal, komoly kutatómunka áll mögöttük s ha egyeseknél ki is ütköznek a historikus szemlélet, a történész mesterségbeli képzettség hiányai, ezt témájuktól megkövetelt speciális szakképzettséggel és szorgos anyaggyűjtéssel igyekeztek pótolni.

A megküldött anyagokat áttanulmányozván, általános véleményem és benyomásaim összegezésekor elsőnek tehát az a megjegyzés kívánkozik ide, hogy érdemes volt ezt a nagyszabású vállalkozást megindítani és támogatni s most, az első munkafázis [48](#) alapján eredményes lezárása után még érdemesebb tovább folytatni és a kezdeményhez méltó módon bevégezni.

Lektori jelentésemben, mielőtt az egyes tanulmányokra rátérnék, előbb a gyűjtemény egészét érintő kérdésekről kívánok szólni. Az első és legáltalánosabb probléma, ami a lektorban az anyag kézbevételekor

is, áttanulmányozása után is felmerül: mi az egész munkálat célja. Úgy tudom – bár a szerkesztők és szerzők terveiről való információim, sajnos, nagyon hiányosak, – hogy a kiadványt nem soproni miscellaneának, hanem szerves egységet alkotó feldolgozásnak szánták. Az egyes résztanulmányok sokszínű mozaikköveiből tehát egységes és plasztikus képek kell kidomborodnia, mely egészében Sopron utolsó százéves történetének, gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális fejlődésének fő vonalait mutatja meg. Ez az összkép, amikor az országos történeti fejlődés háttéréből kiemeli a különös egyénit, a rendkívül érdekes soproni sajátosat, egyben elvezeti az olvasót az évszázados fejlődés eredménye: a mai Sopron társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális problémáinak megértéséhez.

Ha ehhez a – talán nem helytelenül feltételezett – célkitűzéshez mérjük a munkálat tematikáját és eddigi eredményeit, megállapíthatjuk, hogy a szerkesztők és szerzők eléggé tudatosan törekedtek az egységes összkép kialakítására s a munkálatnak ebben a jórészt még kezdeti szakaszában is megvannak a szerves fejlődés csirái. A tematika eléggé sokoldalúan, az egymásra épülő, vagy egymást kiegészítő témák összeillesztésével igyekszik a gazdasági és társadalmi élet különböző jelenségeit megragadni. Az elkészült tanulmányok, illetve a tematikák már eddig is a soproni fejlődés igen fontos sajátosságait, összefüggéseit tárták fel. Gondolok itt olyan megállapításokra, mint pl. a kereskedelmi-közlekedési fővonalak eltolódásából és a kereskedelmi kulcspont-helyzet megváltozásából, a mezőgazdasági foglalkozással (szőlőművelés) és földtulajdonnal kevert kisárutermelői viszonyok konzerválódásából, a városi vezetés patricius jellegének továbbéléséről, Bécs nyomasztó közelségéből stb. fakadó sajátosságok.

Meg kell azonban mondani, hogy a munkálatok alapvető célkitűzéseikhez mérve, mind a tematikai felépítésben, mind a egyes vázlatokban lényeges hiányosságok is vannak. Távol áll tőlem, hogy maximális igényekkel lépjek fel. Magam is, aki hosszú évekig küszködtem szerkesztőséggel, jól tudom, hogy a valóság gyakorlati nehézségei miatt a legideálisabb célkitűzéseket is csak törésekkel, kompromisszumokkal lehet megvalósítani. Tudom tehát, hogy méltánytalan és hiábavaló lenne valamiféle ideálisan „tökéletes” tematikát kívánni. Mindezt figyelembe véve is, a cél és a gyakorlat jelenlegi kompromisszuma nem tekinthető kielégítőnek.

Jelenleg az a helyzet, hogy a tematikában nagy súllyal és kb. egyenlő arányban van képviselve a gazdaság-, ill., kultúrtörténet, a társadalomtörténetet már csak egy – (igaz, nagyszabásúnak tervezett) – tanulmány képviseli, a politikátörténet viszont teljesen hiányzik – (hacsak az Építőbank bukásáról szóló cikket, amely bőven át van szöve politikai mozzanatokkal, nem számítjuk részben ide is). – Ami a megvalósulást illeti, messzemenően a kultúrtörténeti munkálatok állnak az élen. Félreértés ne essék, nem tartom túlméretezettnek a kultúrtörténetet, nem az ilyen tanulmányok nagy arányát kifogásolom. Ellenkezőleg, a tanulmánygyűjteménynek csak hasznára válnék, ha mód lenne az oktatásügy és a soproni szépirodalom történetének még hiányzó feldolgozásával *teljessé* tenni a kultúrtörténeti részt. A hibát tehát nem a kultúrtörténet arányaiban látom, hanem abban, hogy amíg ezek a fejezetek a maguk területén a leglényegesebb kérdéseikkel foglalkoznak, illetve a kultúra- és művészettörténet különböző ágainak szintetikus feldolgozására törekszenek, addig ez a többi részekről aligha mondható el. Még a leggazdagabban képviselt gazdaságtörténetből is hiányoznak alapvető kérdések. Bármennyire is kénytelenek vagyunk megalkudni bizonyos objektív nehézségekkel, nem mondhatunk le, éppen a kapitalizmus korszakának feldolgozásánál és éppen Sopron sajátos fejlődésbeli eltéréseinek vizsgálatánál a kereskedelem és gyáripár történetével foglalkozó tanulmányokról. (Kívánatos lenne persze a hitelügy megírása is, de ezt bizonyos fokig pótolja az Építőbank bukásáról szóló munka, más eredményei pedig belefoglalhatóak az említett két gazdaságtörténeti tanulmányba.) Az egyetlen társadalomtörténeti tanulmányról – amelyre még a lektori [49](#)jelentés részletezésében visszatérek – már a bemutatott anyag

alapján is megállapítható, hogy bármilyen tiszteletreméltó vállalkozás is, önmagában aligha tudja a korszerű követelménynek megfelelően megoldani feladatát. Ha nem akarjuk, hogy a tanulmánygyűjtemény társadalomtörténeti része szembetűnően hézagossá maradjon, akkor fel kell bontanunk az egyetlen társadalomtörténeti témát. Mindenekelőtt szinte elengedhetetlennek tűnik a soproni munkásság kialakulásáról, fejlődéséről, helyzetéről, mozgalmairól szóló tanulmány pótlólagos felvétele. (E tanulmány – amennyiben a munkásmozgalom a Tanácsköztársaság történetét is felölelné – szerencsés megoldása lenne a teljesen hiányzó politikátörténet részbeni pótlására is.) Ezenkívül az egész munkát szempontjából egyik kulcskérdésnek vélem a soproni burzsoázia százéves fejlődésének kikutatását és megírását (a patrícius polgár modern burzsoává alakulása, a patriciátus továbbélése a modern burzsoázia mellett, az új elemekből kifermálódó burzsoázia stb.) Az alapot ehhez is a gyáripar és a kereskedelem történetének feldolgozása adhatja meg.

Amint már a fentiekben is többször szóba került, erősen érződik a politikátörténet teljes hiánya. Érződik ez az összkép hézagosságán, de érződik az egyes tanulmányoknál is, melyek lépten-nyomon beleütköznek a városi politika, vagy a város és az ország politikai kapcsolatainak megoldatlan kérdéseibe. A kötet értékét és színvonalát ugrásszerűen emelné, ha mód lenne egy (talán több) politikátörténeti tanulmány beiktatására. (Ha tanácsot kérnének konkrét témára, leginkább a pártviszonyok és pártharcok Sopronban 1867–1918 és az 1921-es soproni népszavazás története témát ajánlom.) Ugyanakkor ebben a keretben feleslegesnek érzem a Sopron természeti képezetéről szóló, bizonyára igen kiváló tanulmányt, amely azonban a szerves történeti összképből mindenképpen kilóg. Őszintén szólva, bizonyos fokig erőltetettnek és mesterkéltnek tűnik, hogy az elmúlt évszázad történetét évmilliókkal korábbi föld-„történeti”, geológiai és geográfiai szakkal vezessük be.

Összefoglalva, a tematikai felépítésre vonatkozó észrevételeimet és javaslataimat 4 csoportra lehet osztani:

1. A tanulmánygyűjtemény végleges elkészítéséhez és publikálásához szükséges lenne legalábbis 3 tanulmány pótlólagos felvétele (a kereskedelem, a gyáripar és a munkásosztály történetének feldolgozása).
2. A tanulmánygyűjtemény kerek, szerves egységének érdekében kívánatos lenne – ha van rá lehetőség – egy-két politikátörténeti és egy társadalomtörténeti tanulmány elkészítése (a várospolitikai alakulása; pártok és pártharcok Sopronban, az 1921-es népszavazás, a soproni burzsoázia kialakulása, fejlődése).
3. Gondolni lehet – ha nem is feltétlenül a tervezett kötet keretében – a társadalomtörténet még mélyebb és részletesebb kikutatását célzó, továbbá a hitelügy, oktatásügy, a szépirodalom történetét feltáró munka megindításáról.
4. Helyes lenne a Sopron természeti képezetéről szóló tanulmányt – a publikálási lehetőség más fórumát biztosítva – elhagyni.

Eddig a tematikát mértük az alapvető célkitűzéshez, most vessük vele egybe az eddigi munkálatokból kibontakozó tartalmi kérdéseket. Ahhoz, hogy a soproni fejlődés sajátosságait, a különbségeket világosan érzékeltethessük és okait megnyugtatóan megmagyarázhatjuk, ismernünk és állandóan szem előtt kell tartanunk az általánost, az országos fejlődést. És itt meg kell állapítanunk, hogy a munkálat egyik leggyengébb pontja éppen az országos fejlődés háttérének elmosódottsága, az általánossal, vagy közelebbről, más dunántúli városokkal való összehasonlítás hiánya. (Csupán egy-két tanulmány tesz figyelemre méltó kísérletet ilyenfajta egybevetésekre.) Minthogy lektori megbízatásom részben azzal a céllal történt, hogy az általános elvi kérdésekre, a hazai történet egész menetébe való helyes beilleszkedésre legyen figyelemmel, legyen szabad röviden vázolni az országos fejlődés néhány fő vonását az adott

korszakban, ami remélhetőleg megkönnyíti a soproni sajátosságok jobb kimunkálását.

Az 1848–1948 közötti évszázad hazánk történetében a kapitalista rendszer, a polgári társadalom megteremtésének, kifejlődésének, hanyatlásának és megdöntésének időszaka. A magyarországi polgári fejlődést kezdetétől fogva elmaradottság és elnyomottság jellemezte. Európa e keleti tájain a feudális viszonyok jóval tovább fennmaradtak, 50merekben megkövültek a gazdaság és társadalom szerkezetében, mint nyugaton. S ez nem csupán történelmi tempóvesztést jelentett, hanem egyúttal a fejlettebb, gazdagabb ipari nagyhatalmaknak való kiszolgáltatottságot is. Az általános kelet-európai fejlődésen belül hazánkat még különlegesen is gátolta a Habsburg-birodalom keretében elfoglalt sajátos függő helyzete, amely egyrészt segítette a feudális rendszer fennmaradását, másrészt akadályozta a tőkefelhalmozást, a tőkés viszonyok széles terjedését. Ezek a történelmi adottságok döntő befolyást gyakoroltak a magyar polgári forradalom kimenetelére, az 1848-as forradalom és szabadságharc befejezetlensége, illetve veresége viszont meghatározta a magyarországi kapitalizmus és polgári társadalom egy évszázados alakulását.

Ilyen rendkívül kedvezőtlen feltételek között milyen úton indult meg és haladt előre Magyarország kapitalizálódása? A feudalizmus, a nagybirtok-rendszer hosszú uralmából és az erősebben iparosodott Ausztriától való függésből – az agrárhátország szerepből – következett, hogy elsősorban a mezőgazdaságban és a mezőgazdasággal kapcsolatos területeken. A kapitalizálódás tehát nálunk a mezőgazdaságban kezdődött és a mezőgazdasági áruterelés fellendülésén, a terménykereskedelmen – az Ausztriával való közvetítő kereskedelem – a mezőgazdaság tőkészükségletét ellátó hitelügyön és a mezőgazdasági termények elsődleges feldolgozását szolgáló iparágakon keresztül fejlődött a modern kapitalizmusig – bár Magyarország az egész kapitalista korszakban megtartotta agrár-ipari jellegét.

A külföldi (osztrák, később német) kapitalizmustól függő, ún. „porosz utas” tőkés fejlődésünk indulásakor az osztrák burzsoázia és a magyar nagybirtokosok érdekeihez igazodott. A közös vámterület, pénz, hitelrendszer, az önálló magyar ipar hátrányára az osztrák burzsoáziának kedvezett, ugyanakkor elősegítette a magyarországi nagybirtokok tőkés-nagyüzemmé fejlődését és a nagybirtokos osztály megerősödését. Ennek megfelelően a magyarországi burzsoázia kialakulásának *fő útja* a terménykereskedelemmel, kölcsönügyletekkel (sokáig uzsorával) való tőkefelhalmozás volt, majd a kereskedelmi és pénztőke megerősödése után a felhalmozott tőkék egy részének a mezőgazdasági terményeket feldolgozó iparágak felé fordulása, emellett részvétel a modern hitelszervezet és közlekedés kiépítésében, később mezőgazdasági gépek, közlekedési eszközök gyártásában az ipari nyersanyagok nagyüzemi kitermelésében. A nyersanyaglelőhelyek és nyersanyagtermelés azonban túlnyomórészt a külföldi tőkések kezében volt és így csak kis mértékben válhattak a magyar burzsoázia kiemelkedésének terrenumává. És itt hangsúlyozzuk: a magyarországi burzsoázia kialakulásának ez a fő útja elválaszthatatlan a külföldi tőke nagyarányú behatolásától, ami főként kölcsönök, tőkebefektetések, alapítások, kisebb mértékben külföldi tőkések betelepülésének formájában nyilvánult meg.

A magyarországi burzsoázia történelmi típusai szerint – nagyjából a fejlődés időrendjét is követve – a terménykereskedő, a terménykereskedő-bankár, a terménykereskedő-malmos (cukorgyáros, szeszgyáros), a kereskedő-pénztőkésből lett ipari nagyburzsoá, a külföldről jött, vagy külföldi tőkét képviselő nagyiparos, ill. bankár.

Ez a fejlődési séma (tudom, hogy csupán séma) és tipizálás arra mutat, hogy a XIX. század folyamán az országnak elsősorban azok a területei ugrottak a fejlődés élére, amelyeken a leggyorsabban haladt előre a mezőgazdaság kapitalizálódása és az ezzel kapcsolatos kereskedelmi és pénztőkék felhalmozása, másodsorban azok a vidékek virágoztak fel, ahol a gazdag nyersanyagforrások (különösen a szén és vas

együttes előfordulása) lehetővé tették a nehézipar fontos ágainak kialakulását. Ezek a gazdasági tényezők a Dunántúlon általában kedvezően érvényesültek. Eltekintve e történelmi fejlődés előnyeitől, a Dunántúl járt az élen a mezőgazdaság kapitalizálásában, itt voltak a legkorszerűbb, legnagyobb produktivitású nagybirtokok és a viszonylag fejlettebb parasztgazdaságok, az osztrák tartományok közelsége s a jól kiépített közlekedési, szállítási vonalak miatt a legkedvezőbb értékesítési viszonyok. Ezzel magyarázható, hogy a dunántúli városok nagy része – köztük nem egy korábban jelentéktelen mezőváros – a XIX. század folyamán gyorsan fejlődött, gazdagodott, helyi kereskedelmi és ipari centrummá vált. A múlt század utolsó évtizedeiben indult meg a dunántúli városokban számottevő gyáripari fejlődés, elsősorban az élelmiszeriparban, a könnyűipar egyes ágaiban, akkor lendül előre a szénbányászat. Így alakul 51ki a századforduló idejére egy erősen heterogén burzsoázia, zömében kereskedőtökekből, malmosokból; bérlőkből és kisebb részben ipari vállalkozókból. Ez a vidéki burzsoázia tehát a legtöbb városunk esetében nagyon kevésbé, vagy egyáltalán nem a régi céhpolgárságból, patríciusból nőtt ki, hanem újonnan jött, vagy újonnan felemelkedett rétegekből.

A gazdasági-társadalmi fejlődésnek ez a tendenciája már a XX. század első évtizedeiben módosult, a két világháború között pedig jelentősen változott.

E változás alapját az a folyamat alkotta, amelynek során a kiegyezés után, főként pedig 1880 és 1914 között Magyarország iparosodása meggyorsult, létrejöttek a nagyhatalmú ipar- és bankmonopóliumok, s a mezőgazdaság kapitalista fejlődésének, a nagybirtokos osztály érdekeinek elsődlegességét – a kapitalizmus belső törvényszerűségeinek megfelelően – a fináncióke érdekei kezdték háttérbe szorítani. Ez a folyamat az első világháború után, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után, az önállóvá vált, de megszorított országban meggyorsult. A gazdasági függő helyzetből, az osztrák konkurrenciá nyomásától való megszabadulás kétségtelenül kedvezett a már korábban megindult iparosodásnak (önálló vámpolitika, iparfejlesztés stb.), főként a könnyűipar (textilipar) fejlődésének. Ugyanakkor a korábbi stabil mezőgazdasági piacok leszűkülése vagy elvesztése gyorsította a mezőgazdaság már korábban elkezdődött hanyatlását, amelyet egyébként a rossz úton haladó mezőgazdaság belső bajai, hovatovább állandósuló válsága okozott. Ilyenformán, míg a XIX. században a mezőgazdasági-nagybirtokos körzetek, a terménykereskedelmi gócpontok fejlődtek gyorsabban, a XX. században, főleg az első világháború után ezek stagnáltak vagy hanyatlottak, és elsősorban az iparosodni tudó vidékek, városok fejlődtek nagyobb ütemben.

Mindehhez hozzá kell tennünk, hogy a két világháború közti korszak az egész magyar nagytőke-nagybirtokos rendszer hanyatlásának, válságának korszaka, amikor a már a XX. század második felében eltorzult társadalmi fejlődés súlyos belső ellentmondásai elmélyültek és gyökeres, forradalmi megoldásuk elkerülhetetlenné vált.

Elnézést kell kérnem a szerzői kollektívától ezért a hosszúra nyúlt és mégis erősen hézagos, vázlatos fejtegetésért, amely – meglehet – igen kevés újat nyújtott számukra. Ide iktatásának szükségességét mégis azért éreztem, mert e folyamatok mégoly leegyszerűsített vázlata is rögtön plasztikusabbá teszi a soproni fejlődésnek az egyes tanulmányokból és tematikából kibontakozó sajátosságait. Vörös Károly kollégámnak erre vonatkozó fejtegetéseit figyelemre méltóaknak és meggyőzőeknek tartom. Magam is úgy vélem, hogy a munkálat jelenlegi fázisában már szükséges az általános országos és a különös helyi fejlődés összefüggéseinek tisztázása, Sopron fejlődésbeli sajátosságainak egységes koncepciója. Ilyen szilárd történelmi gerincre kell ráépülnie az egyes rész tanulmányok mondanivalóinak. A munkálatok további folytatásához szükséges megállapodni az alapvonalaiban egységes koncepció főbb tételeiben,

problémáiban. A teljesség igénye nélkül, legyen szabad csupán három ilyen problémát jeleznem.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hanák Péter lektori jelentése a Sopron város története 1848–1948 c. munkaközösség eddigi eredményeiről / 1. Sopron helyzete, polgári fejlettsége az 1848-as forradalom küszöbén.

1. Sopron helyzete, polgári fejlettsége az 1848-as forradalom küszöbén.

Ilyen bevezető rész, kiindulópont valamennyi tervezetben található. (Némelyik túlságosan is messzire, a középkorba visszanyúl, pl. az erdőgazdálkodás történetének feldolgozása.) A közös kiindulópont vizsgálati szempontjai általában helyesek. Kívánatos lenne azonban, ha a gazdaságtörténeti tanulmányok mélyebben rámutatnának Sopron lemaradásának már a XIX. század első felében, a reformokban mutatkozó tüneteire és okaira. Ezek főként az Ausztria és Magyarország közötti új függőségi viszony kialakulása, a Magyarország mezőgazdasági ártermelés és terménykereskedelem más területeken, más útvonalakon történt fellendülésére stb. vezethetők vissza. A társadalomtörténeti tanulmány szerzőjének is javasolhatjuk, hogy a patrícius vezetőréteg konzerválódásának és a modern értelemben vett burzsoázia gyengeségének előzményeivel bővebben foglalkozzék.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hanák Péter lektori jelentése a Sopron város története 1848–1948 c. munkaközösség eddigi eredményeiről / 2. A polgári forradalom eredményeinek és befejezetlenségének következményei, – szélesebb értelemben – az Ausztriától való függőség és a feudális maradványok keretei között végbemenő kapitalista fejlődés menete és sajátosságai Sopronban.

2. A polgári forradalom eredményeinek és befejezetlenségének következményei, – szélesebb értelemben – az Ausztriától való függőség és a feudális maradványok keretei között végbemenő kapitalista fejlődés menete és sajátosságai Sopronban.

Hadd jegyezzem itt meg, hogy a szerzők többsége meglehetősen szűkkörűen értelmezi 1848 jelentőségét: főként a szabadságharcot, a hadi eseményeket, a leveretést 52követő megtorlást tárgyalja. Kevésbé méltatják figyelemre azt a tényt, hogy 1848 mindenekelőtt polgári forradalom volt (a nemzeti függetlenség kivívása is a polgári átalakulás egyik fő követelménye), amelynek eredménye – a feudalizmus alapjainak felszámolása, polgári reformok, – ill. befejezetlensége – a feudalizmusból örökölt nagybirtokrendszer fennmaradása, „porosz utas” tőkés fejlődés, a nemzeti függetlenség hiánya, ill. csonkasága, gazdasági alávetettség – közel egy évszázadig rányomták bélyegüket hazánk polgári fejlődésére. Javaslom tehát, hogy a fenti általánosításban foglalt szempont konkrét részletkérdéseit – a közös vámterület, az osztrák ipari és kereskedelmi konkurrenciát a feudális termelőviszonyok és földtulajdonviszonyok megszüntetésének, a kapitalizálódó mezőgazdasági termelés fellendülésének következményeit, a tőkés hitelszervezet és gyáripar kifejlődésének sajátos menetét és struktúráját – a szerzők egységes felfogásban és megfelelő súllyal dolgozzák fel. Szeretnék még e folyamat ellentmondásosságára is rámutatni. Túlzás lenne ugyan a bemutatott vázlatoktól fontos problémák részletes, sokoldalú kifejtését kívánni. Mégis, az a benyomásom, hogy a szerzők a magyarországi és ezen belül a soproni kapitalista fejlődés meglehetősen összebonyolódott ellentmondásait nem vették eléggé figyelembe. Hadd utaljak olyan ellentmondásos jelenségekre, mint a közös vámterület, melynek nemcsak hátrányai, hanem előnyei is voltak, főként a mezőgazdaság számára; (így Bécs közelsége nemcsak nyomasztólag, de serkentőleg is hatott Sopron gazdaságának s főleg kultúrájának egyes területeire); hadd említsem a nagyarányú külföldi tőkebehatolás segítségével végbement iparfejlődés pozitív és negatív következményeit; nyilvánvalóan a soproni polgárság

jórészének szőlőtulajdona és művelése is fölöttébb ellentmondásosan hatott a város kapitalizálódására. Hasonlóképpen a feudális jellegű vagy eredetű osztályok továbbélése, az erős magyar burzsoázia hiánya, az agrárkérdés és a nemzeti kérdés megoldatlansága miatt ellentmondásokkal telve a dualizmuskori magyar társadalom fejlődése is.

Összegezve: a feudalizmusból a kapitalizmusba átmeneti korszak vezet át, amelyben a további polgári fejlődés menete és iránya dől el. Jogosan merül fel az az igény, hogy a tanulmánygyűjtemény ezt a korszakot jelentőségének megfelelő alapossággal, a fő problémáját illetően egységes felfogással dolgozza fel.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hanák Péter lektori jelentése a Sopron város története 1848–1948 c. munkaközösség eddigi eredményeiről / 3. Sopron helyzetének megváltozása az első világháború után.

3. Sopron helyzetének megváltozása az első világháború után.

Az előmunkálatokból látható, hogy a szerzők többsége még csak a XIX. századi részt dolgozta fel, az 1918. utáni korszak anyaggyűjtése és tematikája vagy hiányzik, vagy még erősen hézagos. Helyes tehát most felhívni a figyelmüket arra, hogy ennél a nagy periódushatárnál az országos és soproni fejlődés megváltozott objektív körülményeiből induljanak ki. Ennél a kiindulópontnál erősen érződik a politikátörténet hiánya. A Magyarországhoz való csatlakozást eldöntő népszavazás körülményeinek feltárása ugyanis sok mindenre fényt derítene az eddigi, s főként a további fejlődés szempontjából.

Szeretnék itt kitérni az országos és helyi történet összehangolásának egyik lényeges problémájára; hogy illeszkedett bele Sopron a Horthy-korszak ellenforradalmi-konzervatív rendszerébe. Talán indokolatlan és túlzott aggályoskodás vezet, mégsem érzem feleslegesnek közölni azt a benyomásomat, hogy a vázlatokból bizonyos egyoldalúság tűnik ki. A hangsúly a gazdasági és kulturális *fejlődésre* helyeződik, kétségtelenül objektív nehézségekre, folyamatokra, de ez nem mutatja a teljes valóságot. Pedig Sopron története, háborús pusztulása maga is világosan bizonyítja az ellenforradalmi rendszer bajait és bűneit, a második világháború katasztrófájába vezető népellenes, antidemokratikus és sovíniszta nemzetetlen politikájának következményeit. Bizonyos, hogy az anyaggyűjtés és a feldolgozás előrehaladása során ez az egyoldalúság kiküszöbölődik s a végén a két világháború közötti ellenforradalmi korszaknak is teljes, ellentmondásos képe fog kibontakozni.

Végül néhány szót a további munkálatok egyes technikai-módszerbeli kérdéseiről.

Ismeretes, hogy minden kutató a munka kezdetén széles hálóval merít végtelennek tűnő anyagából, vigyázva, hogy egyetlen adatot se veszítsen el. Később, amint 53 az anyagot és problémákat jobban megismeri, egyre inkább a lényeges kérdések megoldására koncentrálja kutatását. Az eddigi munkálatok azt mutatják, hogy kötetünk tanulmányai teljesen megérték az ilyen koncentrációra. A további kutatásnak már nem a teljes szélességében való előrehaladására, hanem az általában helyesen megragadott lényeges kérdések elmélyítésére kell irányulnia. A kutatómunka lényegéből fakadó koncentráció több tanulmány esetében a jelenlegi tematika szűkítését kívánja meg, de ezt igényli a kötet egysége, célkitűzése is. (Azoknál a tanulmányoknál, ahol a szűkítés-koncentráció szükségessége fennáll, erre konkrétan is rá fogok mutatni.)

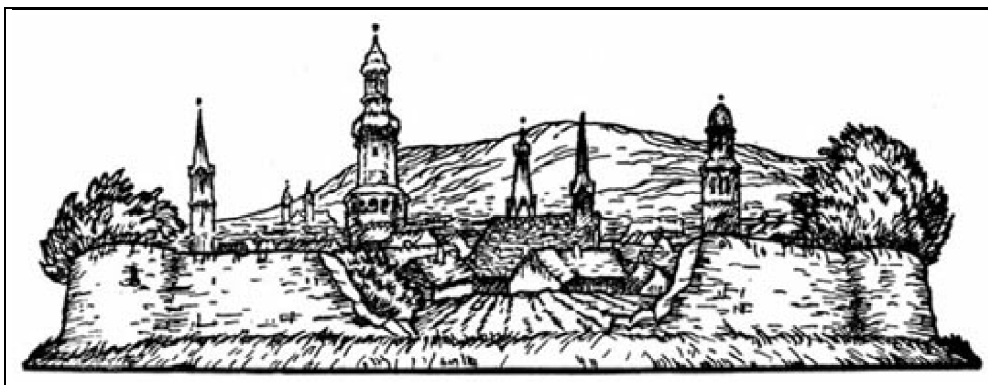
Ide kapcsolódik a terjedelmi arányok kérdése is. A cédulákból és tematikákból látható, hogy a szerzők

többsége aligha tudja betartani a tervezetben megjelölt terjedelmi keretet. Nem hiszem, hogy tévednék jóslatomban – a terjedelmi arányok erős eltolódása várható. Eltekintve most a papír-nehézségektől, az egyes cikkek terjedelmének megnövekedése a kötet arányának megváltozására vezethet. Ebből a szempontból is nagyon kívánatos a tematikaszűkítés, a lényeges folyamatokra koncentrált feldolgozás.

Végül előttünk állanak a kötet megjelentetésének, az egyes tanulmányok igen különböző időben való elkészültének problémái. A lektor inkább maga is kérdezni, mint javasolni kíván: mi lesz a már elkészült tanulmányokkal, „pihennek” a többi elkészültéig? Nem merült-e fel a kiadvány két kötetre bontásának (akár tematikailag, akár kronológiailag) a terve? Hogyan történik az az egységet biztosítani hivatott szerkesztés? Van-e lehetőség a tematikából nagyon hiányzó problémák feldolgozására? – megannyi kérdés, amit további feladatai és közreműködése végett a lektor is ismerni szeretne. Így azt az óhaját jelzi, hogy gyümölcsözőnek tartana egy alaposabb megbeszélést a szerzői és szerkesztői kollektívával.

A régi Lenk átjáróház 1870 körül
(Tiefbrunner Sándor felvétele)

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

54 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Becht Rezső: A Soproni Vasas Művészeti Együttes első 12 éve

Becht Rezső: A Soproni Vasas Művészeti Együttes első 12 éve

Amióta az a hajdanvolt ember, aki elsőnek fedezte fel, hogy az életet meg lehet sokszorozni a képzelet segítségével, ezt az elképzelt életet el is játszotta saját maga és társai mulattatására, azóta a *homo ludens*, – a játszó ember, a színész – a dolgozó és küzdő ember útitársává lett és a *homo sapiens* komor alakját fényel szegve be, segít neki elviselni az élet terheit.

A képzeletnek ez az őskorban kigyulladt lángja azóta beragyogja az emberiség történetét és változatlan erővel világítja meg az atomkorszak világát is, mutatva az utat, amely a fáradt agyak és izmok hétköznapijából kivezet a játéknak pihentető és új erőket gerjesztő világába.

Az emberiség nagy megpróbáltatásainak korszakai ezt az utat egy időre betemetik és az alkotó vágyat lefojtják és besűritik, hogy az a kataklizma elmúltával annál nagyobb erővel törjön újra felszínre.

Így történt ez 1945-ben is, amikor a történelem legkegyetlenebb háborújának végével a romok közül elemi erővel tört fel a lefojtott vágy áradata, s a politikai és társadalmi átalakulással párhuzamosan most már a dolgozók közösségeiben, a gyárakban, üzemekben, szervezetekben is megalakultak a színjátszócsoportok, a kultúrgárdák.

Már a szociális átformálás előtt is voltak az országban, így Sopronban is nagymúltú és kiváló munkásdalárdák, mint az 1904-ben alapított Soproni Munkások „Testvériség” Dalárdája, de az előadóművészet egyéb területein, így a színjátszás terén legfeljebb alkalmi színjátszók szerény színvonalú előadásai említhetők, aminek oka részben a költséges színelőadások anyagi alapjának hiánya, részben a

nehezen élő fizikai dolgozók kényszerű fásultsága volt. Az új életforma megmutatta, hogy a fásultság hamar felenged, amint kitérülnek a nemesebb élvezetek felé vezető kapuk.

1945-ben Sopronban is megalakultak az első gyári kultúr csoportok. Azóta tizenkét év telt el. Ezalatt a tizenkét év alatt ezek a csoportok lerövidítve végigjárták a színháztudomány fejlődésének egész útját a primitív színpadok kezdetleges produkcióitól, az ízlés első, tétova tapogatózásaitól mind nagyobb teljesítményeken át egészen a világirodalom nagy alkotásainak tolmácsolásáig.

Az első évek keresgélése után az út kettéágazott. A csoportok egy része a könnyű műzsa szórakoztatóbb műfaját választotta és abban igyekezett minél tökéletesebbet nyújtani. Más csoportok inkább feláldozták az anyagi siker kecsegtetéseit a súlyosabb erkölcsi siker kedvéért és magukat az irodalmi értékű művek ápolásán nevelve, hallgatóságukat is folyton magasabb szintre igyekeztek emelni.

Mindkét irányzat művelői fontos és értékes szerepet töltenek be városunk kulturális **55**életében. Nélkülük a soproni dolgozók a vászonra vetített színháztudományon kívül csak ritkán részesülnek más színházi élményben, hiszen az ország egyik legrégebbi kőszínházának utóda immár évek óta állandó színtársulat nélkül, sőt ablakszemekkel nézne a Petőfi térre, ha – eltekintve a Győri Kisfaludy Színház vagy a fővárosi vendégtársulatok esetenkénti szereplésétől – a soproni műkedvelő színháztudósok nem biztosítanák az öreg város több évszázados színházi hagyományainak folyamatosságát.

A műkedvelők hivatást teljesítenek, ha felülemelkedve az egyéni hiúság és a szereplési vágy csábításain és az ízlésrontó giccs sikereket ígérő kísértéseiben, áhítattal és alázattal szolgálják a magasabb szellemi élvezetek népszerűsítését. A műkedvelő legyen egyben műtisztelő is. Legyen igényes magával szemben és tegye igényessé közönségét is. Ezzel segít eloszlatni azt az előítéletet, amely a „műkedvelő”, a „dilettáns” fogalomnak ócsárló mellékízt igyekszik adni, holott minden művészet műkedveléssel kezdődött és a műkedvelés egyben a tehetségek kibontakozásának is egyik leghatékonyabb eszköze.

A soproni gyári színháztudós csoportok legigényesebbje a *Soproni Vasas Művészeti Együttes*. Tizenkét év óta erőteljes színfoltot jelent Sopron kulturális életében, ezért megérdemli, hogy Sopron várostörténeti folyóirata lerögzítse az első tizenkét év munkájának fontosabb mozzanatait.

Mai elnevezését csak 1956 őszén vette fel, addig *Zárgyári Kultúrgárda* név alatt ismerték.

Működését bakokra fektetett néhány szál deszkából ácsolt, festett zsákvászonfüggönnyel díszített színpadon kezdte a Vasárugyár Csengeri utcai zárgyára (a mai Lakatosárugyár) bombasérült épületének egy raktárból hevenyében kultúrteremmé alakított helyiségében. Alig féltucat ember hozta létre. Dolgozók, akik a munkapad mellett, zárszerelés közben, vasporos életük korlátait álmodozással szokták tágitani és most elérkezettnek látták az időt arra, hogy álmaikat valóra váltsák és munka után egy festett világ hőseivé váljanak.

A kis csoport hamarosan jó mágneses mágnek bizonyult. Mindig több és több rejtett tehetséget vonzott magához és ezek színháztudósokra, táncosokra és bábjátékosokra tagozódtak.

A bemutatkozó előadás sikerét nem a nyújtott műélvezet minősége hozta meg, hanem a lócákon szorongó hallgatóság előlegezett bizalma, amely a családtagok olvadó szemével nézte a tenyérnyi színpadon lámpalázzal küzdő szereplők igyekezetét, ahogyan tolmácsolni próbálták Ady Endre és József Attila gondolatait, vagy néhány perces jelenetekben eljövendő nagy színházi esték csíráit melengették, vagy egy szál hegedű kíséretével népi táncokat jártak.

Minden következő előadás egy-egy lépés volt előre. A sziklevelek lehulltak és a palánta is gyorsan bokrosodott. Mindig több bimbót fakasztott és ezek némelyike már virággá is bomlott igényesebb egyfelvonásosok vagy szép táncok képében. A kultúrcsoport iskolája a falujárás lett. Fáradhatatlanul járták a falvakat, szórakoztatták és nevelték a falu népét és közben önbizalomra és gyakorlatra tettek szert. Ez az önbizalom rohamosan nőtt, amikor a városi kultúrversenyeken mind a színjátszók, mind a táncosok sikerrel szerepeltek.

A megfelelő előadóterem és próbahelyiség hiánya egyelőre még gátolta a további fejlődést, de 1950-ben ez az akadály is elhárult, mert a gyár szovjet vezérigazgatósága megépíttette a korszerű Petőfi Kultúrotthont s azt december 31-én átadta rendeltetésének. Ugyanabban az évben a szakszervezet vette át a kultúrcsoportok irányítását.

Ezzel a két eseménnyel új, termékeny korszak nyílt a színjátszók és a táncsoport működésében. *Korán Jenő*, a kultúrosok immár függetlenített vezetője, *Mészáros Tiborral*, a kultúrfelelőssel együtt most már teljes erővel és lelkesedéssel nekiláthatott a magasra tűzött célok megvalósításához. A nagy színházterem a jól felszerelt színpaddal, az öltözőkkel és a gyorsan gyarapodó kellék- és jelmeztárral arra várt, hogy a kultúrcsoport élettel töltsen meg.

Eljött az egyfelvonásosok korszaka. A választék még elég szűk volt, az egész ország kultúrgárdái mindenütt ugyanazt a három-négy darabot játszották. Így a zárgyári színjátszók is a *Pétervári uzoráson* és az *Ötéves terven* próbálták ki növekvő erejüket, mindkét esetben számottevő sikerrel. Korán Jenő színészi és rendezői [56](#)rátermettsége, párosulva Mészáros Tibor, Forstner Éva és Gáspár Jenőné tehetségével olyan előadásokat produkált, hogy a csoport a Sopron városi kultúrversenyen legjobb minősítést kapott, azonban a győri versenyen még szerényebb helyezéssel kellett megelégednie. Ez a csalódás még erősebb munkára sarkallta az együttest, melynek eredménye *Csehov* két egyfelvonásosában, a *Medvében* és a *Háztűznézőben* mutatkozott meg. Az érés és kiteljesülés jelei most már világosan jelentkeztek és fokozódtak a *Tűz, Lázadók, Gőzkalapács* című egyfelvonásosokban.

Újabb fordulót jelentett a színjátszó- és táncsoport életében az 1952–53. évi országos kultúrverseny. A táncsoport, miután orosz népi táncával Sopronban legjobb városi minősítést kapott, eljutott Győrbe is. A színjátszók két darabbal indultak: a *Számonkéri az ország* és a *Becsület dolga* című egyfelvonásosokkal. Az elsőt a Sopronban megtartott országos fesztiválon mutatta be nagy sikerrel, amiben az együttes törzstagjai: Koránon, Mészároson és Gáspárnén kívül az új tehetségnek, Pölcz Lajosnak is számottevő része volt. A *Becsület dolga* átütő sikert aratott Budapesten, ahol a csoport a „*Vasas Szakszervezet legjobb színjátszó csoportja*” címét nyeri el. Ezzel a zárgyári kultúrcsoport és annak Budapesten szerepelt tagjai: Korán, Forstner, Bösze és Szabó országosan ismertekké váltak.

A siker kötelez. Lezárult a rövid lélekzetű darabok sora és az együttes most már egész estét betöltő darabok előadására határozza el magát. Elsőnek egy gyorsan pergő, a helyzetkomikumra felépített darabot választ, a *Nem magánügy* című háromfelvonásos vígjátékot. 1954 júniusában mutatják be a Petőfi Színházban, a főszerepben Korán, Forstner Éva, Bösze István, és mint új tagok, Palánkay és Csermelyi Ernőné. A kísérlet várakozáson felül sikerült. Korán Jenő, aki lelkes szorgalommal képezi magát és Budapesten a rendezői tanfolyamot is elvégzi, színészgárdájával olyan előadást produkál, amely elsodró jókedvével, a színészek harmonikus összjátékával és természetes mozgásával a műkedvelői szintet túlhaladja és zavartalan élvezetet nyújt.

Ez az újabb siker merész elhatározásra, szinte túlmerész ugrásra bátorítja az összeforrott együttest. A

világirodalom egyik remekét, *Schiller Ármány és szerelem* című ötfelvonásos színművét tűzik programjukra. Érzik a feladat súlyát s ezért a próbák végtelen során, kor- és irodalomtörténeti tanulmányok segítségével, a megszállottak lelkesedésével építik fel jelenetről-jelenetre a művet, amíg az a jellemek kirajzolásában, a drámai feszültség erejében, a súlyos tartalom éles kivetítésében, de díszletezésben és a jelmezek pompájában is kerek egészzé érik. Nem feledkeznek meg a méltó keretről sem: a felvonásközökben a Soproni „Liszt Ferenc” Szimfonikus Zenekarból alakult Hoffer–Klafszky–Horváth–Balikó-vonósnégyes Mozart, Beethoven és Haydn műveiből vett tételekkel övezi a cselekményt.

Az 1954. október 23–24- és 25-i előadások fényesen igazolták a merész darabválasztás helyességét és meggyőzték a kételkedőket arról, hogy egy vidéki gyári színjátszócsoporthoz a tehetséggel párosult akaraterővel olyan feladatok megoldására is képes, melyek – a hivatásos színtársulatok teljesítőképességét is komoly próbára teszik. Korán Jenő életteljes Ferdinandja, Mészáros Tibor élesen rajzolt kancellárja, Bösze István főudvarmestere, Schulek Gyula sötét Wurmja, Szabó Imre Milletje és Monostori Ferenc megrázó komornyikja mindmegannyi meglepő erőteljes alakítás volt, melyeket nem kevésbé megjelenítő készséggel egészített ki Forstner Éva megindítóan tisztalelkű Lujzája, Gáspár Jenőné Lady Milfordja, Csermelyi Ernőné Millernéje és Zach Józsefné komornája.

1955 januárjában az előadást meg kellett ismételni, márciusban pedig a Győri Színházi Hétnak egyik eseménye volt a soproniak szereplése. De ezzel a sikersorozat még nem ért véget. A fővárosi lapok méltatták az előadás magas színvonalát, a folyóiratok képeket közöltek egyes jelenetekről és így csak természetes, hogy az 1955 novemberi Országos Vasas Színjátszó Fesztiválon az *Ármány és szerelem* Budapesten is színre került és Korán, Forstner, Gáspárné, Szabó és Monostori a „Szocialista kultúráért” jelvényt kapták kiváló művészi teljesítményükért.

Közben, 1955 júniusában, az együttes gondos előkészület után színrehozta a Petőfi Színházban *Beaumarchais* zenés vígjátékát, *Figaró házasságát*. A szédítő 57kavargású darabot éppoly habzó jókedvvel játszották, amilyen drámai elmélyüléssel Schiller színművét. Korán Jenő, mint a darab rendezője és Figaro alakítója egyaránt jó volt. Mellette Mészáros (Almaviva gróf), Gáspárné (grófné), Csermelyiné (Marcellina), Bösze (Bartolo), sikerrel tartották azt a szintet, melyet az *Ármány és szerelem*ben elértek. Suzanne megszemélyesítője, a tehetséges Molnár Aranka még az első nagy szereppel járó lámpalázzal küzdött, míg az ugyancsak először szereplő Tulok Róbert kissé darabos Cherubin volt. A pezsgő játékot és az ízléses színpadi képeket Mozart azonos című operájából vett zeneszámok tették még hatásosabbá, közülük kiemelkedett Cherubin búcsúztatója, melyet Mészáros énekelt. A soproni szimfonikusokból alakult alkalmi zenekart Klafszky Henrik vezényelte.

A következő, 1956-os évet az együttes *Csehov Vanja bácsi* című színművével kezdte január 26-án. Ez a mű még az *Ármány és szerelem*nél is nagyobb követelményeket támaszt. A csehovi mélabú őszi színeinek és lírába olvadó sejtelmes drámaiságának érzékeltetése kamara-színházak számára is nagy feladat. Betanítása, betanulása és művészi kialakítása mindenképpen elismerésre méltó teljesítmény. Ha az együttesnek nem is sikerült ezt a rendkívül nehéz feladatot teljesen megoldani és Csehov darabja helyenként bágyadtan hatott, az előadás mégis további lépés volt előre és fontos tanulságokkal gazdagította a szereplőket. Közülük Forstner Éva bensőséges Szonja-alakítása, Dénes József orvosa, Gáspárné Jelenája emelkedett ki, míg Mészáros professzora kissé erőltetett, Szabó Imre Vánja bácsija pedig fakó volt.

1956. szeptember 29-én az együttes egy magyar darabbal, *Vészi Endre: A titkárnök* című vígjátékával lépett a közönség elé. Schiller és Csehov után ez a színészt és nézőt egyaránt szórakoztató, könnyebb fajsúlyú darab pihenésnek számított. A nézőtér kitűnően mulatott, a színészek pedig – a vendég Bettelheim

Vilmoossal kiegészítve, kinek bővérű Kuzmanekje árasztotta a jókedvet – a probléma nélküli darabtól felüldülve megint egyszer elfeledték, hogy műkedvelők és nem hivatásos színészek.

1956 nyarán a színjátszók az *Elfoglalt férj* című egyfelvonásossal részt vettek az Ifjúsági Seregszemlén és aranyérmeket nyertek. Ugyancsak aranyérmeket kapott Forstner Éva is a győri szavalóversenyen.

Az októberi események néhány hónapra megbénították az immár Soproni Vasas Művészeti Együttes címet viselő csoport munkáját. A kényszerpihenést egy annál nagyobb teljesítménnyel akarja kiegyenlíteni és – merész darabválasztási múltjához híven – most már *G. B. Shaw Pygmalionját* tüzi műsorára. Ha a Ványa bácsit a felhangok és a hervadás melankóliája teszi az előadók számára oly nehéz feladattá, akkor Pygmalionban a maró gúny és a sziporkázó szatíra tarka köntösebe öltöztetett komoly problémamag helyes kivetítése követel biztos egyensúlyozási művészetet. Ahány Pygmalion-előadás, annyi egymástól eltérő felfogás. A Soproni Vasas Művészeti Együttes felemás előadást produkált. Amíg az első két felvonás kitűnően intonálta Shaw mondanivalóját, addig a további felvonásokban a mókázókedv elragadott egyes szereplőket és az előadás mindjobban átsapott a burleszkbe és a lényegét elhomályosító bohózatstílusba. De még így is elismerésre méltó teljesítmény volt, amely messze felülmúlta más műkedvelő-csoportok Pygmalion előadásait. Az est meglepetése a Korán Jenő által felfedezett Németh Ili volt Lizi rendkívül kényes szerepében. Mint virágárusleány hangban és játékban meglepően jó alakítást nyújtott, azonban mint kinevelt dáma ellankadt és háttérbe szorult a Korán (Higgins tanár) – Mészáros (Pickering ezredes) – Monostori (Doolittle) – hármas turbulens és megmámorosodott vidámsága mögött. Nagyon jók voltak mértéktartó ábrázolásukkal Gáspárné Pearcené szerepében és Papp Lászlóné mint Higginsné.

Tizenkét év alatt a Soproni Vasas Művészeti Együttes színjátszói a lelkesedés erejével primitív jelenetekből Schiller–Csehov–Shaw magaslatáig emelkedtek és a soproni kulturális élet elismert tényezőivé lettek. Az 1958. évi programjukban Szigligeti Liliomfija és egy Schiller-színmű szerepelnek.

A lelkesedést is táplálni kell. Ez már az állandó színház nélkül lévő soproni színházszerető közönség feladata.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Ambrus Béla – Kupa Mihály: Sopron papírszükségpénzei

58 Ambrus Béla – Kupa Mihály: Sopron papírszükségpénzei

Sopron és Pozsony különleges és kimagasló szerepet töltött be gazdasági életünkben a monarchia minden időszakában. Ez a két város volt ugyanis a magyar és az osztrák, helyesebben a bécsi kereskedelem közvetítő helye és így élénken tükrözték Bécs életét csaknem minden vonatkozásban. Amíg azonban Pozsony ilyen szerepét néha közjogi és politikai tendenciák zavarták, addig Sopron a maga teljességében felelhetett meg ily irányú szerepkörének.

Ez a közvetlen és iránytmutató kapcsolat magyarázza meg azt is, hogy ellentétben a többi magyarhoni gazdasági centrummal, Sopronban az első szükségpénzek csak 1914-ben jelentek meg.¹⁽¹⁰²⁾

Ez a kapcsolat – többek között – jelentette a fizetési eszközökkel és ezek minden fajával való ellátottságot, de jelentette egyben a jegykibocsátó bank közelségét is, amely miatt annak tekintélye és privilégiuma sokkal jobban érvényesülhetett – még aprópénzszüke idején is, mint a monarchia távolabbi, fizetési eszközökkel kevésbé jól ellátott területein, ahol a napóleoni háborúk óta egyre több helyen és egyre nagyobb

mennyiségben jelentek meg az assignatáknak, váltócéduláknak stb. nevezett papírszükségpénzek.

A soproni első papírszükségpénz kiadásnak érdekessége abban nyilvánul meg, hogy az nem is abban az időszakban jelenik meg, amikor szinte egyöntetűen eltűnik a fémpénz – nemcsak az arany, ezüst, hanem a nikkal és bronz pénzdarabok is – a monarchia minden részében, hanem mindjárt a háború első óráiban, amikor a szociális jellegű Első Soproni Népkonyha Egylet megkezdte működését, hogy már a háború kezdetén jelentkező élelmezési nehézséget segítsen leküzdeni.

A sorozat maga különféle színű három milliméter vastagságú, általában 48×46, illetve 42×42 mm nagyságú kartonpapírra fekete színnel nyomva jelent meg. Előlapján «soproni népkonyha» szöveg és értékjelzés, hátlapján pedig kétsoros gumibélyegző lilaszínű lenyomatában «Első soproni népkonyha egylet» szöveg található. (1. kép.)

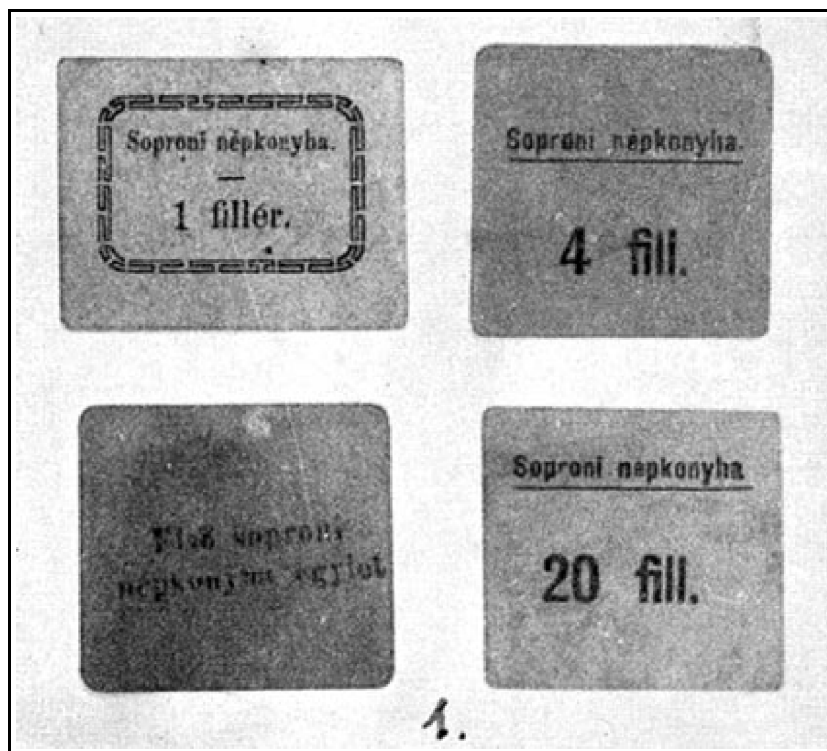
Az 1 filléres szürke, a 2 f rózsaszín, a 4 f barna, a 10 f szürke és a 20 f kék kartonpapírra van nyomva. Az 1 filléres szövege és értékjelzése meander keretben van, a többi címlet keret nélküli.

A sorozat egészen primitív formában, de tartós használatra készült, amire a kartonpapír alkalmazásából lehet következtetni. Szinte bizonyos, hogy – legalábbis eleinte – belkezelési célokat szolgált, erre vall szembetűnő egyszerűsége és az a ténykörülmeny, hogy szinte a háborúval egyszerre született.

A második sorozat 1918. május 1-i keltezéssel 10 és 50 filléres címletekben már a város kiadványaként jelent meg akkor, amikor a pénzügyi kormányzat által nagy tömegekben vert cink és vas 2, 10 és 20 filléresek sem képesek a monarchiában az ún. kisforgalmat ellátni. Mindkét pénzdarabot a Röttig-Romwalter Nyomda Rt. készítette Ágoston Ernő rajzai alapján, fehér papíron, sokszínű nyomással.

A 10 filléres zöld, világosbarna és sötétszürke alapnyomaton fekete színnel készült. A pénzdarab közepén világosbarna körben a SOPRON szó alatt stilizált faágak vannak. További szövege a következő «UTALVÁNY / MELYET SOPRON SZAB. KIR. VÁROS / PÉNztÁRAI 1919 JÚNIUS 30-IG / 10 FILLÉRREL BEVÁLTANAK / SOPRON 1918 MÁJUS 1 DR. TÖPLER KÁLMÁN (facsimile aláírás) POLGÁRMESTER.». Hátlapján középen nyitott sisakú vasvitéz, jobbkezeben karddal, baljában Sopron címerét viselő zászlóval. Tőle jobbra és balra, valamint alatta és felette 59 értékjelzés számmal és betűvel. Majd «Kitartás Győzelem» szöveg alatt stilizált virág és faágdísz. Keretmérete 123×84, teljes mérete 130×90 mm. (2 a, 2 b kép.)

Az 50 filléres barnáslila alapnyomaton fekete nyomással készült. A pénzjegy elő- és hátlapjának közepén fekete, kék, sárga, világosbarna és fehér színekkel fekvő oválisban városrészlet, illetőleg hátlapján a harctérre távozó katona férjének búcsút intő, tarlót szántó nő. Szövege: «UTALVÁNY / MELYET / SOPRON / SZAB. KIR. / VÁROS / PÉNztÁRAI / 1919. JÚNIUS / 30-ÁIG 50 / FILLÉRREL / BEVÁLTANAK / SOPRON, 1918. MÁJ. 1. / DR. TÖPLER KÁLMÁN (facsimile aláírás) POLGÁRMESTER.» Hátlapján «EMBER KÜZDJ S BIZVA BIZZÁL» szöveg alatt értékjelzés és stilizált virág- és levéldísz. Keretmérete 122×67 mm, teljes mérete 127×73 mm. (3. kép.)

1. A soproni népkonyha papírszükségpénzei

Mindkét pénzdarab számozása utólagos és gépi, öt számjegyből álló fekete, illetőleg piros színű 5 mm magas számok, melyek a keltezés felett vannak elhelyezve.

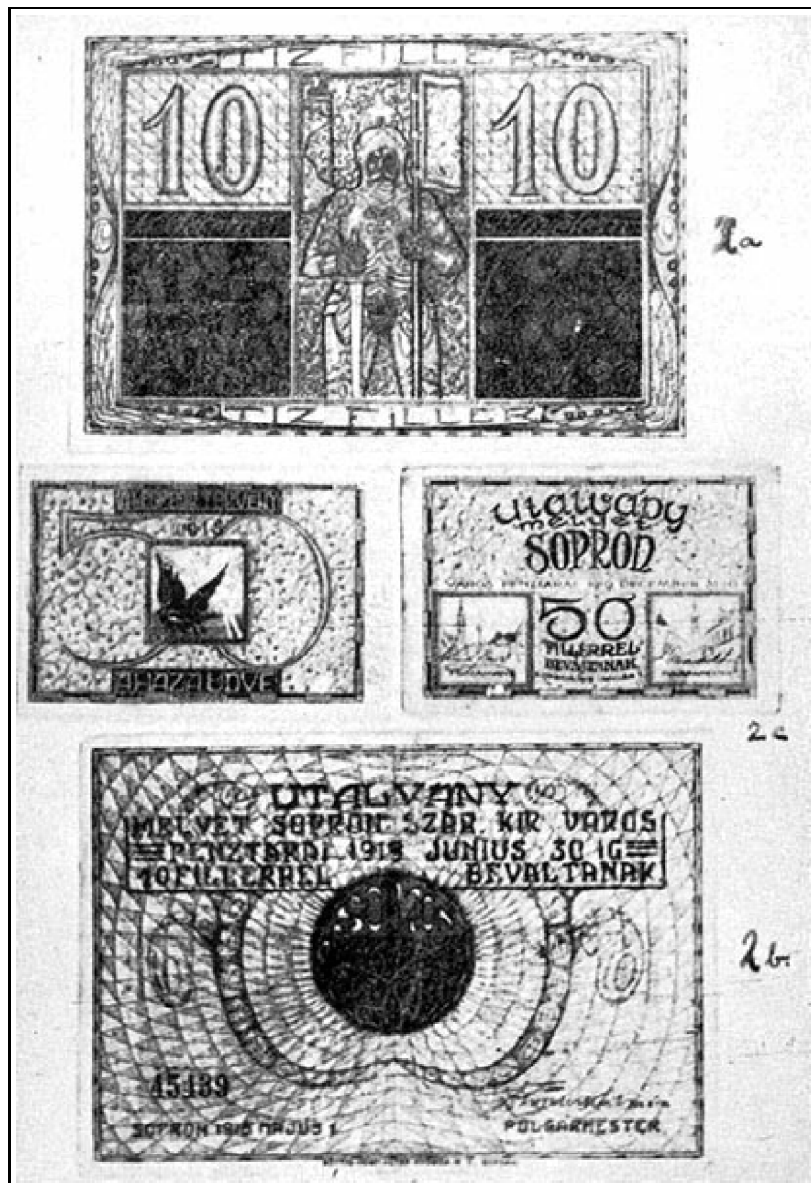
Ezek a pénzdarabok csupán tizennégy hónapi érvénnyel tétettek forgalomba, úgy látszik azonban, hogy igen erős használatnak voltak kitéve, ezt mutatja a legtöbb megmaradt pénzdarab is, mert az 1919. január 1-i keltezésű harmadik sorozat alig nyolchónapos forgalma után a második sorozat kerül kiadásra ugyancsak a város által. A mind erősebben érvényesülő infláció miatt azonban már csak 50 filléres címletben adja ki a város, Harmos Károly rajza után, a Röttig-Romwalter Nyomda Rt. közreműködésével.

Világosbarna, szürke és lila alapnyomaton sötétlila nyomással készült. Előlapján alul két oldalán soproni látkép, melyen DR. THURNER MIHÁLY polgármester és KLARETT (?) REZSŐ főszámvevő facsimile aláírásai olvashatók. Szövege «Utalvány / melyet / SOPRON / VÁROS PÉNZTÁRAI 1919 DECEMBER 31-IG / 50 / FILLÉRREL / BEVÁLTANAK / SOPRON 1919 JANUÁR 1 /». Hátlapján «A LEGFŐBB TÖRVÉNY / A HAZA ÜDVE» szöveg. Közepén négyszögletes keretben kép, amelyen a béke fehér galambjai elűzik a háború károkozó fekete varját. Keret mérete 67×50, teljes mérete 76×51 mm. (2 c kép.)

Számozása utólagos és gépi, négy 3 mm nagyságú számjegyből áll és fekete színű.

60 Ennek a sorozatnak a kiadását nagy pályázat előzte meg, aminek bizonyítékai a soproni múzeum éremtárában találhatóak. A pályaművekre a háború utolsó akkordjai igen erősen rányomják a bélyeget, mert a soproni városrészleteket ábrázoló képek mellett csaknem valamennyin megtalálható a háború valamilyen jelképe, így töviskoszorúzott glóbuszt görnyedten cipelő férfi, kígyófejből tüzet okádó, markolatvédős kard, liliummal ékesített 88 M. Manlicher puska, szomorú fonó nő mögött menetelő század, pékműhely előtt

kenyérért sorbanállók tömege, leszerelt katonaruhás rokkant férfi feleségével a kocsiban élelmiszert szállít, végezetül két, örült táncot lejtő meztelen démoni alak. Ugyanilyen változatosak a képeket övező jelmondatok, így: Hűség és kitartás által a czélhoz, Áldás – békesség, Hazádnak rendületlenül légy híve oh magyar, Megfogyva bár, de törve nem.

2. Sopron város papírszükségpénzei

A tervezetek – melyeknek teljes bemutatása csak külön cikk keretében lehetséges – különféle nagyságban és sok színben készültek. Szerzőiket nem ismerjük, mindössze az egyiken fellelhető HK 61 monogramból sejtjük, hogy a pályadíjnyertes Harmos Károly műve ez is.

Azt még megállapítjuk, hogy a bíráló bizottság a pályaművek közül a sokszorosításra minden tekintetben

legalkalmasabbat választotta ki.

A negyedik sorozat papírszükségpénzt az Osztrák–Magyar Bank Soproni Fiókja bocsátotta ki a nála letétbe helyezett nagycímletű bankjegyek ellenében 1919. május 16-i keltezéssel, egyik oldalán magyar, másikon pedig német szöveggel. A tervező művész nevét nem ismerjük. A pénztárjegyek nevezett pénzjegyeket a Röttig-Romwalter Nyomda Rt. készítette.

3. Sopron város papírszükségpénzei

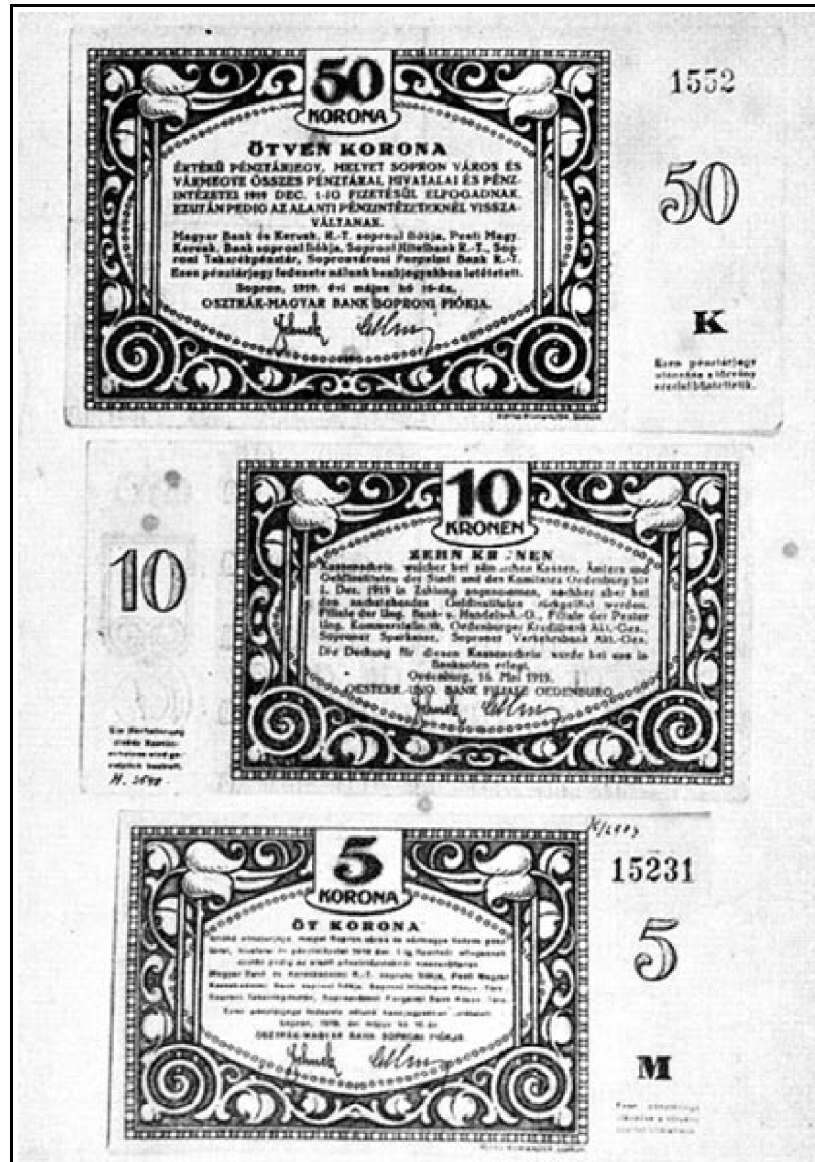
A pénzjegyek azonos rajzzal és szöveggel készültek, címletenként nagyobbodó méretben, fehér papíron és fehér szegéllyel. Számozásuk öt számjegyből álló 5 mm magas számokkal és egy nagybetűvel történt, kivéve az 50 koronást, amelynél a számozás csupán négy számjegyből és egy nagybetűből áll. Az ötkoronás számozása barnásvörös, a tízkoronásé zöld, az ötvenkoronásé pedig barna. Az ötkoronás fehér

papíron, halványzöld alapnyomaton sötétzöld, a tízkoronás fehér papíron, világosbarna alapnyomaton barna, az ötvenkoronás fehér papíron, világoskék alapnyomaton kék nyomással készült. Mindegyik alnyomat az értékjelzést mutatja.

Szövegük «... / KORONA / ... KORONA / ÉRTÉKŰ PÉNZTÁRJEGY, MELYET SOPRON VÁROS ÉS / VÁRMEGYE ÖSSZES PÉNZTÁRAI, HIVATALAI ÉS PÉNZINTÉZETEI 1919 DEC. 1-IG FIZETÉSÜL ELFOGADNAK, / EZUTÁN PEDIG AZ ALANTI PÉNZINTÉZETEKNEÉL VISSZA- / VÁLTÁNAK. / Magyar Bank és Keresk. R.-T. soproni fiókja, Pesti Magy. / Keresk. Bank soproni fiókja, Sop- / roni Hitelbank R.-T., Soproni Takarékpénztár, Sopronvárosi Forgalmi Bank R.-T. / Ezen pénztárjegy fedezete nálunk bankjegyekben letétetett. / Sopron, 1919. évi május hó 16-án. / OSZTRÁK-MAGYAR BANK SOPRONI FIÓKJA. / SCHUCK és CSELLÉNYI (facsimile aláírások). Ezen pénztárjegy / utánzása a törvény / szerint büntetettik. /

... / KRONEN / ... KRONEN / KASSENSCHEIN, 62WELCHER BEI SÄMTLICHEN KASSEN, / ÄMTERN UND GELDINSTITUTEN DER STADT UND DES / KOMITATES OEDENBURG BIS 1. DEZ. 1919 IN ZAHLUNG / ANGENOMMEN, NACHHER ABER BEI DEN NACH- / STEHENDEN GELDINSTITUTEN RÜCKGELÖST WIRD. / Filiale der Ung. Bank- u. Handels-A.-G., Filiale der Pester / Ung. Kommerzialbank, Oedenburger Kreditbank A.-G., / Oedenburger Sparkasse, Soproner Verkehrsbank A.-G. / Die Deckung für diesen Kassenschein wurde bei uns / in Banknoten erlegt. / Oedenburg, 16. Mai 1919. / OESTERR.-UNG. BANK FILIALE OEDENBURG. / SCHUCK és CSELLÉNYI (facsimile aláírások). Die Nachahmung / dieses Kassen- / scheines wird ge- / setzlich bestraft.»

Mindegyik pénzdarabon az azt forgalomba hozó soproni pénzintézet ún. szárazbélyegzőjének lenyomata látható a fehér szegélyen. Ez a száraz bélyegző természetesen pénzintézetenként más és más nagyságú és szövegű. (4. kép.)

4. Az Osztrák–Magyar Bank Soproni Fiókjának pénzjegyei

A pénzdarabok számozása is a magyar oldal fehér szegélyén található.

Az ötkoronás mérete 125×65, a tízkoronásé 129×69, az ötvenkoronásé pedig 139×78 mm.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nováki Gyula: Római-kori halastavak

63 Nováki Gyula: Római-kori halastavak

A múlt század hatvanas éveiben kezdődő, nagyobb ütemű Sopron környéki régészeti kutatás közel száz év

alatt igen gazdag eredményekkel dicsekedhetik. A nagy munkának azonban igen sok eredménye örökre elveszett számunkra, mert a tárgyak még csak bekerültek a múzeumba, de a lelőhelyek pontos feljegyzése, térképezése és a leletkörülmények részletes leírása általában elmaradt. A legtöbb ásatásról, terepbejárásról csak általános leírásokat kapunk. Így a mai kutatásoknak több helyen, a megelőző sok munka ellenére, szinte mindent előlről kell kezdenie. Ezt nem lehet hibájuknak felróni, mert akkoriban még nem alakultak ki a régészeti kutatások egységes szempontjai, melyeknek egyik célja az is, hogy a kutatást hosszú szünet után is bármikor folytatni lehessen. A jövő régészeti feladatok egyike az, hogy a korábbi kutatások eredményeit átvizsgálják és kellő kiegészítésekkel a mai követelményeknek megfelelően bemutassák. Ezt a feladatot tartjuk szem előtt, mikor az alábbiakban a Sopron melletti római kori halastavak maradványait ismertetjük.

A szóbanforgó halastavakat már Bella Lajos felismerte, de csak egyszer emlékezik meg róluk és akkor is röviden¹⁽¹⁰³⁾: «Nevezetesen ...a piscinák (halastavak) ...Ezek a Balfi úttól éjszakra sorba-rendre következtek egymásután a zsilipfokos tapon tulig egészen a Rákos Patakig. Nem állhatom meg, hogy a soproniak figyelmét fel ne hívjam arra a körülményre, hogy a mi gazdapolgáraink igen helyesen mondják «kleine und grosse *Deichtmühle*». A *Deicht* szó jelenti a vizet duzzasztó gátat. Aki jól odahallgat az öreg gazdák kiejtésére, bizonyára meghallja a „t” hangot.»

Bella e rövid említésen kívül sajnos nem írt többet róluk, így e halastavak a köztudat előtt jóformán az ismeretlenség homályában maradtak. Ennek megszüntetésére adjuk az alábbiakban leírásukat.

A Szárhalmi-erdő változatos fennsíkjának nyugati szélé alatt keskeny völgy húzódik, melyet egyik oldalról az említett erdő nem magas, de aránylag meredek szélé, másik oldalán pedig a város felé lassan emelkedő alacsony domb határol. Szélessége változó, de sehol sem éri el a 150 métert. Kezdetét körülbelül a Pinty-tető alá lehet helyezni és egészen a Rákos patakig tart egyenletes eséssel, mintegy 4,5 km hosszúságban. A Szárhalmi-erdő erre felé eső oldalának és a város felé emelkedő domboldalnak valóságos vízgyűjtője. Keskenysége, egyenletes lejtése és vízgyűjtő szerepe mindenképpen alkalmassá tette, hogy benne halastavakat létesítsenek. Ezeknek a ma is jól látható nyomai a következők:

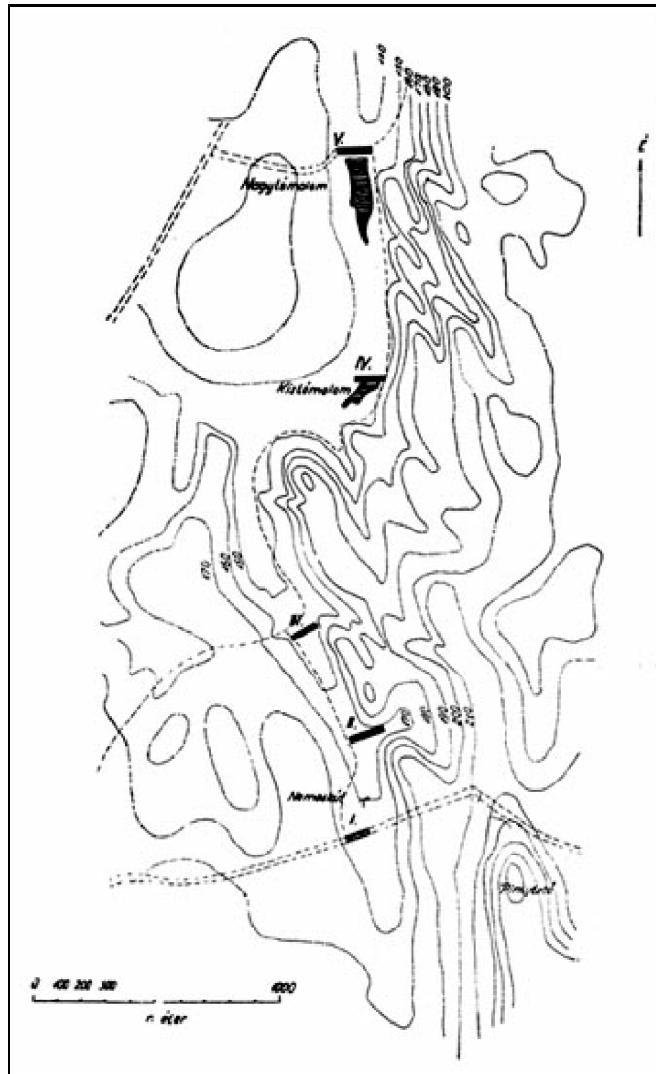
I. gát. A töltés rendkívül széles, valósággal ellaposodó, nyilván átalakításon ment keresztül. Szélessége 50, hossza 80 méter. Déli szélén a Fertő partján lévő Halászcsárdához vezető kocsút megy végig. A töltés jelenlegi magassága átlag 1 méter, nyugati vége felé vízáteresztő nyílás van. Az ehhez tartozó egykori tó alakja majdnem szabályos téglalap, felső része gömbölyű. Hossza 260, szélessége 60 m. Két oldala ferdén van levágva, a végén ez már hiányzik. Az egész terület jelenleg rét.

II. gát. Ez tekinthető a legépebbnek, távol minden úttól, jelenleg szántó és rét határát képezi. Hossza 130, magassága 1,20–2 méter között váltakozik, alapszélessége 3–4 m. A gát több mint fele részben benyúlik az erdőbe, ahol az emelkedő domboldalnak megfelelően egyre alacsonyabb lesz. Nyugati vége felé vízáteresztő nyílás van. Az egykori tó alakja egyenletesen hosszúkás, csak a gát mellett szélesedik ki, hossza kb. 200, szélessége 100 m, valamikor az I. gátig nyúlhatott el. Jelenleg a II. gáthoz közel eső terület száraz szántóföld, míg a többi része valamivel mélyebben fekvő, ma is mocsaras, benne áll az ún. Nemeskút (Edelbrunn).

A II. gáttól északra 45 méterre egy egészen gyenge, alig 20–30 cm magas, 60 m hosszú gát következik, melynek ⁶⁴csak keleti vége éri el az 50 cm magasságot. Ez nem lehetett külön tónak a gátja, túl közel van a II. gáthoz és maga a terület is gyengén lejt. Egykori rendeltetése ismeretlen.

III. gát. Ez is bolygatatlannak látszik, út nem visz át rajta. Hossza 80, magassága 1,80, alapszélessége 12–14 m. Keleti vége felé 17 méter hosszúságban át van vágva. Máshol nincs rajta átvágás, így ez lehetett

a vízáteresztő, de eredetileg aligha lehetett ilyen széles. A hozzá tartozó tó alakja nagyjából háromszög, gömbölyű csúccsal. Hossza 120, szélessége 60 m, a vége a II. gáthoz közel eső kis gáttól nem lehetett messze.

Római-kori halastavak gátjai
a Szárhalmi-erdő ny-i oldalában

A völgy ezután kissé összeszűkül, keleti irányban egy nagy kanyart ír le, majd jóval lejjebb következik a

IV. gát. A töltésen újabkori út vezet keresztül. Hossza 100, külső magassága 2,5, szélessége felül 6, alul 10 m. Mindkét végén kővel kirakott vízáteresztő van, de ezek már újabkoriak, jelenleg csak a keleti végén lévő működik, a másik majdnem teljesen be van tömve. A hozzá tartozó tó ma is vízzel van tele és jelenleg is halastónak használják. Alakja szabálytalan, kissé hosszúkas, felső vége messze nyúlik, de ott már csak mocsaras. A tó hossza kb. 200, szélessége 100, mélysége 2–3 méter. Mai nevén Kistómalom.

V. gát. Újabkori út vezet keresztül. Hossza 140, magassága 6–7, szélessége felül 8, alul kb. 16 méter. A

tó itt is vízben bő, alakja nagyjából ovális, felső vége elkeskenyedik és messze kinyúlik, de már mocsár alakjában. Hossza kb. 300, szélessége 120, mélysége 5–7 méter. ⁶⁵A tó eredetileg valószínűleg a IV. gátig terjedhetett. Ma Sopron leglátogatottabb fürdője, de halásznak is benne. Mai nevén Nagytómalom.

A tavak megépítésekor tehát nem ragaszkodtak semmilyen egységes formához, hanem teljesen a természeti adottságoktól tették függővé alakjukat és méretüket. A felső háromban ma már nincsen víz, de ezek különben sem lehettek nagyon bővizűek. Az alsó kettőben azonban ma is víz van, ami az ott lévő forrásoknak köszönhető, melyek közül a kistóalmi a tó alatt szivároghat elő, a nagytóalmi pedig vastag sugárban tör ki a földből ma is. A völgynek erre való alkalmasságát mutatja, hogy 1952-ben a Nagytómalom alatt újabb három halastavat létesített az Állami Gazdaság.

A tavak kormeghatározására a közvetlen környék régészeti leletei nem sok segítséget nyújtanak, mert nagyon különböző korszakokból származnak. A Nemeskúti (Edelbrunni) dűlőben római temető van.²⁽¹⁰⁴⁾ A Kistómalomhoz közel fekvő Csalánkertnél őskori tüzelőhelyek, kőszerszámok, égett kunyhótapasz és sok cserép,³⁽¹⁰⁵⁾ valamint római-kori épületek⁴⁽¹⁰⁶⁾ és használati tárgyak kerültek elő⁵⁽¹⁰⁷⁾. A Nagytómalomhoz közel eső Sopronkőhidán bronzkor elejéről származó leletek, valamint kelta és római sírok ismeretese⁶⁽¹⁰⁸⁾. Sopronkőhida és a Nagytómalom közötti szántóföldön 9. századi temető terül el⁷⁽¹⁰⁹⁾. A Nagytómalom melletti Kecsehegyen kettős sánccal védett kis őskori telep van, kora még bizonytalan⁸⁽¹¹⁰⁾. Ugyanennek a hegynek az északi oldalában két római kori Silvanus-oltárra bukkantak⁹⁽¹¹¹⁾.

A tavak létesítésének időpontját csakis a rómaiak hódítása utáni időre helyezhetjük, mert korábbi időből még nem ismerünk mesterséges halastavakat, ugyanígy a népvándorláskorból sem, amikor amúgy is eléggé néptelen volt Sopron környéke, a középkorból pedig valamilyen írásnyom maradt volna fenn.

A rómaiaknál a halastavak meglehetősen el voltak terjedve, és ez a nagybirtokrendszer kifejlődésének eredménye. Pannónia nyugati részén a városok földbirtokviszonyai a II. század első felében olyan jelenségeket mutatnak, melyek már jelentős földbirtokkoncentrációra engednek következtetni. E városok birtokos rétege itáliai eredetű volt Savariában és Scarabantiában egyaránt. Feltételezhető, hogy a II. század második felére már kialakult nagybirtokrendszerrel számolhatunk mindkét városban¹⁰⁽¹¹²⁾. Így e halastavak keletkezését kb. a II. századra tehetjük.

Az említett halastónyomokon kívül bizonyára még máshol is találunk ilyenek nyomait. Ezek kutatása azonban igen nehéz, mert a tavak lehetnek természetes eredetűek, és ha valaha halastavak is voltak, annak ma már nyoma nincs. Több esetet is ismerünk, amikor római település van tó partján, pl. Deutschkreutzban (Sopronkeresztúr), Nagylozson, Szakonynál stb., ezeket azonban óvatosan kell fogadnunk. Itt kell még megemlíteni, hogy Bella Lajos Sauerbrunn (Savanyúkút) és Pötsching (Pecsenyéd) között is talált római-kori halastónyomokat, számszerint tízet, melyek összefüggenek egymással¹¹⁽¹¹³⁾.

⁶⁶Entlang des Szärhalmer Waldes sind Spuren fünf römischer Fischteiche zu erkennen, die sich in einem etwa 4,5 km langen, schmalen Tal erstrecken. Die oberen drei Teiche stellen heute nur mehr einen feuchten Wiesengrund dar; ihre Wehren sind noch gut wahrnehmbar. Demgegenüber sind die unteren Teiche noch in unseren tagen wasserreich und fischbar. Da sich Feudalwirtschaft in der Gegend des römischen Sopron (Scarabantia) im 2. Jahrhundert unserer Zeitrechnung herausbildete, so kann der Zeitpunkt der Entstehung unserer Teiche in diese Zeit verlegt werden.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Erdei László: A soproni táj legkorábbi jelentkezései az irodalomban

Erdei László: A soproni táj legkorábbi jelentkezései az irodalomban

„Hogy szerették a régi soproniak mindig a természetet! Ámde a várost fal vette körül s túl merészkedni nem volt mindig ajánlatos dolog”. Így kezdi Csatkai Endre az egyik cikkét, mely a soproni természettel foglalkozik.¹⁽¹¹⁴⁾ A továbbiakban rámutat arra, hogy Lackner Kristóf egy kis lugast építtetett magának – persze a város falán belül – és oda járt kipihenni a közügyek okozta fáradalmait. A példát mások is követték, 1700-ban megrajzolták a város madártávlati képét, eszerint az Újteleki utca házsora mögött már több ilyen kert díszel. Nem egy rendelet védi a fákat, kikelnek a vargák ellen, akik faháncsot szednek és sorvasztják az erdőt stb.

A XVIII. század végén már szép számmal voltak épületek a mai kültereken. Ekkoriban már szerelmesei is voltak az erdőknek, így például Bredeczky Sámuel tanító, akit turistáink vagy más erdőbarátok, patrónusuknak választhatnának. Bredeczky után Goldner Mihály városi tanácsos volt a leglelkesebb turista. Agglegény tanyája helyén ma a Gerencsér-ház áll a Szt. György utca végső fordulatánál. Braun Nándor borkereskedő 1865 körül saját költségén kilátót ácsoltatott a Bánfalva felett lévő hegyen. Romwalter Károly és fia, Alfréd pedig a Várison építtettek vasárnapi munkaidejük feláldozásával kilátót. Ezt az apáról nevezték el „Károly-magaslatnak”.

Végül egyesületbe tömörülhettek a természet barátai s azóta gondozta az erdőket a Szépítő Egyesület, hivatalosan 1869, valójában 1865 óta, egészen 1945-ig. De mindig akadtak, akiknek munkabírása túlfeszült az egyesületi keret érdekein. Ott volt a soproni erdők atyja, Muck András erdőmester. A róla elnevezett kilátó révén ma már országosan ismerik a Muck nevet.

Sajátos, hogy ezekkel ellentétben a természet szeretetét a soproni irodalomban csak nagyon későn kíséri megnyilatkozás. Az alábbi szemelvények írói sem soproni születésűek, de egyikük-másikuk sorsa szorosan összeforrt a soproni vidékkel. Soproni szépirodalmi megnyilatkozással először Barcsay Ábrahámnál találkozunk, aki mint katonatiszt élt Sopron környékén és szerelmi bánatát elfelejteni ide hívja a pálosok kolostorába barátját, Ányos Pál költőt:²⁽¹¹⁵⁾

⁶⁷„Verseidet örömmel és tiszta hivsággal olvastam. Itt mindjárt Soprony mellett lakik vagy hét társad, ugyanazon Szt. Pál tanítványai – vallyon nem tehetnének é téged egy vagy két esztendőre ide. Tösszomszédom lennél – erről tudósíts bezzeg... Egy szép völgyben, tölgy fák árnyékában hives források közt a legszebb erdő tövében egy kis hegyecskén épült ott klastromtok, kedves mulatása a musáknak. Cloe képe szomorú fátyol alatt kóvályogván setét árnyékok között, ott tántorog és sóhajtoz le akarván ülni – a fájdalom elfogta szívét gyenge lábai ingadoznak s mint lelke nem bírják szomorúságokat alája rogygyanak, de szerelme új erőt adván s haragosan félre tekintvén dorgálja a magános helyeket, hol Damont nem találja – el tűnik – nints sohult mulatasa”. – Keltezése: „A trauersdorffi gyakorló helyről igen sietve 21 aug. 1782”.³⁽¹¹⁶⁾

Bredeczky Sámuel felvidéki születésű természettudós a líceum növendéke volt, és 1800 körül visszakértült városunkba tanítónak. Számos értékes tudományos tanulmánya jelenik meg, több könyvet is írt.⁴⁽¹¹⁷⁾

Sopront tájképi vonatkozásban írja le,⁵⁽¹¹⁸⁾ szinte lírai hangulat vesz erőt rajta és wertheri ellágyulások közt mintegy szentimentális sétaként vázolja a kirándulást, melyet könnyeivel fejez be.

„Reise nach Brennborg, ungefähr zwei Stunden weit von Oedenburg enfernt. Den ersten Ausflug, den wir in die Oedenburger Gegend machen wollen, auf welchem ich mir deine Gesellschaft erbitte, ist ein Gang nach

dem Brennberge. Er wird dich nicht gereuen, da der Weg dahin durch die anmutigsten Gegenden geht, indem das Wandorfer Thal eines der interessantesten und reizendsten ist.

Auf dann!

Lieulich glänzt am Morgenhimmel das blasse Roth, der muntere Kuhhirte bläst in den Vorständen schon sein Morgenlied auf der Trompete und weckt die Hausmagd und den Winzer. Lass uns eilen! Wir müssen den Lewer, über welchen wir nach Wandorf gehenwollen, erstiegen haben, ehe di Sonne die Spitzen der Berge vergoldet hat. Das Thor, zu dem wir eben herausgetreten sind, heisst das Neusstifthor. Bei dem ersten Schritte, welchen wir aus demselben machen, erblickst du linker Hand die sogenannten Unterlewer, welche ihre ganze Fronte dem Norden zukehren, und daher eben nicht den besten Traubensaft erzeugen. Über den Weingärten breiten sich die Kastenienwälder aus; welche zum Theil recht schmackhaftes Obst liefern. Man nennt sie mit Wahrheit Kästenwälder, indem die Obstkultur fast allgemein der lieben Natur überlassen wird. In dem letzteren Decennium fingen einzelne Löwerbesitzer an, diese wahrhaft schönen Gegenden besser zu benutzen, und ordentliche Obstgärten anzulegen. Der Name eines gewissen Herrn. Springers verdient hier mit Ehren gedacht zu werden, da sein Beispiel schon mehrere zur Nachahmung reizte und gewiss in der Geschichte der Oedenburger Obstkultur nicht vergessen zu werden verdient. Sein vor einigen Jahren angelegter Garten liefert ihm bereits die ausgesuchtesten Obstsorten und ich bin ganz überzeugt, dass nach einem Jahrzehend die Benennung Waldungen unpassend seyn dürfte.

Az Erzsébetkert leírása után következik a deákkúti út leírása:

Diesmal beugen wir links durch dieses schmale Gässchen, um hinter den Neuhof die Oberleuern zu ersteigen. Die Aussicht ist hier zwar etwas beschränkt, doch lieblich; links bleiben uns die Unterlewer, und recht wenden wir uns den Oberleworm zu. Das liebliche Thal, welches beyde Gegenden trennt, hat gewiss kein fühlendes Herz ohne Rührung betreten. Die Wiese im Vordergrunde wimmelt im Frühlinge von Schmetterlingen jeder Art, die bunten Blumen derselben bezaubern das trunkene Auge. Wie man in den Wald tritt, umwölbt das liebliche Grün der Esche, Hainbuche und Haselnusstaude die einsamen friedlichen Gänge bis zum Studenten brunnen hinauf.

Rein quillt hier die Najade, und beut Erfrischung und Labung! Zwar treibt hier oft der Muthwille sein Wesen, indess [68](#) die Bessern haben lange dieses Tempe dem stillen Nachdenken und den Musen geheiligt. So wie der Hügel von beyden Seiten die Aussicht beschränkt, und das üppige Laub der Bäume ein heiliges Dunkel verbreitet, entfaltet sich von Begeisterung ergriffen, die Seele des Denkers. Hier hörte ich oft den hohen Gesang der geheiligten Muse, die den Messias sang, und weinte die Thräne der Rührung, hier umschwebten mich oft deine schönen Traumgestalten, schwärmender Hölty, dein wildes Harfengehör, unsterblicher Bürger, [6\(119\)](#) rauschte mir oft schreckend durch die Wipfel der Bäume, deiner Lenore Klagen zerrissen mein Herz, und zitternde Ahndung durchglühte dasselbe, hörte ich den Hufenschlag deiner schnaubenden Rosse! Wehe, dreimal wehe dem, der dieses Tempe entheiligt! Besucht sie oft ihr Jünglinge, die ihr euch dem Dienste der Musen weihet. Sey's Polyhymnia, Urania, oder eine andere die ihr, such, hier wird sie euch sicher erscheinen.

Itt azután a Felső Löver hangyáinak fehér kvarcának leírása után szó kerül a kilátásra:

Nun haben wir die Oberlewer ganz bestiegen. In majestätischer Pracht erhebt sich die Sonne über dem Spiegel des Neusiedlersees, der im Hintergrunde wie ein blauer Flor die Oedenburger Gegend einschliesst. Am Ufer desselben südostwärts schimmert die hochtürmige Seblaker Kirche sammt dem Kloster, [7\(120\)](#) weiter hinauf Esterhass, beyde Oerter werfen des Vormittags ihre Schatten, Nachmittags, aber von der

Sonne bestrahlt ihr Bild in den ruhigen Spiegel desselben. Gegen Norden erstreckt sich die Aussicht noch weiter. An heitern Tagen sieht man das Presburger-Schloss, welches acht Meilen weit entfernt liegt, am Abhange jenes in blauer dämmerung sich verlierenden Gebirges, das nordöstliche Ufer des sees begrenzt in Gestalt einer dunkeln Schleife der sogenannte Haideboden.

A szőlőtermelés leírása után folytatódik a séta a bánfalvi kolostorig: Nun müssen wir weiter. Durch schattige Gänge begleitet von Nachtigallgesange, erfüllt von hohen Ahndungen, und gerührt von der Schönheit dieser reizenden Lauben, die zuversichtlich die Zierde eines englischen Gartens seyn könnten, kommen wir auf einmal an das schön gelegene Wandorfer Kloster.

A kolostor történelmi leírása után magát az épületet írja le: Das Gebäude liegt schön und wahrhaft romantisch. Von der ost-südlichen Seite umgeben es schöne Obstbäume, die sich an die Waldungen anschliessen, und die westnördliche Seite gibt den schönen Prospekt. Auf der Spitze des Hügels ragt eine einsame Kapelle über die Kastanien Bäume empor. Diesen Platz hat die Natur der Melancholie gewidmet. Hier sass ich oft Studenlang und träume die christlichen Saturnalien, welche in das Dunkel der Vergangenheit gehüllt, im reizenden Lichte vor meine Phantasie traten.

A falu és a búcsú leírása után az erdei malomhoz érkeznek vándoraink: Doch lass uns weiter fliehen. Sieh diese Waldmühle. Erweckt ihr Anblick nicht schon einst gehabte Gefühle in deiner Seele? Vorne die Ruine, und hinten der kahle schroffe Berg. An der Seite die melancholischen dunkeln Tannen. Stehen sie nicht da, als wollten sie eine traurige Geschichte der Vorzeit bverewigen. Mich erfüllt die Ansicht dieser melancholischen Gegend mit bangem ernstem Schauer. Vergebens sucht dich hier an deinem Lieblingsplätzchen mein thränendes Auge, theuere Freundin! Dumpfer Todeshauch weht mir entgegen, und erstickt die Töne des Schmerzens, indessen du in jener lichten Sprähe freyer athmen, und deinen durst nach Vollendung stillen kannst.

Das Thal, welches den Brennberg hinauf leitet, ist sehr schön, und für Fussgänger besonders geeignet, weil man unter den Schatten kühlender erlen, welche an den beiden Ufern des Bachs das herabrieselnde Wasser verdecken, bis an die Hütte kommen kann. Der Weg zieht sich von Wandorf bis an den Brennberg eine gute Stunde hinauf. Indes vergisst [69](#)man die Müdigkeit bald, wenn man in den unterirdischen Gängen, die ohne alle Unbequemlichkeit zu befahren sind, die Wissbegierde befriedigen kann.

A brennbergi bánya jelentőségét méltatja és a forgalmát statisztikákkal mutatja ki. Majd a környező erdőkre kerül az ismertetés sora: Dicke Eichenwälder umgeben den Wanderer, wenn er die Anhöhen der an den Brennberg stossenden Gebirge erklimmt. Kaum ersteigt man die Hälfte derselben, so hat man schon fürstlich Esterhasisches Gebiet erreicht. Hundertjährige Eichen mit vielen eingegrabenen Zeichen und Namen bezeichnen die Gränze und erfüllen den Betrachter mit Ehrfurcht. Hat man die Spitzen der Berge erstiegen, so stellt sich dem bewundernden Auge eine Aussicht dar, die alle Beschreibung übersteigt. Beinahe das ganze Oedenburger Comitatus, nebst einem guten Teile der benachbarten Gespanschaften übersieht man mit einem Blicke.

Végül szentimentális szavakkal búcsúzik a vándor a naplemente szépségével átitatott tájtól: Eben standen beyde Freunde auf ihrem Rückwege unter dem Steuberg⁸⁽¹²¹⁾ bei Wandorf, als die Sonne sich dem Horizonte näherte, „lass uns sprach Eduard diesen schönen Tag seiner ganz würdig schliessen und noch den Streuberg erklimmen, Schweigend folgte der Freund dem treuen Führer. Hand in Hand standen jetzt beide am Abhange jenes Felsen, der in einer kecken Stellung auf die Vorübergehenden herabzusehen scheint, und schwiegen, denn eben ging die Sonne unter. Der Schneeberg war in Rosenroth getaucht. Eine

feierliche Stille schien die Andacht der dankenden Schöpfung zu verkündigen. In Eduards Augen glänzten Thränen, welche schnell nach einander seine Wangen herabflossen. Ach es waren nicht Thränen der Rührung sondern Thränen des Schmerzens. Darf ich euch mehr sagen ihr Edlen, die ihr mit Eduarden von jenen grauen Felsen des Himmels Königin oft verschwinden saht, wem diese Thränen flossen.”

Kis János 1808 óta Sopronban élő költőnket is megihlette Sopron tájéka, azonban – ahogy Németh Zoltán, életrajzírója legújabbán megállapította – Kisnek az volt a szokása, hogy saját és idegen – gondolatokat öntött formába,⁹⁽¹²²⁾ így keletkezett a „Soprony Tájékához” c. ódája is, amelyben a táj ihlette hangulat kevesebb mint a szabadság és megkötöttség gondolatának fejtegetése. Kis a vers megírása után hamarosan megküldte Kazinczynak, de az nem tért ki rá válaszában. Kisnek úgy látszik kedves volt ez az alkotása, mert legközelebbi levelében sürgeti a választ és kijelenti: „nagyon sajnálnám, ha eltévedt volna, mert sok van benne, amit egyedül Neked akartam mondani.”¹⁰⁽¹²³⁾

A versnek tájleíró részleteit az alábbiakban adjuk:

*Szép vagy Sopronynak zordon hegye, völgye, hol ormos
Rengeteged feketül s bértzeid árja zuhog
Szébb vagy, apró halmok s térek vegyülése kalásszal
S szőlővel – nevető Hesperis kertje te, még.
És te, miként emeled mint tágítod ki szorongó
Lelkemet, oh Pannon tengere, Pizo vize
Édesen elmerülök szép álmodozásba. ditső táj.
S artzomon aggságim rántza reményre derül
70A falak eltemető tömlőtz módjára rekesztnek
S ott valamerre a szemem néz, rab lántzra talál
Itt szabadon levetem vasigámat s étheri szárnyon
Repdések a magas ég végtelen öble körül
A szent öröm árja közt érzem, hogy földi sorompó
Mennyei lelkenek nem vet örökre határt*

*Tsak ti magas bértzek, mellyek fel az égbe sietvén
Minket is elragadó szárnyon emeltek oda,
Tsak ti setét erdők, mellyekben az isteni nagyság
Titkos erőt ihlető szent lehelése suhog
Tsak ti kies völgyek hol ezüst források enyelgő
Tsergedezések közt gondokat altat ere
Tsak ti ditső szépség hímezte mezők, hol igézni
Nem szűnik uj áldás, gyenge fü, tarka virág
Tsak ti felejtetitek sorsunk sok s durva tsapásait
Tsak ti tettetek szert menedékre velünk.”*

A következő szemelvény ugyan tudományos jellegű, Kiss József a Tud. Gyűjt.-ben leírja Sopron megyét (1833, I. kötet. 7. l.), mikor azonban a soproni táj leírásához érkezik, szinte lírai ömlengésbe esik, akár Barcsay vagy Bredeczky:

„Sopron vármegyének alvidéke általájában véve bár nem bír olyan kellemmel, mint a felső hegyes vidék, mindazonáltal egy bizonyos szelíd szépség terül el rajta. Itt egy kisdud patakocska zajog elébb keskeny ágyában, mellette kövér fű nő s több színű virágok tovább vagy egy kis bokros vagy kisebb s nagyobb erdő emeli zöld koronáját. Az egymáshoz közel fekvő helységek, gyümölcsös kertek, csendes hajlékok tetői, a füstölgő kémények, a templomok tornyai, az uraságoknak hol pompás, hol egyszerű kastélyaik, a majorjaik s nagyobb kisebb kiterjedésű legelők a rajtok elszéledt csordákkal és juhnyájakkal és a zöldelő gazdag mezők gyönyörű vegyületet formálnak, melyek egyszerű szépsége kedvesen illeti meg a szívet.

Termékeny ez a vidék a gabonának minden nemiben, amelyekkel a szomszéd vármegyék, dicsekedhetnek. Itt s ott vagynak egygyes vagy homokos vagy kövecses mezők, hanem többnyire székes, agyagos föld, itt s ott kevés homokkal, vagy követszel vegyülve borítja téreit.

Itt s ott látni a Fertő tavát is, melly a különben is a szép kilátást kellemmel diszesíti, de mellyet közelebb Sopronhoz a hegyek és erdők ismét egészen elzárnak. A hegyekben egynéhány helyeken nevezetes kőfejtő helyek vagynak, melyekből a faragásra alkalmas kő nagyobb s kisebb darabokban kerül. E hegyi tájak között vagynak olyanok, mellyek olly meglepő szépek, mintha valamely tündér sujtotta volna rájuk varázsvesszejét.

Kiindul a muzsák nevendékje a szabadba vágyó kebelével, a városnak lármás tolongásából, magányos nyomait, hegyeknek intézi, látja a körülötte több változásokban kinyílt természetet, felhág a hegyeknek ormára körül néz s édes elragadtatással érezi a szépet, mellyet tollal le nem írhat, ecset le nem festhet. Innét leszáll a keble magas érzetében a csevegő forráshoz, ott leli szíve kedves rokonait, ifjusága barátait, szomját a kristályos forrásból megnyihiteni, s hévvel beszélni el, mit érzett szép magányában... A szőlők nagy gonddal miveltetnek. A szorgalmas földmives az esztendő nagyobb részében, ha az idő kedvez, dolgot mindig találván, itt látja kelni és nyugodni a napot. Szép nézni esténként amint a szőlőművesek a Fertő felől több kisebb s nagyobb csoportokban szőlőjükből haza mennek, tarkán elnyulva az uton a vegyes két nembéliek. Ennek a vidéknek erdejéi is alkalmas bőségben vagynak, mert a rájuk fordított gond őket pusztulni nem engedi. Nagy szorgalommal ápolja ezeket a több körül fekvő helységeknek szerencsés birtokosa, Sopron szabad királyi városa. A fáknak honunkban majd minden nevezetesebb nemeire található. Van itt tölgy, cser, topolya, fenyő, nyír, szil, gyertyán, körtvély, cseresznye, alma, gesztenye, akác, hárs, de bikk igen kevés. Vadai is szép számmal vagynak ennek a vidéknek. Találtnak erdeiben: szarvasok, őzek, vaddisznók, nyulak. Külömbféle nemű madarai kiterjedő erdeinkben, különféle hangjaikkal kellemetesen gyönyörködtetnek, fogdosztatván és lövetvén piacra hordanak. Ami a vízi repülő állatokat illeti, a Fertő körül nem csekély számmal tanyáznak ezek. Ilyenek: vadludak, réczék, szárcsák s többek.”

Vajda Péter korán elhunyt költő, Petőfi barátja, a soproni líceum (Berzsenyi gimnázium) diákja volt. Mint a bakonyi vidék szülöttje, természetimádást hozott magával az iskolavárosba és ez tükröződik későbbi, „Dalhon” címen kiadott önéletrajzában is.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Erdei László: A soproni táj

legkorábbi jelentkezései az irodalomban / 1. Sopron első látása:

1. Sopron első látása:

Örök ifjuságu barátom, fényes nap, igen jó vagy hozzám, kísérőm maradtál mikor mások mind elhagytanak. Könnyüimet akarod e fölszárítani, vagy tanuja vágysz lenni örömömnek, melyet a remény kelt lelkemben? Eltűntek a falu tornyai a távolban hátra marad kék ormaival a Bakony, új táj, új vidék nyílik fel előttem. Apám, minő síkság ez előttünk? hol hegyet sem láthatni. Mi víz ez itt nagyobb a mi erünknel? Idvez Rába síkja, idvez Marcal medre, nádasaid s vízi madaraiddal. Másképp öltöznek itt az emberek, szőjésük is különböző. Örülök a látandó új tárgyaknak! Hanyatlak a nap s mi egyre sikon vagyunk. Több folyón kelle keresztülmennünk sok hidon dobogott át kocsink. Hegyeket látok... nem Bakony és ott Északnyugoton?

Köszöntlek Sopron kék hegyei, álmaim világa... Lenyugszik rajtatok a nap, de holnap fölöttetek láttandom. Siessetek éjszaka csillagai, siess halovány hold, hogy elérjed a nyugoti halmokat és aludni meless éjeli virrasztásod után! Ébredj Hajna, kedves istenné s világítsd meg mosolyoddal utunkat, hogy haladhassunk rajta.

A hegyek alá értünk, itten csavarodik az út. Kilátás nyílik a hegyek közé: ottan magas tornyokat látok. Sopron idvezellek. Idvezellek vágyaim helye... Álmaim édene... Te lész ezentul kedvesem. Benned fogok enyelegni, benned gyönyörködni, te teremtetted örömeimet. Amit hátra hagyék, százsoroson pótolnod kellene, lelkemet neked kell kimivelned, hogy midőn hazatérek, vigasztalással legyen az tele, melyet rokonaim sebére kiöntsek. Idvezellek még egyszer Sopron tanintézeteiddel... Fogadj magadba, hogy a gyermek férfiúvá ériék kebleden és a lelke ismeretekkel legyen gazdagítva mikor elhagyand. Szegényen jöttem beléd, dusan akarok távozandani ismeretekben és érzelmekben.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Erdei László: A soproni táj legkorábbi jelentkezései az irodalomban / 2. A soproni hegyek.

2. A soproni hegyek.

Mikor a tavasz enyhe sugarakkal mutatá magát s az utolsó havat elüzte a vidékrül, pajtásaim labdázni hívtak a Paprétre s futkározni a Kurucdombra, de nekem nem kell a labda és csekélység a Kurucdomb. A hegytetőkön csüngnek vágyó szemeim és szívem a fekete erdőkbe kívánczik. Elmegyek hallani a szelek zugását a lombtalan fák között s a csergetegek esését a sziklákon. Szemeim előtt fejlődnek ki a bimbók, levelesednek meg a fák s virágosodnak ki a rét szőnyegek. Eljött a zöld hónap és én fejedelemnek érzem magamat az ormokon. Ha a tanodát elhagyám, kisietek az erdő homályába s mit a tanítók a fejem tulajdonává tettek itt, a magányban a szívemig bocsátkozik alá s vérembe oltja magát. Örvendék a szerda és szombatnak, s a vasárnapi hajnal a hegyeken szokott köszönteni. Beszéljetelek szellők, már érteni sejtem nyelveteket. Lassan tanulható nyelv ez, de meg nem halok míg társalkodni nem tudok veletek. Beszélj velem óh nap, magas éji pályádrul... hisz a te sugaraidnak is zenéjük van, a jós fiu szivhurjai zenét adnak fényes ujjaid alatt. Hallgatásodban ékesszólást sejtene, Ósöröm mikor fog hallomásom elég éles lenni, hogy elértem a hangodat, melyek, csendes éjen lassu morajként érintik füleimet? Virágokkal társalkodok itten és csudálom a szellemet, mely bennök él és magához örökké hiven ékesíti föl bájos színekkel, kellemes illattal. Figyelmem feszítve van... e gyöngéd lényektől sokat fogok én tanulni és megszólaltatom az erőt, mely benne lakozik, kifolyását az isteni erőnek. És várakoztatok emberek, zenét alkota a nyelvbül, melyen virágok, ormok, szelek és a nap beszélnek hozzám. Ti figyeljetelek zenémre, nem veszítetek észre, hogy az más

világba bájolt el benneteket a szellemek és erők világába, hol mulatoznotok kéj és boldogság lesz.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Erdei László: A soproni táj legkorábbi jelentkezései az irodalomban / 3. A Fertő.

723. A Fertő.

Szép tükör a zatba!¹¹⁽¹²⁴⁾ szólj, ki vizsgálja magát benned? Emberek ékeskeblü lányai e, vagy angyalok? szellemek vagy maga a Zat alkotója? Vagy talán magad is lény vagy érzések és értelemmel, s gyönyörödöt találsz, midőn kebled mélyére rejtheted a magas égen ragyogó nap arcát? Hazám tengere, üdvözlégy mégegyszer tőlem. Szellő leng el fölötted és redőket csókdos szép arcodon. Fürdeni küldi beléd szép sugarait a nap és maga is lebecsátkozik hives fenekedre és ott megmossa tüzes arcát, boldog lény, ki kebeledbe rejtheted az ég legszebb ifját, kinek arca bölcseségtől sugárzik s kinek szemei megmelegítik az egész világot. Ha én neked volnék, ki nem bocsátanám ölelésemből.

Ott alant a nap van és kék ég és a szellemek országa, itt fönn én urakodom benned... uszszakok körül halak, daloljatok nádi verebek, bugjátok nyugodtan rovarok, én hullámokat verek és ajakig merülök a nedvekbe... kiki örüljön módja szerint. Könnyűnek érzem testemet, vidám bennem a lélek és szárnyai vannak érzetemnek, mellyel mint a hal, leuszom az ott elvonuló felhőkhöz és mint madár fölszállok a nap elé.

De kívánom is... gyermeked, mert még csak gyermek vagyok. Ilyen tükörnek óhajtanám keblemet, mint te vagy Fertő. Belekivánnám a nap sugarait és a csillagok fényét és akarnám, hogy e sugarak és fény mulandók ne lennének, hanem gyökereket verve meghonosulnának és isteni bölcseséget hoznának virágnak. E virágokkal pedig hazámat árasztanám el, hogy gyönyörködne bennük kicsiny és nagy, szegény és gazdag. És mi áll ellen, hogy ne kezdjem óhajításomat létesíteni? Fertőt gyűjtök keblemre, tiszta érzelmekből, felmegyek az ismeretörző szellemekhez és addig lopakodom őket nappal, addig lopakodom éjjel míg napocsát nem bírok a fejembe... és akkor ismét eljövök kedves Fertő, versengeni, melyikünk dusabb, én vagy te. Ha neked lesz tengered, nekem is, ha neked lesz napod, nekem is... a győző csók díjat kap. Készítsd ajakadat gonosz... győzve vagy győzve meg nem menekszel. Hullámid annyira vernek, hogy tovább nem enyeleghetek veled, ölelésed hús; hogy távoznom kell. Isten veled, a viszontlátásig.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Erdei László: A soproni táj legkorábbi jelentkezései az irodalomban / 4. Zivataros éj a Fertőnél.

4. Zivataros éj a Fertőnél.

Nógat a keblemben a szellem, nem tudék ellenállni s megindultam a Fertő felé. Örömmel hagytam a hátam mögött Sopron kapuját. Siettem az erős halmok felé az esti szellő a fák lombjai közül köszöngete, csendes volt az idő, apró a hold s alig tünt föl, már lenyugodni készült a még sárguló felhők között. Az erők csönde tetszett lelkennek, keblemben úgy mozgott a szellem, mintha szónoklatot tartana neki a csönd.

Homály lebegett a vizek fölött, midőn kilátásom nyílt a Fertőre, hamar átszelém a szőlős vidéket s a parton valék, a habok lassu morájára hallgatva. Sötét vala az ég, de rajta millió csillagok, sötétek a vizek, de bennük az ég ragyog. Én magam itt az éj és az az égé... megszoktam az iszonyt. Rajta, csatázz természet! Szellemem öröm melege áthevit engem is... nem érzem a bajt, dacolok a vésszel, távoznak a borus felhők, csillag pillant elő keleten rózsamosolyával, jön a hajnal. Gyorsan haza most a vasárnapra ébredt város felé. Templomba kell menni... Sekély falak közé isten nagy templomából. Megszólal az orgona, óh de más

hangot hallottam az éjen.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Erdei László: A soproni táj legkorábbi jelentkezései az irodalomban / 4. Bucusu Soprontul.

4. Bucusu Soprontul.

A 4. fejezet ugyanezt a címet viseli: „Bucusu Sopronytul”, azonban általános elmélkedések töltik meg, az igazi búcsúszavak csupán a végére szorultak: „megyek emlékeddel Soprony, emlékezetetekkel ibolyák s főleg emlékeddel Malvina.”

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Faller Jenő: A brennbergi szénbányászat úttörői Hamberger József 1834–1888

**73 Faller Jenő: A brennbergi szénbányászat úttörői
Hamberger József
1834–1888**

Amikor e sorokat írom, száz éve, pontosan 1856. nov. 21-én lépett Brennberg szolgálatába, ahogy azt a bánya emlékkönyvébe e napon néhány keresetlen szóval, szerényen bejegyezte.¹⁽¹²⁵⁾

Brennberget *Miesbach Alajos*²⁽¹²⁶⁾, illetve egy évvel később bekövetkezett halála után unokaöccse, wartinbergi *Drasche Henrik*³⁽¹²⁷⁾ bérelte ekkor, kinek nevéhez fűződik a bányának a XIX. század 70-es 80-as éveire eső korszerűsítése, s ki fáradságot nem kímélve, akkor igen tekintélyes pénzáldozattal fejlesztette naggyá Brennberget s vetette meg újabbkori alapjait. Munkájában *Hamberger József* volt legfőbb segítőtársa, kinek kiváló mérnöki képességei tették lehetővé, hogy az 1870-es években legyőzhetetlennek látszó nehézségekkel küzdő szénbánya megmaradt s nem szüntette be munkáját, mely akkoriban – mint látni fogjuk – valóban reménytelennek látszott.

Így Hamberger nevét az elsők közt kell följegyezni azok sorában, akik Brennberg bányászatát két évszázadon át éltették s ezzel Sopron ipari kultúráját kialakították.

Hamberger József az alsóausztriai Thallernben született 1834-ben, hol atyja *Hamberger András* cipészmeister szerény, de biztos keretek közt élt feleségével, *Oberreiter Magdolnával*⁴⁽¹²⁸⁾ s nevelte fiát, kinek gyermekkoráról nem sokat tudunk, feltehetjük azonban, hogy alsó és középfokú iskoláit otthon, illetve a szomszédos Kremsben végezte. Biztosan tudjuk viszont, hogy tanulmányait a bécsi polytechnikumon folytatta, hogy mérnöki képesítést nyerjen. Nem tudtam megállapítani, hogy hány évet töltött Bécsben, 1855-ben, 21 éves korában azonban már a Leobeni Bányászati Főiskolán találjuk s mint rendkívüli hallgató egy évig bányászatot tanul.⁵⁽¹²⁹⁾ A főiskolán nincs bejegyezve, hogy oklevelet nyert volna, lehetséges azonban, hogy azt már Bécsben megszerezte s Leobenben csak a **74**szaktárgyakat hallgatta, bár *Drasche Henrik* a soproni városi tanácshoz írt s ott 1867. febr. 18-án tárgyalt levelében Hambergerrel kapcsolatban határozottan azt írta, hogy a Leobeni Bányászati „Akadémiát” elvégezte.⁶⁽¹³⁰⁾

Szülőhelyével kapcsolatban egyébként érthető, hogy a bécsi polytechnikum után bányásznak ment, hisz a dunamenti Thallernben már 1752 óta jelentős szénbányászat folyt, mely az 1830-as években áthúzódott a

kis mezővárostól néhány km-re délre fekvő Statzendorf, Obritzberg, Unter-Wölbling és Noppendorf községek határába is.⁷⁽¹³¹⁾ Ez magyarázza meg egyébként azt is, hogy *Hamberger* rövid leobeni üzemi gyakorlat után 1856-ban Brennbegbe került, mert a statzendorfi szénbányászat az 1840-es 50-es években Miesbach tulajdonában volt s így föltehetjük, hogy Hambergert Miesbach már Thallernből ismerte s hozta magával tanulmányainak befejezése után Brennbegbe, ahol akkoriban nagy szükség volt a fölkészült szakemberre.

Hamberger József brennbergi bányagondnok
(1834–1888)

Brennbergi bányászatunk ugyanis az 1850-es évek második felében nagy változáson ment át, ami nem kis fejtörést okozott a bánya vezetőinek. A szénteleg kibúvásán megkezdett bányászat, mely csaknem 100 éven át részben külfejtéssel, részben egészen kis, 20–40 m mélységben mozgó aknákkal folyt, ezidőben lefejtette a magasan fekvő, úgynevezett „óbrennbergi” teleprészeket s a Rudolf-, József- és Öreg-István aknák teleprészeinek fogytával, hirtelen nagyobb, 80–100 m-es mélységbe kellett hatolnia. A földat természetesen nemcsak műszaki, de súlyos gazdasági problémát is jelentett, hisz a ⁷⁵megnövekedett mélységek lényegesen nagyobb vízemelő-, szállító stb. gépberendezéseket kívántak, melyeknek beszerzése nagy pénzáldozattal járt, a bánya szénkincse pedig feltárások híján csaknem teljesen bizonytalan volt. Súlyosan megnehezítette a bánya vezetőségének munkáját, hogy ezzel egyidőben bérszerződési

tárgyalásokat volt kénytelen folytatni, tekintve, hogy *Miesbach* Sopronnal, helyesen a kincstárral 1849. aug. 21-én hat évre kötött szerződése lejárt, s a kincstár újból kísérletet tett, hogy Berennberget saját kezelésbe vegye. *Miesbach*, mint tudjuk, csak hosszú tárgyalások után tudta a kincstárt jobb belátásra bírni s bérletét további 30 évre biztosítani 1856. nov. 25-én kötött új pótszerződésével.⁸⁽¹³²⁾

E nehéz viszonyok közepette lépett *Hamberger* szolgálatba, mint beosztott mérnök a bányánál, melynek műszaki vezetője akkoriban *Krätschmar* (Krätsmar) Vilmos bányamérnök volt, aki öt évvel előbb, 1851-ben került Brennbegbe s azt megelőzően már hat éve állt *Miesbach* más, morva-, illetve magyarországi szénbányájának szolgálatában.⁹⁽¹³³⁾ Krätschmar volt Hamberger közvetlen főnöke, míg a legfőbb műszaki irányítást, a Miesbach bécsi központjában működő *Szabó Károly* bányamérnök-bányafelügyelő¹⁰⁽¹³⁴⁾ végezte. 1857-ben meghalt Miesbach s utóda *Drasche Krätschmar* megrongált egészsége miatt 1867-ben egy „másik magyarországi” bányájához helyezte át, s mint Sopron város tanácsához tett bejelentésében írta, *Hamberger Józsefet* bízta meg a bánya vezetésével. Hamberger – mint közölte – 1856 óta állt egyfolytában a bánya szolgálatában, s mint bányamesternek hosszú szolgálata alatt bő alkalma volt a brennbergi bányászatot megismerni, s így nyugodtan rá lehetett bízni a bánya vezetését.¹¹⁽¹³⁵⁾ *Hamberger* 33 éves volt ekkor, s fiatalos lendülettel vette át a bánya vezetését, s lelkes odaadással váltotta valóra gazdájának, *Drasche Henriknek* beléhelyezett bizalmát.

Mint mondtam, szolgálati idejére esnek a brennbergi szénbányászat történetének legválságosabb és legküzdelmesebb, egyben legeredményesebb fejezetei, miközben megszületik az „új” Brennbeg, mely a XIX. század második felében hazánk szénbányászatában addig nem ismert mélységben, akkoriban valóban súlyosnak nevezhető bányabeli nehézségek közepette lett nagygyá, példát mutatva a múlt század 70-es és 80-as éveiben nagyobb lendületnek induló szénbányászatunknak.

Így Hamberger idejére esik a brennbergi szénterület, valamint Ágfalva, Bánfalva és Lépesfalva községek határának fúrásokkal, illetve kutatóaknákkal való felkutatása, a Rammel-Grabenben az Erzsébet-, István-, Új Henrik-, Hermes- és Sopron-aknák lemélyítése, azok gőzerővel való gépesítése, a brennberg-ágfalvi keskeny nyomtávú bányavasút megépítése s azon a gőzmozdonnyal való szállítás bevezetése, a még ma is meglévő központi bányai igazgatósági épület megépítése, iskolák, jóléti intézmények berendezése és kialakítása stb.

Mindezeket az egykorú műszaki leírások, szakvélemények, mindenekelőtt azonban azok a pénzbeli ráfordítások mutatják, melyek iratanyaga a Soproni Állami Levéltár idevonatkozó gazdag anyagában áll rendelkezésünkre s melyek közül *Drasche Henrik* bányabérlő 1876. júl. 28-án kelt, Sopron város törvényhatóságához intézett beadványa¹²⁽¹³⁶⁾ s azt követően *Bruimann Vilmos* budapesti bányakapitány és *Zsigmondy Vilmos* bányamérnök, bányaszakértők 1877. máj. 28-án közösen írt szakvéleménye¹³⁽¹³⁷⁾ a legbecsesebb.

Drasche idézett beadványában azt írja, hogy 41 éves működésének¹⁴⁽¹³⁸⁾ eredményét legjobban az mutatja, hogy a Magyarországon akkor még gyermekkorát élő szénbányászatot, ⁷⁶különösen a teljesen elhanyagolt brennbergit, a lendületes fejlődés útjára vezette. 1835-ben – írja *Drasche* – mindössze 145 000 bécsi mázsa (72 000 q) volt Brennbeg széntermelése. Ebben az évben merültek ki az ó-brennbergi külfejtések s tért át a bányászat mélyművelésére. Ezzel kapcsolatban az egész szénbányászatban itt használtak elsőnek gőzszivattyút vízemelésre¹⁵⁽¹³⁹⁾ s a bányászat gépesítésével és korszerűsítésével, valamint újabb kutatások eredményeivel, az utolsó évtizedben sikerült a termelést évi átlagban 800 000 bécsi mázsára (400 000 q) fokozni.

Pálmay C.: Hamberger Józsefné. Olajfestmény, 1856,
Simon Gézáné tulajdona

Drasche a továbbiakban részletesen leírja a brennbergi bányászat nehézségeit, ami a széntelep szeszélyes településéből adódik. Tapasztalat szerint a széntelep, dőlés irányban vetőkkel lehatárolt, egyre növekvő mélységbe zökkent, kis élettartamú lencséből áll, melyeknek leművelése minden alkalommal újabb és újabb berendezéseket kíván, tekintve, hogy az 77egyre növekvő mélységgel kapcsolatban a korábbi gépi berendezések nagyrészt használhatatlanná válnak, vagyis minden különálló teleprészben „egészen új bányát kell nyitni.”

Bruimann és *Zsigmondy* említett szakvéleményükben rámutatnak arra, hogy a bánya az egészen példátlan, szeszélyes település miatt állandó kutatást kénytelen folytatni s 1853-tól 1876-ig a bemutatott fúrási naplók szerint összesen 70 fúrást mélyített le 1825 bécsi öl (3467,5 m) összmélységben. Ez a munka egymagában

90 618 Ft 15 kr-t emésztett, nem szólva a fűrőgépek beszerelési költségeiről és sajnos csaknem eredménytelen volt.

Szakértők kimutatták azt is, hogy a bánya az utolsó 6 év alatt 115 313 Ft fizetett rá a széntermelésre s emellett 80 647 Ft-ot fektetett be az új István-akna mélyítésébe.

Ezeknek részletes ismertetése után a szakértők rámutattak a bányaművelés nehézségeire és különösképpen arra, hogy a nagy nyomás következtében nagy a bányafa fogyasztás s így annak termelési költségét az üzem további gépesítésével sem lehet lényegesen csökkenteni.

A bánya gazdaságtechnikai nehézségeit Hamberger mutatta be legközvetlenebbül „*Monografie des Brennberger Kohlenbergbaues*” című, Sopronban 1885-ben megjelent 51 oldalas munkájában¹⁶⁽¹⁴⁰⁾, mely párhuzamosan magyarul is napvilágot látott „*A brennbergi szénbánya monografiája*” címen, sajnos kegyetlen rossz fordításban. Munkája 12 fejezetében Hamberger a jó szakember tárgyilagosságával mutatja be a bánya korabeli állapotát s mindazt, ami Brennberget annak idején nagyra tette. Adatainak gazdagsága s mindenre kiterjedő részletessége megbecsülhetetlen értéket jelentenek a bányászat múltját illetően, nem szólva arról, hogy ez a bányászat első összefoglaló ismertetése s így már ily szempontból is jelentős. Könyvéből nyilvánvaló, hogy *Hamberger* nemcsak jó gyakorlati mérnök, de a bányászati tudomány terén is kiváló, elmélyült tudású és jóképzettségű szakember volt, ki elméleti ismereteit kiválóan hasznosította a gyakorlatban.

Életére vonatkozólag egyébként feljegyezhetjük még, hogy 1858-ban, másfél évvel azután, hogy Brennbergbe jött, megnősült.¹⁷⁽¹⁴¹⁾ Feleségével, *Stöger Mária*val, *Stöger Mátyás*nak, a bánya szállítási vezetőjének¹⁸⁽¹⁴²⁾ lányával Brennbergben ismerkedett meg. Házasságából két gyermeke született, *Friderika* (1859) és *József* ⁷⁸⁽¹⁸⁶²⁾.¹⁹⁽¹⁴³⁾ Tudjuk azt is, hogy jó anyagi viszonyok közt élt Brennbergben, hol 1880-ban a Kreuzwiese-dűlő egy részét is bérbe vette a várostól kertészkedési célokra.²⁰⁽¹⁴⁴⁾ *Hamberger* ugyanis foglalkozása mellett nagy botanikus volt s különös szeretettel foglalkozott a rózsafélékkel. Brennbergi kertje szebbnél szebb rózsákkal volt tele, melyeket állandóan nagy szeretettel ápolt és gondozott. Így hagyatékában számos német nyelvű növénytani mű maradt hátra, melyeknek rajzaihoz nagy pontossággal jegyezte oda a növények magyar nevét.

Szív baja miatt – minden valószínűség szerint – 1885-ben nyugdíjaztatta magát s ekkor költözött Sopronba, az Újteleki utcába, majd az Erzsébet utca 9. sz. házba, hol 1888. jún. 26-án – mint a haláláról szóló beszámoló mondják²¹⁽¹⁴⁵⁾ – hosszú szenvedés után kilehelte lelkét.

Hamberger brennbergi szolgálatát mindenkor szerényen és lelkiismeretesen látta el s munkájában a szakma szeretetén kívül mindenkor szociális érzés és emberszeretet vezetett. A Soproni Állami Levéltár Brennbergre vonatkozó egykorú poros irataiban sokszor találkozunk nevével, legtöbbször azzal kapcsolatban, hogy munkásainak érdekében kér, küzd és harcol s nem riad vissza semmilyen elutasítástól, ha bányászainak javáról van szó.

Ez magyarázza, hogy három évtizedes vezetése alatt – ellentétben a szolgálatát megelőző és követő évekkel – soha semmilyen munkásmegmozdulás nem volt Brennbergben s ez váltotta ki munkásainak osztatlan tiszteletét és szeretetét, mely halálakor utolsó útjára is elkísérte a Szent Mihály temetőbe.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Dömötör Ákos: „Szöcsinküldők” Mihályiban

79 Dömötör Ákos: „Szőcsinküldők“ Mihályiban

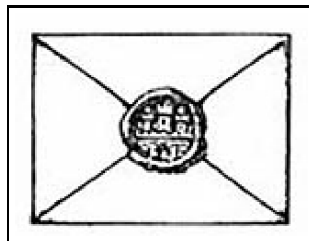
1951-ben Mihályiban találkoztam egy furcsa nevű, aprószemű, fürge kis öregemberrel. Nem volt hajlandó szóbaállni velem, de annál többet meséltek róla ismerősei.

A kis öregember 97 éves volt, Spizmayer Sándornak hívták. Egy rozszant kis házban lakott ismerőseivel, akik azért tartották el, mivel a házat rájuk hagyta. Nem volt kimondottan koldus, de eljárógatott még az ismerősökhöz is egy kis enni-innivalóért. Elmondották, hogy valamikor jó módban élt: az anyja *bábos* volt, búcsúkon árulta a mézes süteményeket és mérte a finom *márcot*, a búcsúk egykor kedvelt ünnepi italát. Megtetszett egy huszártisztnak, megesezt tőle, így született a fia, majd száz évvel ezelőtt. A huszártiszt nem felejtette el a kis Sándor anyját. Mivel a feleségétől nem született gyermeke, mikor meghalt, a vagyona is az övé lett. A mihályiak közlése szerint a hagyatékban volt egy *díszes címer, méhviasz pecséttel, fatokban*, amely a *Dugovics-család arany bullája* volt. Egyesek szerint 500 pengőt is ígértek érte az öregnek, mégsem vált meg tőle. Elveszelődött valahogyan az öreg vagyonával együtt, mert évtizedek óta semmije sincs viskóján kívül.

Erről az érdekes sorsú öregemberről azt is elmesélték, hogy a *csőcsin*eket (szemölcsöket) le tudja babonázni az emberről. Egy gyereknek az orvos hiába adott mindenféle orvosságot, nem jöttek le róla a *szőcsinyek*. Elhívták az öreget és az öreg elküldte a szőcsinyeket, úgyhogy azóta egy sem keletkezett a gyereken. (Általában nagyon sok szemölcsös embert, gyereket, asszonyt, lányt látni a mihályiak között.) Az öreg nem mondta el, hogyan csinálta a babonáságot, de volt olyan is, aki megmutatta. Németh Kálmánnának a lábán voltak *szőrös szőcsin*ek. Egy csornai asszony lebabonázta: a kuruzsló megfogta mindegyik szőcsint és úgy csinált, mintha mindegyiket a földre rakta volna. Némethnének azt mondta, hogy ne nézzen oda, ne is gondoljon rá és higgye, hogy elmennek. Később, mikor mosta a lábát, egyszercsak azt vette észre, hogy nincsenek már rajta a szőcsinyek.

Halász Lajosnak volt egy tehene és egy nagy szőcsin volt a tőgyén. Egy öregember azt mondta, hogy egy pakli dohányért elküldi a szőcsint. Meg is egyeztek ebben, mire egy nagy rozsdás szőget kért. Bement az istállóba, nem engedett be senkit maga után. Nem gondoltak rá, hogy rögtön meglesz az eredmény és hagyták szó nélkül elmenni. Később vették csak észre, hogy nincs rajta a tehén tőgyén a szőcsin. Megadták az öregnek a pakli dohányt, de semmi pénzért nem volt hajlandó elárulni a babonázás titkát.

Úgy hallottam, hogy azóta meghalt Spizmayer bácsi: *az utolsó szőcsinküldő* Mihályiban. Az idősebb nemzedék helyel-közzel még hisz az efféle kuruzslásban, de a mai fiatalság persze mosolyog rajta.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Langer Genovéva: Dukai Takács Judit költőné levele**Langer Genovéva: Dukai Takács Judit költőné levele**

Dukai Takács Judit alábbi, eddig közöletlen levelét dédunokájának, Ajkay Istvánnak birtokából és szívességéből közölhetem. Dukai Takács Judit irodalmunk figyelemre méltó költőnéje. 1795. augusztus 9-én született Dukán, atyja, Takács István földbirtokos, Berzsényi Dániel rokona. A fiatal leány anyja, Vittnyédy Terézia halála után 1811-ben Sopronba került rokonokhoz, ahol nyelveket és zenét tanult. Verseit Kazinczy is szívesen fogadta; Berzsényi ajánlatára a Malvina költői álnevet használta. 1817-ben részt vett Keszthelyen a Helikoni ünnepségen, amelyre a legkiválóbb íróink voltak hivatalosak. 1918-ban nőül ment Göndöcz Ferenchez, akitől 12 évi boldog házasság után a halál szakította csak el. 1832-ben ismét férjhez ment, Patthy István ügyvédhez; élete ettől fogva megoszlik Sopron és a vidék közt. A város művelődési életéből részt kért, tagja volt a Zeneegyesületnek is¹⁽¹⁴⁶⁾. Sopronban halt is meg 1836. április 15-én. Az alább közölt levél is soproni keltezésű.

«Kedves édes Férjem!

Állapotunk felől mit irjak, tudod mint hagytál semmi bajunk nem érkezett, a Dajka tegnap még mindég sirt de ugyancsak ebédet evett uzsonára cseresznyét hozattam néki azt is elköltötte az estve már jó kedve is lett, noha gyermeke ismét beteg el küldöttem délután meg nézésére de Sándor aluván vele nem vihette s így aggódtam ha talán vissza sem jön. Fiam²⁽¹⁴⁷⁾ felébredt sirt az még nehezebb volt, megettem meg itattam de mégis csak reá kezdett. Czuczlit csináltam neki azt a legnagyobb nevetségünkre kihuzdalta a szájából, azonban megjött a Horváth Ördög és meglett a békesség, az elmenetelről nem szót nem tudom meddig tart gratiája, az a szerentsém hogy egész életemben békességes türésre lévén szükségem ezt jól megtanultam de ugyan nehéz mesterség s mégis érzem, hogy már nagyon kifáraszt. A Szabóné³⁽¹⁴⁸⁾ tegnap erős vérköpésben volt, Doctorért futottak, délutánra megszűnt s estve a jó Lélek hozzám jött tudván bajaimat látni mint vagyok, de ezen enyhülést is kedvetlenséggel egyelitté a sors s engem aggodalomban hagyott, s még se haragudjam e? sorsomra? gondold egy s más beszéd után panaszkodni kezd férjére igen keserűen én enyhítettem s amint lehetett mindent kívántam jobb fényre hozni előtte, mert mi lehet fájdalmasabb, mint házások között való egyenetlenség Isten ettől őrizzen mindeneket akik érezni tudnak, Éppen akkor bé toppan Szabó s mindent hallott, el gondolhatod helyheztetésemet, szokott mosolygásával nyájas hangon mondá: köszönöm édes feleségem szivességedet. Annak panassza ennek szavai keresztül járták szívemet, azonban eljárt az idő barátságosan kart öltve elmentek, de odahaza nem történt e kedvetlenség nem tudom, én szokásom szerint jól kisirtam magamat, s hálát adtam Istennek, hogy eddig még okot sem adott ugyan, de nem is nyílt meg szám senki előtt is panaszra, de erős fogadást is tettem, hogy ha kedvetlenségem történne is valaha ezt nem tenném soha, mert ily esetben lehetetlen, hogy a bizodalom oda ne legyen, így tehát kedvesem a jövendőlést be töltheted, hogy a Próféták hiába ne szóllottak meg is verhetsz még sem mondom meg ⁸¹senkinek is, de mégsem ez faggat engem, hanem hogy Ti Kedveseim elmentetek s így két

Lántz szem hibáz Familiám Kapsolatjából s hosszú az idő nekem melly azt ismét egyesíti. Ninámat⁴⁽¹⁴⁹⁾ ajánlom szokott atyai szeretetedbe, ha valamibe hibáz vagy feled valamit megintsd, emlékeztess, mert ha megy is, de még csak tapasztalatlan lányka. Hogy gyermek nem merem többé írni mert megharagszik, mert nem iskolás többé. Gabonát nem tudtuk eladni, a Buzát 5 ft. 8 g-son, a rosot 3 ft. 6 g-son kérték csak a kereskedők. Izentél Szarkától, hogy pénzt hoznak, de még eddig nem hoztak, majd talán dél tájban, azt mondták hogy egészen is kifizetik. De én fel nem veszem csak annyit fogok itt, amennyire engedelmet adtál, hanem ha neked leteszik kérlek édesem Sárvárra a Braunnának az interessét amelyen a rétjeimet kiváltottuk add meg, hogy valami baj ne érjen ott is, amikor Ökröket akarsz venni nyisd meg a Granáriumot s Gabonából tedd helyre, így mossa egyik kéz a másikat, de bár csak egyik se volna motskos, hogy ne kellene mosogatni, talán a hátra levő koszt pénzeimet csak le teszik s avval el élek Sz-Mihály napig míg árendámhoz támaszkodhatom vagy az Isten valamit csak rendel alig várlak vissza, hogy mindenről hírt vehessek addig is Isten veled csókolom a Mamának kezeit s mindnyájatokat, Téged ezernyi ezerszer s maradok holtig hűséges s utánad vágyódó

Sopron 30-ik Máj 1833

Feleséged»

Címzése: «Tekéntetes Nemzetes és Vitézlő Eöry Patthy István Urnak Tettes Sopron Vármegye tiszti ügyészének Berekalatt»

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Simkovics Gyula: Dóczi Lajos ismeretlen levele Gebhardt József soproni polgármesterhez

Simkovics Gyula: Dóczi Lajos ismeretlen levele Gebhardt József soproni polgármesterhez

1897. május 23-án leplezték le ünnepélyesen Sopronban Széchenyi István bronzszobrát, Mátrai Lajos szobrászművész alkotását. A szobor leplezése alkalmából Dóczi Lajos – aki akkor Bécsben lakott – igen szép és mélyhatású alkalmi ódát írt, amit Kugler Alajos városi levéltáros szavalt el az ünnepségen. Az óda később nyomtatásban is megjelent a Széchenyi szobra leplezése alkalmából kiadott emlékkönyvben és különnyomatban is. (Szerkesztette: Kugler Alajos levéltáros.)

Dóczi Lajos 1845-ben született Sopronban. Alsóbb iskoláit Németkeresztúron és Nagykanizsán végezte. 1856-ban iratkozott be a soproni líceumba, ahol kibontakozott írói tehetsége. (A középiskolában elért írói munkásságára lásd: dr. Csatkai Endre: Néhány adat Dóczi Lajos soproni vonatkozásaihoz. Irodalomtörténet 1946. XXXV. évf. 1–2. szám 68. l.) A bécsi egyetemen jogot hallgat és újságíró lesz a Presse szerkesztőségében. 1865 után a «Borsszem Jankó» c. élclap munkatársa és írói érdemeiért a Kisfaludy és Petőfi Társaság tagjává választja. A szépirodalom terén első, egyben legnagyobb sikerét a «Csók» c. vígjátékával aratta. Sopronban 1874. április 25-én először magyarul, 1877. december 5-én pedig németül mutatták be. Játsozták még 1883-ban, 1897-ben, 1901-ben és utoljára 1908-ban. A második darabja, az «Utolsó szerelem» c. vígjátéka, a Nemzeti Színházban 1884-ben, Sopronban 1885-ben került színre. Ebben az évben jelenik meg történeti drámája: «Széchy Mária». Bemutatták városunkban 1886-ban, Budapesten egyidőben, a címszerepet Jászai Mari alakította.

1889-ben a «Vegyes párok», 1891-ben a «Vera grófnő», 1896-ban «Ellinor királylány» jelezték Dóczi

Lajos színműírói munkásságát. Jelentős életműve van a műfordítások terén is. 1872-ben adta ki Goethe «Faust»-jának magyar fordítását (I. rész). Lefordította és kiadta Schiller összes költeményeit 1902-ben, Wallenstein trilógiáját 1904-ben, Goethe költeményeit 1906-ban. Németre fordította Madách «Ember tragédiáját» 1891-ben. Írt ezen kívül Goldmark számára «Merlin» címen szövegkönyvet, Strauss János operájához pedig Arany János balladája után («Pázmán lovag») szöveget. Munkáinak gyűjteményes kiadása tíz kötetben jelent meg. A város vezetősége Dóczi Lajosnak megköszönte a Széchenyi-verset. Az író alig egy hónapra rá sajátkezű, meleghangú levelet küldött Gebhardt József soproni polgármesternek; a levél szövege a következő:

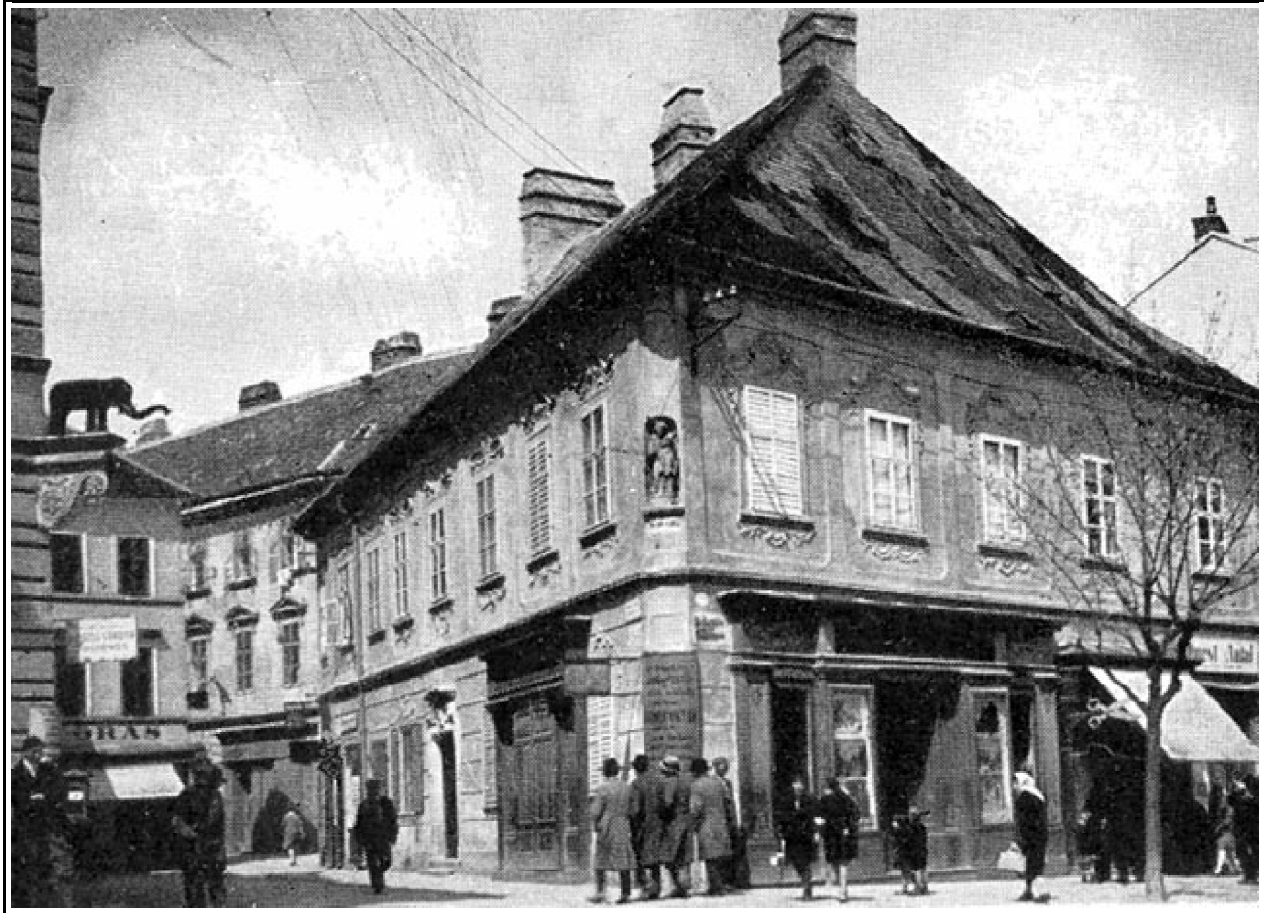
«Bécs, 1897. június 10-én.

Nagyságos polgármester úr!

Igen tisztelt barátom!

Hálás köszönettel vettem Nagyságod és a megyei alispán úrnak Sopron város és a megye közönsége nevében kelt nagybecsű levelét, mellyel a Széchenyi-szobor leleplezésének emlékére készült érem egyik példányát nekem megküldeni szívesek voltak.

Nagyságtok ez alkalommal újabb elismeréssel kegyeskedtek azon költeményről megemlékezni, mellyel a szoborbizottság kívánságára az ünnepélyhez részemről hozzájárulhatni szerencsém volt. Tartok ugyan tőle, hogy több okom van a nyert megbízással, mintsem annak végrehajtásával büszkélkedni, de ha az, amit kifejeztem sikerült, nem ütné is meg a nagy alkalom – és saját becsvágyam – mértékét, mégis örömmel szentelhettem költeményemet a nemes célnak.

A Hátsó-kapu 1930 körül
Balra, az elefántos házban született Dóczi Lajos

Mert az az érzés, amely lelkesített, tiszta és magasztos volt, s a költői ihletet tetézte bennem – a szülővárosom iránt mindenkor érzett szeretet és hála melege, a soha el nem évülő ragaszkodás, szegényes, de eszményekben gazdag gyermekségem emlékeihez s azon szép városhoz, ahol szellemi és anyagi jóltevők annyi jóban részesítettek s a becsvágygal együtt a halk reményt is felkeltették ifjú lelkemben, hogy tán emlegetnek egykor a soproniak között, legalább a soproniak.

Nem Nagyságtok tartoznak tehát köszönettel, hanem én adózom hálával a tisztelt bizottságnak és megbízóiknak, hogy ez alkalmi vers megírására felszólítottak, s így alkalmat adtak szülővárosom iránt való meleg érzésemről nyilvánosan tanúságot tenni.

Fogadja tisztelt polgármester úr – fogadd köszönetem te, Gebhardt barátom, kiknek szülői az idegen gyermeknek meleg helyet adtak tűzhelyük mellett – szívből jött üdvözetemet és azon óhajtás kifejezését, hogy ha Sopronban nem **83**élhetek is, a soproniak ne felejtse el egészen.

Dóczi Lajos»

A levélben Dóczi Lajos említést tesz gyermekkorának soproni éveiről és arról a kapcsolatról, amely Gebhardt soproni polgármester családjával összekötötte. Erre az eddig ismeretlen szakaszra a következő

adatokat volt szíves Korbusz Sándorné, Gebhardt József polgármester leánya közölni: «Apám mesélte el nekem, hogy lettek jó barátok Dóczi Lajossal. Egyik nap az iskolából hazafelé menve Dóczi Lajos útközben is egy könyvet olvasott. Apám megkérdezte tőle: – Szép? – Mire Lajos azt felelte: – Gyönyörű! – Shakespeare volt. Apám meginvitálta. Jöjjön haza hozzánk és olvassák együtt, és a szülőknek is olvassák fel. Így is lett és még késő este is Shakespeare-mámoreban volt az egész család, a fiatal Dóczi Lajos előadása után. Este Gebhardt Andrásné megkérdezte Lajost, hogy hol van a lakása, mire ő azt felelte: Nincs még, most jöttem Lakompakról (Valószínűleg azonban Németkeresztúrról van szó és nem Lakompakról.) és ezideig egypár soproni ismerősnél voltam ágyrajáró. Szüleim túl szegények ahhoz, hogy pénzt adjanak. Mire nagyanyám azt mondta: Maradj itt, nekünk sincs sok, szegények vagyunk, de amink van, megosztjuk veled. Így lett Dóczi családtag, így kezdődött az a barátság, amely Dóczi haláláig tartott. Apámnak legjobb barátja lett és maradt. Pár éven át ott is lakott nagyapáméknál, Gebhardt András esztergályosnál és minden nap olvasott fel nagyanyámnak Shakespeareből.

Mikor Dóczi Bécsbe készült, ő adta neki a szükséges öt forintot, amellyel aztán megalapozta gyönyörű jövőjét. Híres munkájának, a «Csók»-nak eredetijét is apámnak adta azzal, hogy ha egyszer híres lesz, legyen apámnál az eredeti, aki legjobb barátja és segítője volt. Goethével ő is azt tartotta: «Dankbarkeit ist die schönste Pflicht!»

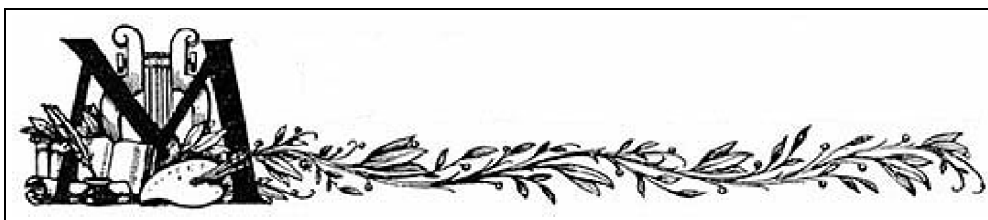
Nem is múlt el soha apámnak egy névnapja, amelyen ott ne lett volna Dóczytól legalább egy távirat. Amíg élt, a Magyar utca 13. számú házat tekintette igazi otthonának és ide mindig vissza-visszatért.

Számtalan levél, fénykép, album maradt utána, melyeknek 1945-ben nyoma veszett.

Bécsben ezután a kezdet nehézségein másik, anyai nagyapám, Liptay Pál az 5-ös Radetzky huszárezred parancsnoka segítette át és az ő befolyásával lett híressé és nagyobbá. Így kapcsolódott egész élete pályája össze családunk életével.«

Ezeket az adatokat volt szíves kiegészíteni még a következőkkel Korbusz-Liptay Ede, Gebhardt József polgármester unokája:

»Ezekről magam is tudok, hisz nagyapám, Gebhardt József 1925-ben, nagyanyám, Gebhardt Józsefné Liptay Gizella pedig 1943-ban halt meg és számtalanszor volt szó ezekről, sőt ágyam felett Dóczyinak egy pamlagon fekvő (akkori divat szerinti) fényképe függött.»

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Berecz Dezső: Ágoston Ernő 1889–1957

**Berecz Dezső: Ágoston Ernő
1889–1957**

Nekünk soproniaknak nehéz elviselnünk azokat a károkat, amelyeket a bombatámadások városunkban okoztak. Nehéz beszámolnunk arról, hogy a Lunkányi-ház, vagy Gyóni lakóháza nincs többé, hogy az Orsolya téren a Mária-szobor elpusztult, hogy egy kapu bedőlt, hogy itt egy párkány, amott egy oszlop leszakadt. Nehéz beszámolnunk arról is, hogy olyan emberek szálltak sírba, akik éppen úgy hozzátartoztak Sopron képeéhez, mint a százados épületek. Ágoston Ernőről is nehéz nekrológot írni. Kortársak voltunk, s az utóbbi tíz évet egy födél alatt töltöttük. Írógépem fölött függ egyik önarcképe 1952-es évszámmal. Tekintetében ugyanaz a csodálkozó, riadt nézés, mint amilyennel a kórházi ágyon a halált várta.

Sopronban leszakadt egy párkány, ledőlt egy oszlop. Erről kell írnom, amikor Ágoston Ernőről emlékezem. Nem az a szándékom, hogy részletes életrajzot, vagy részletes művészi méltatást írjak róla, erre majd talán a szakemberek vállalkoznak. Amire én vállalkozom, az lényegesen kevesebb, de talán lényegesen több is. Az utolsó tíz esztendőben alig került ki olyan kép a keze alól, melynek megteremtését ne láttam volna. Mögötte álltam, amikor az első vonalakat felrakta, láttam tépelődéseit, a szülés fájdalmait, megfigyeltem a kialakulást és megértettem, hogy amikor a modellre néz, akkor a szem idegeiből kiindulva, a karján keresztül futva az ujjá hegyén valósul meg az a karakter, amelyet ki akar fejezni. Azt szeretném, ha a rendelkezésemre álló adatokból Ágoston Ernő emberi és művészi karakterét rögzíthetném.

Ágoston Ernő 1889. szeptember 8-án Sopronban született, apja: Mihály, beledi születésű, anyja: Lapitz Rózsa nagycenki. Apja képfestő volt. Akkoriban még nagy divatja volt ennek az iparnak, az öreg Ágoston mégse nagyon boldogult benne. Egy időre elment családjával együtt Sárvárra, ott önállósította magát, de tönkre ment, s visszatérve Sopronba a Kluge-féle festődében dolgozott. Ernő fia az állami reáliskolába járt, s kivételes rajzkészségével korán kivált társai közül. Képességeit elsősorban rajztanára Seemann Kálmán ismerte fel, s nyolc éven keresztül ő építette meg azt a fundamentumot, amelyre később Ágoston Ernő művészete felépült. Az élénk, csinos arcú realistát a rajzon és olvasmányain kívül más egyéb nem is érdekelte. A szabadkézi rajzban jelese volt, a többi nem volt érdekes. Még a magaviselete is csak «szabályszerű» volt, miként erről az 1910. június 15-én kelt érettségi bizonyítvány tanúskodik. Dehát nem is csoda, hiszen Ágoston Ernő akkor már színházba, sőt kulisszák mögé járt, művészekkel, írókkal, újságírókkal barátkozott, már benne élt a század elejére jellemző bohém világban, hát hogyne lett volna a magaviselete az iskolai fegyelem szempontjából csak «szabályszerű». Nyolcadikos volt, amikor a Soproni Naplóban megjelent a soproni színtársulat tagjairól, a soproni újságírókról készült karikatúra sorozata. Szenzációs siker volt, amely nevét 24 óra alatt ismertté tette. Most tudták csak meg az emberek, ki az a nyurga fiatalember, aki együtt mutatkozik Gyóni Gézával, Nagy Lajossal, Richly Rezsővel, Mayer Gézával, Geleji Frigyessel, szóval azokkal, akik mindannyian széles karimájú fekete kalapot, bokros nyakkendőt, fekete körgallért viseltek és az ódon város utcáin a modern irodalmat, a haladó szellemet

képviselték és ⁸⁵Adyról vitatkoztak. Közéjük tartozott Ágoston Ernő, a realista és Bolgár Imre, a licista. Jellemző az iskola intelligenciájára (talán szabad ezt a szót használnom), hogy bármennyire «szabályszerű» volt is Ágoston Ernő magaviselete, bármennyire ki is nőtt már az iskolai fegyelemből és bármennyire szét is törte az iskolai fegyelem béklyóit, azért az évvégi rajzkiállításon a legfontosabb helyen mégis Ágoston Ernőnek a színésznőről, színészekről, újságírókról készített eredeti karikatúráit helyezték el. Ez mutatja, hogy azok a tanárok, akik az egyszerűen «érett» Ágoston Ernő érettségi bizonyítványát aláírták: Wallner Ignác, Ágh Lajos, Stodolni Gyula, Bella Lajos, Bász Miksa, – mennyire felismerték és megbecsülték azt a szabadkézi rajzolókat, akit Seemann Kálmán «jeles» eredménnyel bocsátott ki az életbe. Ágoston tanárai közül Seemann mellett legtöbbször Bella Lajost emlegette, kinek archeológiai ásatásainál, a várhelyi sírok feltárásánál örömmel segédkezett.

Érettségi után Ágoston Ernő beiratkozott a Képzőművészeti Főiskolára, amelynek egyik legjobb tanítványa lett. Kiváló festőgárda vezette a főiskolát: Bosznay István, Edvi Illés Aladár, Ferenczy Károly, Réti István, Révész Imre. Ezeknek a valóban nagyoknak tanítványa, a nyári szünidőket pedig a szolnoki művésztelepen töltvén, Fényes Adolf és Olgyay Viktor szellemét szívta magába. Mindig nagyon szívesen emlékezett vissza a főiskolán töltött időkre, első ifjúságára, a főiskolai csínyekre, a tanárok különcségeire, ⁸⁶az első benyomásokra, az első sikerekre. Betegsége idején ott ültem az ágya szélén, amikor két-három olyan volt tanítványa látogatta meg, akik most járják az epreskerti iskolát. Ágoston Ernőben felötlődtek a régi

emlékek és szinte felfrissülve, megerősítve mesélt elmúlt idők kedves történeteiről.

Ágoston Ernő 1914-ben kapta meg rajztanári oklevelét, visszajött Sopronba és a Laehne-féle magángimnázium rajztanára lett. A Halász utca 33. sz. alatt lakott, szüleivel vagy önállóan, azt nem tudni. Édesanyja Sopronban halt meg, apja Székesfehérvárra költözött, ahol a lánya volt férjénél, s ott is halt meg. Ezt követően a rokoni kapcsolatok meglazultak. No de hogyan állunk a tanári pályával? Nem jól. Bizonyosság rá egy ismeretlen levélíró Márta aláírású levele, akivel Ágoston levelezésben állott, s aki 1916. április 1-én kelt levelében ezt írja: «most egy merész fordulattal áttérek a maga levelére, kedves Ágoston. Nem hangzott egészen higgadtan, mikor a tanári pályáról olyan gyűlölettel írt. Elhiszem és nagyon meg tudom érteni, hogy maga megkötöttségnek érzi, nyűgnek, mely a tehetségének teljes kifejlődését gátolni igyekszik, és én úgy gondolom, hogy igazán nem is magának való, mert magának saját magával kell foglalkoznia, nem pedig a mások egyéniségének fejlesztésével. Mégis így elfogulatlan szemmel nézve a tanári pályát, azt hiszem, célját tekintve egyike a legszebb pályáknak, s aki hivatást érez magában hozzá, örömet is találhat benne.»

Nagyon okosan ír ez az ismeretlen Márta, de megfelelkezik arról, hogy Ágoston Ernő semmiféle kötelékben sem érzi jól magát. Pedig katonának is be kellett vonulnia a soproni 18-as honvéd gyalogezredbe, az első világháború kellős közepén. Részleteket nem ismerünk. Kettő azonban bizonyos. Egyik, hogy a háború alatt valami szerencsés véletlen folytán a különféle pöttestek kebelében összerelődött művészemberek jóvoltából olyan ragyogó művészélet kerekedett itt Sopronban, amilyenre ritkán volt példa s ebben nagy szerepet játszott Ágoston Ernő. A másik, hogy Ágoston Ernőt rövidesen berendelték a bécsi hadügyminisztériumba, s ott is olyan megértő beosztást kapott, hogy sokkal inkább élhetett művészi feladatainak, tanulmányainak, mint a katonai ismereteknek. Őrmesterségnél nem is vitte többre, de legalább nem került menetszázadba.

Visszatérvén polgári foglalkozásához, nemsokára lemondott tanári állásáról. Szabad művész akart lenni. Hangsúlyozni szeretném, hogy ha nem is bírta a tanári pálya kötöttségét, művészvolta mellett élete végéig kitűnő pedagógus maradt. Sokan voltak, akik nála tanultak. Kiemelkedik közülük Dömötör Mihályné, kinek tehetségéről annak idején önálló kiállítás tanúskodott. Ágoston Ernő különös rátermettséggel tudta vezetni tanítványait, nemcsak a technika ösvényein, hanem tehetségük kibontakozásában is. Nem erőszakolta rájuk stílusát vagy felfogását, arra törekedett, hogy saját stílusukban, saját felfogásukban tudják kifejezni mondanivalójukat. Erőskezű mester volt, aki kényelmetlen, kíméletlen módszerrel, nem egyszer gorombáskodva erőszakoskodott mindaddig, amíg a tanítvány tehetsége kihámozódott. Szerette az ifjúságot, az utána következőket, segítette, támogatta a fiatalokat, s boldog volt, ha valamelyiknek sikerült valami. 1947-ben valósult meg a szabad rajziskola: az az intézmény, amely talán örök álma volt, amelyben megkötöttség nélkül, a mester és a tanítványok megkötöttsége nélkül vezethette a fiatalságot a művészet útjaira. Növendékei közül öten jutottak a Képzőművészeti Főiskolára. Tanítványai úgy érzik, hogy amit tudnak, azt tőle tanulták, s bármi kiváló mester keze alá kerülnek is, az a szellemi vonal, amelyet Ágoston Ernő jelentett, örökre megmarad bennük.

A múlt század utolsó negyedében, hatalmas forradalom zajlott le a piktúrában. Párizsból indult el s szembehelyezkedett az akadémikusok kínosan pedáns ábrázolási módjával. Megszületett az új irány, az impresszionizmus, amely a festői szemlélet alapjává az impressziót tette meg mondván, hogy nincs szükség olyan részletek ábrázolására, amelyek a gyors pillantás, a hirtelen összefoglaló vízió útján amúgy sem vehetők észre. Megszületett és Manet, Monet, Cézanne és társai ellenállhatatlan erejű művészete révén teljes diadalra jutott. A festők forradalmának vihara éppúgy végigszáguldott a világon, mint egy évszázaddal korábban 87a nagy francia forradalomé. A magyar festészet fiatal tehetségei is az

impreszionizmus új modern és haladó irányához csatlakoztak, nem csak szívvel-lélekkel, de technikájukkal, témáikkal teljes művészi fegyverzetükkel együtt. A szolnoki művésztelep szellemi hatására Ágoston Ernő is ennek a sok szépet alkotó iránynak lett követője s mindvégig nagy tehetségű és ihletett művésze. Életének 2–3 utolsó évében néhány arcképet leszámítva kizárólag színes pasztellel dolgozott, s e területen változtatott valamit a stílusán: az eredeti realitást fokozottabban idealizálta, formaszeretetében és főleg színszeretetében a romantika felé hajlott. Hogy ez mennyire nem dekadencia volt, hanem tudatos irányváltás, azt a következő levélrészlet igazolja: «Hogy mit dolgozom? Pasztelt. Színeimben költő lettem, elszakadva a természettől. Olyan tartalmas valami az, ha az ember belülről alkot. És rajzok, ezt sokat és most már tudok is, – eddig csak hittem, hogy tudok. Erőteljes, a belső valamit kereső rajzok, nem ismerne rám bennük. Sötétben látok, ezért nem tetszenek. Én viszont ezért tudom, hogy jók.» A levél 1952 júniusában kelt. A művész fenti érdekes megnyilatkozása elgondolkasztató, de két pontban nem érthetek vele egyet. Először kétségtelen, hogy kezdettől fogva mindig a legjobb rajzolóknak közé tartozott, másodsorban, hogy éppen az utolsó pasztelljei közt van nem is egy, amely csupa fény, derű, optimizmus, sőt némelyikben még humor is csillog. Színeimben költő lettem, írja s én ezért a három szóért idéztem a levélrészletet. Tudta, hogy költő, hogy festői poézis az, amit csinál, de azt *akarta* csinálni. Lelkében áldozati tüzet gyújtott azok előtt a témák előtt, amelyeket festőszemével látott, művészlelkével megörökített.

A főiskola elvégzése után letelepedve Sopronban, megkezdte művészi munkálkodását, s folytatta betegségéig. Ágoston Ernő művészi értékét nemcsak kivételes tehetsége határozza meg, hanem ezenkívül igen alapos, a technika minden részletére kiterjedő tudása is. Általában is nagy műveltségű ember volt, egész könyvtárakat olvasott össze, kivált a történelem érdekelte, a francia forradalom, Napóleon kora, de szívesen foglalkozott egzotikus útleírásokkal is, afrikai törzsek életével, ázsiai népek problémáival, ugyanakkor garmadaszám olvasta az újságokat, folyóiratokat, délutánjai, estéi olvasással teltek. S ha elmondhatjuk róla, hogy a képzőművészetek története a kisujjában volt, akkor elmondhatjuk azt is, hogy keze egyaránt tökéletes volt a rézmetszésben, az ecset kezelésében, a szén vagy a kréta szétdörzsölésében, a freskó alapozásában, de ha szükség volt rá, még a festék elkészítésében, vagy a pasztellkréta gyúrásában is. Ez a mesterségbeli tudás, ez a mesterségbeli abszolút műveltség jellemezte nemcsak pedagógiai működését, hanem egész művészi pályáját is, mert hiszen saját értékének állandó ellenőrzője és mértéktartója tudott lenni. Ezért van az, hogy rossz képei nincsenek. Tudatosan dolgozott, tudta, hogy mit akar, s tudta, hogy azt hogyan kell kifejeznie. Addig dolgozott, amíg ezt elérte. Amikor elérte, akkor írta a kép jobb alsó sarkába nevét és az évszámot.

Témák szerint felosztva vannak figurális alkotásai, aránylag kevés tájképe, annál több portréja, nagyon sok városrészlete és tengernyi grafikai munkája. Technika szerint vannak freskói, dolgozott olajjal és legtöbbit grafikában. A grafikához tartoznak az illusztrációkon, exlibriseken, plakátokon kívül a rézkarcok, fametszetek, díszes oklevelek, a szénnel és krétával rajzolt arcképek és kompozíciók, valamint a pasztellek is. Akvarellal csak egész fiatal korában dolgozott. Kétségtelen, hogy legmagasabbra a grafikában jutott, s valójában lélek szerint és technikai adottsága szerint is elsősorban grafikus volt. A formát nézte, azt látta, azt rögzítette a maga művészi módján. A grafikában olyan eszményi finomságokat valósított meg, amelyeknek kifejezésére még csak a hegedű üveghangjai alkalmasak. Sokszor álltam mögötte, amikor rajzolt valakit és csodálkoztam, amikor egyetlen vonással, egy folt szétdörzsölésével, egy lényegtelennek látszó mozdulattal varázsolta rajzpapírra a fej tökéletes karakterét. Grafikus volt a szó legigazabb értelmében s azt mondanám, hogy legmaradandóbb alkotásai grafikaiak, ha nem tudnám, hogy életének főművét freskóban alkotta meg, s [88](#) azt a kópházi búcsújáró templomban láthatjuk.

Ágoston Ernő néhány rövid külföldi tanulmányutat leszámítva, egész művészi életét Sopronban töltötte,

alig mozdult ki innen. Legelső nagyon jól sikerült rézkarcai között már ott találjuk Sopron jellegzetes részleteit, így az Előkaput is, amely állandóan visszatérő kedves témája volt. Összeforrt Sopronnal. Járt a várost, a belvároson kívül a Kuruc dombon, a Bécsi utcában, a Szent Mihály utcában, a régi Wieden vadászott témákra és ismerte a várost tökéletesen. Ezt nem a szó egyszerű értelmében kell érteni, hanem úgy, hogy a házak, templomok annyira belevésődtek az agyába, hogy fejből bármit lerajzolt hibátlanul. Fiatal korában még kijárt a téma helyszínére, de később már elég volt egy hevenyészett vázlat, a többi már a műteremben készült. Annyira összeforrt városával, hogy az egész soproni képeskönyv az emlékezőtehetségében állt rendelkezésére, az ablakpárkányok, kapuívék és oszlopfők pontos rajzával együtt. Ezért írtam tanulmányom bevezetőjében is már azt, hogy nemcsak művésze és polgára volt a városnak, hanem annak fizikai része is.

A húszas években még részt vett a budapesti tárlatokon. 1924-ben elnyerte az állami grafikai nagydíjat, 1926-ban a Székesfőváros díját. Hivatali intézmények állandó vásárlói és állandó megbízói voltak. A városi tanács és a Liszt Ferenc Múzeum tekintélyes gyűjteménnyel rendelkezik. 1938-ban festette a kópházi freskókat. Megemlíti a brennbergi stációkat, a régi megyeházi levéltár és az izraelita temető halottas csarnokának üveglakait, a város megrendelésére készült történelmi képsorozatot (szén), a Kossuth portrét, a zalaegerszegi filmszínház nagyméretű képeit és a bányászati múzeum freskóinak tervét.

Nemcsak alkotó művész volt, részt vett Sopron művészeti életében is, s ott volt mindenütt, ahol városrendezésről, műemlékvédelemről s egyéb olyan kérdéssről volt szó, ami a városkép megőrzésére, az eredeti stílus tovább fejlesztésére irányult. Irányító szerepe volt a soproni képzőművészet fejlesztésében, szervezésében, hosszú ideig ügyvezető alelnöke volt a Képzőművészeti Körnek, majd vezetője a soproni képzőművészek munkacsoportjának. Állandó résztvevője volt mindig válogatott képanyaggal a kiállításoknak és évtizedeken keresztül foglalt helyet a kiállítási zsűribizottságokban. Mindebben univerzális képzőművészeti műveltsége vezette, ami azt jelenti, hogy egyformán értett a festészetten kívül a szobrászathoz, építészethez és mindezek mellékágaihoz is. A haladás híve volt mindig és ellensége a dilettantizmus minden formájának.

Az írógépem fölött függő önarcképtől kérdezem: mit kellene még elmondani, Gosti? Baráti körben így neveztük. A kép nem felel, csak néz valahova a messzeségbe. Odakint ködös téli nap van. Ágoston ezt az időt szerette: köd, szürke felhők, lombtalan fák és mindez festménnyé varázsolódott a vásznán.

Ki volt, milyen volt, mint ember? Erre a kérdésre talán nem is olyan könnyű felelni, hiszen annyi a részlet, az ellentét, hogy könnyen téves következtetésre juthatunk. Az bizonyos, hogy Ágoston Ernő a mindennapi életben is mindig művész volt. Ezt úgy értsük, hogy mindig tudatában volt művész-voltának. Egy fejjel mindig az emberek fölött érezte magát és elvárta művész-voltának respektálását. Heves vitázó volt, s nemcsak művészi, de más kérdésben sem túrt ellenvéleményt. Talán ezért voltak pályatársai közül is, akik nem szerették, de minden körülmények között becsülték. Nem volt a tömeg tagja, eredeti egyéniség volt, magában élő ember, aki azonban nem elefántcsontfalú, hanem üvegfalú toronyban élt, s onnan köröskörül kilátott a világba. Nem voltak igényei, nem voltak különleges vágyai, viszont különleges örömei sem voltak. A sikert és az anyagi eredményt természetesnek tartotta. Egyik után sem futott, mert nélkülük is művész volt és művész volt akkor is, amikor hullámvölgybe jutván, egy ideig nem dolgozott.

Magányos ember volt. Ha el is járt emberek közé, ha időszakonként kereste is a társaságot, azért mégis magányos vadként élte végig az életét. Azt lehetne mondani, hogy nem szerette eléggé sem az életet, sem az embereket. Életmódjából, szemléletéből kitűnt az a filozófia, – ha ennek nem is adott idézhető kifejezést –, hogy szerinte a világnak egyetlen értelme van: a művészet. E filozófiában pedig rokon sokakkal, akik az

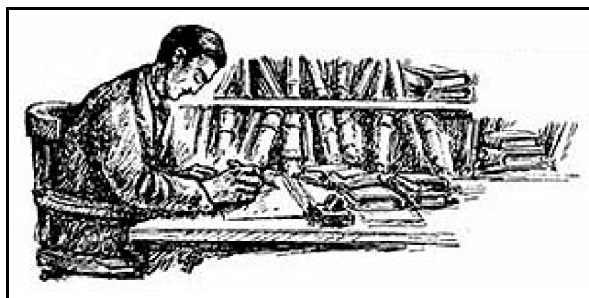
emberiség szellemi struktúráját felépítették. Ez a filozófia egocentrikussá és magányossá tette. Magányosságában mint ember is, mint művész is inkább a gondolatok, mint az érzések világában élt.

1928-ban megnősült. Házassága csak néhány évig tartott, s nem is lehetett harmonikus, hiszen Ágoston Ernő ezt a köteleket sem bírta. A nyilas időszakban feleségével, aki az üldözöttek közé tartozott, ismét összeköltözött, s ezzel feleségének az életét mentette meg. Sajnos csak rövid időre. Sopronnak dec. 6-iki bombázása mélyen lesújtotta Ágostont, ami kitűnik feleségének, aki abban az időben Budapesten tartózkodott, december 14-én írt leveléből. Az egyikben így ír: «Édes Gostikám! Mindannyian sírtunk leveled olvasása közben. Hát ez borzasztó, ami a mi kis városunkkal történt. Rém nyugtalan voltam miattad, azért is küldtem sürgönyt, mert izgatott, hogy Sopronban mi történt.» Másik levelében a következőket mondja: «Most már csak három nap karácsonyig. Be szép volt tavaly, amikor még Te voltál az angyal, idén? Sokat fogok Reád gondolni.» Három nap múlva karácsony előestéjén az ostrom alatt halálos sebet kapott. Leveli immár történelmi dokumentumok, s azt gondolom indiszkréció, nélkül idézhetek belőlük. Ágoston Ernő soká nem értesült felesége haláláról. A december 6-i bombatámadás után Csapodra ment ottani barátaihoz, miként erre felesége fenti leveleiben rábeszélte. Ott élte végig a háború utolsó szakaszát, és hosszú ideig nem is akart Sopronba visszatérni. Egy időben öngyilkosságának a híre terjedt el, ennek azonban nem volt semmi alapja. Kétségtelen, hogy önmagával meghasonlott, s nem tudott kiszabadulni magaválasztotta falusi magányából, tehetetlenségéből, teljes meddségéből. Soproni lakása, bútorai, festőszerszámai, képei, rajzai, emlékei nem érdekelték. Barátai hiába hívták. Hazatérésének útját főképp Füredi Oszkár egyengette, s 1947 májusában ő hozta szinte kézenfogva vissza. Megbízásokat kapott, munkakedve visszatért, s az utolsó tíz évben szokatlan bő termése volt. Szívesen járt emberek közé, kuglizni, futballmeccsekre, feltámadt vitázó kedve, s visszatért szinte fiatalos ruganyossága.

Említettem, hogy az utolsó tíz évben egy fődél alatt laktam vele. Láttam sok munkájának megvalósulását. Nehezen dolgozott és a munka fárasztotta. Nem nyugodott addig, amíg a vásznon, vagy papíron el nem érte azt, amit akart. S ez sokszor bizony csak fáradsággal sikerült. Tízszer-hússzor letörölte, újra megcsinálta, aztán félre tette, egy idő múlva ismét javított rajta, mindaddig, amíg a legjobb megoldást meg nem találta. Munka közben sokszor fáradtan tette le az ecsetet, s végig heveredett az ágyán. Kérdezősködésemre elmagyarázta, hogy mivel nincs megelégedve. Gyötörödvé kereste a megoldást és nem egy eset volt, amikor szívesen meghallgatta mások véleményét is. Nagy tehetségű, nagy műveltségű művész volt, akinek azonban a könnyű, gyors munka lehetősége nem adatott meg. A szülés fájdalmai közt vergődve alkotott, s az alkotás kimerítette. Ezért nem dolgozott többet. Munkáiban a művészi érték maximumára törekedett, erejét erre összpontosította, s e sajátossága többet ér, mintha talán nagyobb szorgalommal többet produkált volna.

Még néhány szó a betegségéről. 1956 október végén meghült, ágyban maradt, holott azelőtt lázasan is megjárta napi sétáját. A tüdeje gyanús volt. Váltig harcolt az ellen, hogy kórházba vigyék. Végre beleegyezett. Amúgy is pesszimizmusra hajló természete elhatalmasodott, életkedve egyre hanyatlott. Testileg gyengült. „El kell menni” – mondta, s hiába volt a vizsgálat. Az orvosok megállapították az általános rákot. 1957. augusztus 29-én meghalt. Művészársai, barátai, tanítványai, tisztelői állták körül a virágborította ravatalt.

Amikor elkészült a kép, jobb alsó sarkába írta a nevét és az évszámot. Úgy érzem: én is elvégeztem a feladatot, megrajzoltam a portrét. Ráírhatom a nevemet. Ismét önarcképre tekintek. Bizonyára képzelődöm, amikor azt látom: mintha bólintana. Írásomban talán két egymást értő jó barát találkozott, miképpen két jó barát találkozott akkor is, amikor ezzel az önarcképpel körülbelül egyidőben Ágoston Ernő az arcképet megrajzolta.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL

90 AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 22. Teleptani megjegyzések a Kecsketatak völgyében található kvarc ipari célokra való felhasználásának kérdéséhez

**22. Teleptani megjegyzések
a Kecsketatak völgyében található kvarc
ipari célokra való felhasználásának kérdéséhez**

A *Csatkai* Endre által felvetett kérdésre, vajon a Kecsketatak völgyében vagy a *Károlymagaslat* oldalán nem lehetne-e gyáriparunk számára üvegyártásra alkalmas anyagot találni, igyekszünk teleptani szempontból válaszolni. Földtani térképezésünk során már régebben megállapíthattuk, [12\(150\)](#) hogy a Kecsketatak völgyében nagy területen kristályospala, csillámpala és gnájsz az alapkőzet, amelyre a völgy déli elvégződése körül még kristályospala-törmelék települ. A kristályospalákban egyébként nemcsak itt, de egyéb helyein is a *Soproni hegységnek*, igen gyakoriak kisebb-nagyobb kvarclencsék, amelyek néha 1–2 m³ nagyságot is elérnek. Ugyancsak elterjedtek 1–2 cm vastag kvarctelepecskék is. Ezek a beágyazó kristályos palák anyagánál jóval ellenállóbbak lévén, kisebb-nagyobb darabok vagy tömbök alakjában visszamaradnak a térszínen. Ilyeneket a *Kecsketatak* völgyében is találhatunk elég gyakran a felszínen a hegyoldalak paláinak mállási maradványaiként. A völgyben, különösen a keleti oldalán és a közepe táján figyelhetünk meg kényelmesen a kocsíút közelében pl. ilyen heverő nagyobb kvarcdarabokat, illetve tömböket. De a völgy kijáratánál fellépő törmelékben is lépten-nyomon feltűnik egy-egy kisebb- vagy nagyobb kvarckőzetdarab. A kvarcanyag szemre elég tisztának ítéhető és nem túlzott tisztaságkivánalmú szintelen üveg nyersanyagául valószínűleg megfelel. Más kérdés azonban a nagyüzemi termelés gazdaságossági kérdése. Minthogy a kvarctömbök szórtan fordulnak elő a felszínen vagy a törmelékben, összegyűjtésük nagy területen való és az erdőt nyilvánvalóan károsító munkát igényel s ezenkívül szemmel láthatóan nincs is annyi, hogy egy mai modern, nagykapacitású üvegyárat el lehetne velük látni, nem is szólva a szükséges aprítás és esetleges tisztítás költségeiről, amelyeket felhasználás esetén szintén számításba kellene venni. Ha pedig a szálbanálló kristályospala művelésével igyekeznénk kvarcot termelni,

ez az anyag árát csak tovább emelné. Ilyen termelésről csak akkor lehetne szó, ha összefüggő nagy tömegben települne a kvarc. Mai ismereteink azonban ilyen előfordulásról nem tudnak. Üveggyártásra olcsón termelhető, könnyen feldolgozható és igen nagy tisztaságú homokok állnak egybeütt rendelkezésre, amellyel még kedvező esetben is aligha versenyezhetne a komoly aprítást igénylő soproni tömött szerkezetű anyag. Az ilyen tömött kvarcanyagoknak egyébként az üveggyártáson kívül még többféle alkalmazhatósága is lehetséges. (Csiszoló és polírozó anyag, tűzálló anyagipar, szilíciumtartalmú ötvözetek, többféle alkalmazása a kémiai iparban, laboratóriumi kvarcedények, gumitöltőanyag stb.) Az USA-ban egy shortton ilyen anyagot (907,18 kg) 1948-ban kb. 6 dollárra értékelték.

Ezek után egyáltalán nem tartjuk valószínűtlennek, hogy az 1800-ban alapított üveghuta soproni anyagot is használhattak. A termelés valószínűleg nem lehetett nagy, legfeljebb csak a helyi igényeket 91 vehette figyelembe, ez pedig aligha igényelt nagyobb nyersanyagmennyiséget. A kisebbmértvű szükségletet – úgy véljük – kielégíthette. Nagyobb szabású gyártás esetében minden bizonnyal nagyobb híre maradt volna fenn a vállalkozásnak, s nem lett volna rövid életű sem. A *Várison* található gnájsz is kvarclencsés és telepecskés, tehát *Csatkainak* adata, mely szerint 1826-ban itt talált kvarcot vizsgálnak üveggyártásra, nem meglepő. Ugyancsak aránylag könnyen gyűjthetett össze *Sting Vince* kártyafestő és kőcserépgyáros a *Kecskepaták* völgyében szabadon heverő kvarcból 5 kocsihoz. Egy-egy kocsihoz kb. 30 q-val számolva, az elszállított kvarcmennyiség csupán 15 t, mintegy 5,7 m³ térfogattal. Közönséges palacküveg gyártása egyébként magukból a gnájszokból is elképzelhető.

A *fertőrákosi* püspöki üvegfestő-műhely nyersanyaga és *Schaetzel Mihály* ügyvédnek a *Fertőrákosról Megyesre* vezető út mentén talált üveggyártásra megfelelő anyaga – úgy véljük – mint *Sopron* esetében, kristályospalák mállásából származó kvarc lehetett. *Fertőrákostól* északra ugyanis, amint tudjuk ugyancsak megvan a felszínen az általunk *Medgyesi kristályos-palaszigetnek* elnevezett foltban a *Soproni hegység*beliekhez hasonló kristályospala: Gnájsz, csillámpala, leukofillit, amelyek mindegyikében ugyancsak feltűnik hasonló kifejlődésben a kvarc is. A leukofillitekben is vannak ugyanis – még talán dúsabban, mint a többi kristályospalaféleségekben – kvarclencsék és telepecskék.

Megjegyezzük végül még, hogy néhai *Széki János* és néhai *Romwalter Alfréd* professzorok e sorok írójával együttes munkával igen tiszta, színtelen üveg-gyártásra is megfelelő kvarcanyagot választottak el aránylag könnyen, a Soproni hegységben a szerző által felismert és meglehetősen elterjedt leukofillitekből. A leukofillit muszkovitot, leuchtenbergit és sok kvarcot tartalmazó kristályos pala (csillámpalaféleség). A kvarc mellett külön frakcióban nyerhető ki a két csillámos ásvány, a muszkovit és a leuchtenbergit. Ezeket apró csillámként gondoltuk felhasználhatónak. A merevebb leuchtenbergit jelenléte miatt azonban a csak tisztán muszkovitból vagy flogopitból álló csillámporok kedvező sajátságait mind nem sikerült teljesen elérni.

Vendel Miklós

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 22. Teleptani megjegyzések a Kecskepaták völgyében található kvarc ipari célokra való felhasználásának kérdéséhez / Irodalom:

Irodalom:

1. *Vendel M.*: Die Geologie der Umgebung von Sopron. I. Teil. Die Kristallinen Schiefer. Mitt. d. berg- und hüttenmänn. Abt. an der kgl. ung. Hochschule für Berg- und Forstwesen zu Sopron. 1929. 225–291.

2. Vendel M.: Sopron városának földtani felépítése. 1936. 18–25. Földtani térképmelléklettel Dr. Heimler Károly Sopron topográfiája c. könyvében.

3. Romwalter A.–Széki J.–Vendel M.: A Sopron környékén előforduló leukophyllit értékesítése ügyében elvégzett vizsgálatok. Széchenyi Tudományos Társaság Jelentése, 1937. 1–3.

**1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 23–24.
Hozzászólások a soproni Előkapu 11. sz. ház kisboltosorának kérdéséhez**

**23–24. Hozzászólások a soproni Előkapu 11. sz. ház
kisboltosorának kérdéséhez**

**1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 23–24.
Hozzászólások a soproni Előkapu 11. sz. ház kisboltosorának kérdéséhez / I.**

I.

Mind Csemegi Józsefnek Riedelmayer Gyula városrendezési tervét ismertető vitaindító cikkéből (SSz. 1956. 2. sz. p. 156–165.), mind az erre érkezett hozzászólásokból (SSz. 1957. 3–4. sz. p. 311–318) kitűnik, hogy a terv legátadhatóbb s ennél fogva legvitatottabb pontja a Lenin körút előkapui saroktömbjének (Előkapu 11. szám) bódésor-eltávolítására vonatkozó javaslata. Jellemző, hogy bár Csemegi J. magát a tervet «tetszetősnek» tartja, maga sem tagadhatja bizonyos aggályait, melyeket «a Sopron múltját és építészeti értékeit féltő-szerető szemlélő» 92. számjába adva, így fogalmaz meg: «vajon a tervező e tekintetben nem lendült-e kissé túl a megengedett határon, amikor ezt a jellegzetesen soproni ízü homlokzatot feladta?» (A túlzást a 32. sz. üzletépület feláldozására érti, véleményem szerint azonban az egész bódésorra kiterjeszhető!). A kérdésre hasztalan igyekeznek Gerő László, Boronkai Pál és végezetül Riedelmayer Gyula – mindannyian a műszaki vonal képviselői – nemleges választ adni, Csatkai Endrével, Storno Miksával, Kovács Józseffel és sokan másokkal együtt jelen sorok írója is úgy véli, hogy «audiatur et altera pars», hiszen jóvátehetetlen veszteségnek éreznénk – nem magunk, hanem városképünk számára – az Előkapunál lévő boltocskák eltűnését.

Ezen vélemény *fejlődéstörténeti* alátámasztását Csatkainál és Stornonál olvashatjuk (p. 315–316.). Magam a kérdésnek *városképi-esztétikai* oldalához kívánok hozzászólni, amikor hangsúlyozom, hogy a bódésor lebontása rendkívül kedvezőtlen esztétikai hatást eredményezne. Egyrészt a félkör alakú rondellából felnőtt, vaskos, csupasz félhenger (ahogy Storno M. nevezi) előtérbe kerülése rideg és barátságatlan, tömzsiségével és tagolatlan csupaságával durva megjelenésű, a mögüle karcsúan felfelé szökkenő légies Várostoronyot a földre húzza. Másrészt a tömzsi félhengerhez csatlakozó, tervezett nagy falfelület megbontaná az eddigi harmóniát és kietlen sivárságával sokkal inkább egy börtönteleg, semmint egy kedves város meghitt légkörét jelenítené meg. Aligha hinném, hogy mindez csupán a megszokottság szubjektivitásából ered, miként ezt Riedelmayer hiszi. Sokkal inkább abban a soha meg nem szokható és előnytelen tömeghatásban rejlik, amelyet ennek a váratlanul előbukkanó nagy falfelületnek otrombasága jelent. A városképileg kedvező üzletsorok után az Előkapu saroktömbjében is hangulatot kell sugározni, nem pedig hirtelen megtorpanást, feszes őriséget a lüktető élet felett. A tervezett befejezés olyan volna, mint egy bájos dallam lezárása harsány trombitaszóval, a barátságos fogadtatás végén ormótlankodó, otromba imperativus. S aligha volna képes ezt a kedvezőtlen esztétikai és pszichikai hatást Riedelmayer Gy. javított terve (SSz. 1957. 3–4. sz. p. 317.) mérsékelni, mert a kirakatnyílások és a felette elhelyezendő színes

vászonellenzők nem oldják fel a kedvezőtlen tömegviszonyok disszonanciáját. Festőiség alatt mi soproniak nem azokat a színes vászonernyőket értjük, amelyekkel Gerő László (id. m. p. 313.) minket kárpótolni vél, nem is feltétlenül az olyan romantikát, melynek az omladozó ócskaság elmaradhatatlan kísérője, – miként arra a terv készítője több helyen céloz –, hanem elsősorban művészi környezethatást. Hatást, melynek folyamánymintaként művészi élmény, bensőséges esztétikai jóérzés születik a szemlélőben. Ezt megszoktuk, ehhez a művészi élményhez igényünk van s bízom abban, hogy utódaink is megszokják, bár Riedelmayer Gy. azt tartja, hogy «utódaink szemléletét már nem fogják befolyásolni a megszokott – talán néha – indokolatlanul is, kedvesnek tartott, valójában bántó városképek».

Ami az ellenérvet illeti, a teresedésre a szóbanforgó helyen semmi szükség nincs. Az Előkapu alaprajzával kiegészülő együttes semmiféle «élménykeltő» hatást nem ad s az a helytörténeti érv is megdől, hogy indokoltabb egy középkori erődfal bemutatása, mint a múlt század utolsó éveiben készült bódék. Erőd- és várfalat ugyanis a helytörténész másutt is talál a városban, az iparosodó és kapitalizálódó városfejlődés-történet eme ékes tanubizonyosságát azonban az országban is hiába keresi. A bódésor lebontása mellett csupán az az egyetlen komoly érv szól, hogy jelenlegi, omladozó állapotukban (Merulius lacrimans) fenn nem tarthatók, újjáépítésük pedig hamisításnak tűnik. Magam nem osztom az «újjáhamisítás» aggályait s bízom abban, hogy műépítészeink olyan megfelelő áthidaló megoldást találnak, amely az egyéb részleteiben kiváló városrendezési terv kereteibe a város lakosságának közmegelegedésére simul bele. S e megoldást feltétlenül előbb kell megtalálni, semmint valamely megoldás megvalósulása után ráébredni arra, hogy mégiscsak szebb volt előbb. Nincs tehát egyáltalában igaza Riedelmayernek, mikor azt mondja, hogy egy javaslatnak melyek jó és melyek elvetendő részei, legtárgyilagosabban akkor lehet lemérni, ha azok megvalósulnak és a használatban alakul 93ki a következő nemzedék bírálata». Késő bánat eb gondolat. S nem használati tárgyról van szó csupán, hanem városképről, mely hozzánk tartozik, velünk és bennünk él tovább, élményt sugároz és messzi földre elkísér.

Csapody István

**1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 23–24.
Hozzászólások a soproni Előkapu 11. sz. ház kisboltjainak kérdéséhez / II.**

II.

Az Előkapu 11. sz. ház kisboltjainak jövő kialakítása Sopron város közönségének éber érdeklődés közepette állandóan felszínen tartott kérdése. – Örvedetes, hogy mind a városi bizottságok, mind a sajtó, valamint a soproni nagyközönség megnyilatkozásai e kérdés komoly és alapos megtárgyalására és ezzel mielőbbi előnyös megoldásra adnak alkalmat.

Kétségtelen, hogy az a XVII. században – már kialakult kép, amit ma az Előkapu kisboltjainak a bástyához való fészekszerű hozzátapadása nyújt, legalább tömegében, feltétlen fenntartandó. Ennek a véleménynek helyességét nemcsak Csatkai várostörténeti adatai támasztják alá, hanem éppen a Riedelmayer előkapui perspektivikus vázlata az, ami igazolja a fenntartás melletti álláspontot. A mostani széles bázisú tömegeből kinyúló toronyrész – az üzletsor lebontásával – sovány, rideg hengerformává alakul a képen: a toronyrész és a mögötte lévő épület szerves összehatása megszűnik, egy később a ház falához odaépített különálló építménnyé válik a városképi együttesben.

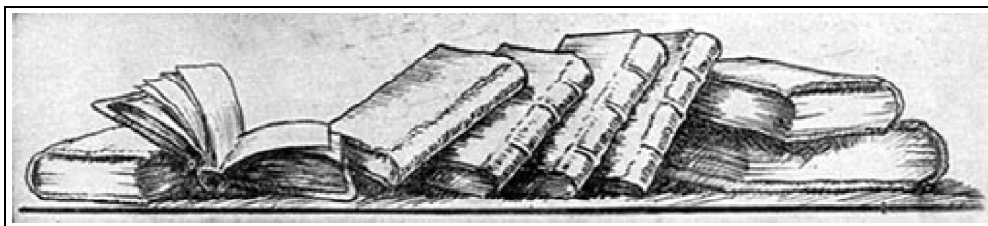
Riedelmayer is elismeri az előkapui kisboltok apró telekosztásának és felépítményeinek fenntartásra érdemes esztétikai és történelmi érdekességét, de utána kijelenti: „Az apró telekosztások megőrzésének

véleményem szerint nem itt van a helye, hanem... a Lenin körút 58. és 64. számú telkeknél.” A műemlékszerű építészeti objektumok ennyire megokolás nélküli egyéni kiválasztását nem találom egészen megnyugtatónak. Miért érdekes és fenntartandó az, ami a Lenin körút 58. és 64. sz. alatt városképi érték és miért lebontandónak ítélni ugyanazt a Előkapu 11. sz. előtt?

Véleményem szerint a 11-es sz. előtti kisboltosor tömeghatásában mindenképpen fenntartandó. Ha a jelenlegi kisboltok állapota a további fenntartás lehetőségét kétséssé teszi, úgy kialakítható, talán egy nyitott loggia, teleknagyságú egyenlőtlen nyílásokkal, vagy a régi telekhatárok fenntartásával újra kialakítható kis bolt helyiségek révén olyan épület-tömeg, amelynek hatása a régivel azonos lenne anélkül, hogy az újonnan kialakított épületrész apró részletekbe menő utánzata lenne a réginek. A fenti kialakítás több részletes terv és megfelelő (legalább 1:200) modellek bemutatásának eredményeképp valósulhatna meg.

Elhangzott olyan vélemény is, hogy a megújítás bármilyen formája „műemlék-hamisítás lenne.” Ezt a valóságtól távol álló, századeleji véleményt legjobban az erre egyik leghivatottabb építész, Gerő László szavaival döntöm meg: „Helyesen csak akkor járunk el, ha a mai élet számára megkeressük és meg is valósítjuk a megfelelő életkeretet a régi környezetben is. Ez az eljárás biztosíthatja egyedül a régi együttes tartós fennmaradását. A nem hozzányúlni elve műemléki együttesre halálos, mert végsőig tart fenn egy olyan ellentmondást, mely ezután a lehetetlen körülmények közé kényszerítettek teljes elfordulásával végződhetik. A műemléki együttes tartós fennmaradását azok szolgálják, akik megkeresik, melyek azok a módok, melyek a régi épületben is lehetővé teszik a korszerű igények kielégítését. Itt érkezünk el az elkerülhetetlen építészeti beavatkozáshoz.” (SSZ. 1957. 312. lap.) Ott tehát, ahol beáll a körülmények lehetetlenítése, a műemlékek és városkép fenntartása érdekében előáll az építészeti beavatkozás szükségessége. Készítsük el tehát az Előkapu kisboltosorának végleges kialakítására szolgáló terveket és modelleket: döntsön a város közönsége és az illetékesek a tervezett kialakítások helyessége felett.

Füredi Oszkár

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

94 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Válogatott elbeszélések. Válogatta és a bevezetést írta: Keresztury Dezső. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1954, 258 lap.

Válogatott elbeszélések. Válogatta és a bevezetést írta: Keresztury Dezső. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1954, 258 lap.

Pap Károlyt a két világháború közti, egyre embertelenebbé váló korszak számos tragikus sorsú írója közül a legjelesebbek soraiban tartjuk számon. Róla való megemlékezésünk, alkotásainak ismertetése nem csupán soproni származásának, hanem elsősorban a nem mindennapi tehetségű, de élete java virágzásában örökre elnémított írónak szól. A tudós soproni főrabbi, dr. Pollák Miksa harmadik gyermeke volt, aki egyre jobban kibontakozó és határozottabban egyéni szint képviselő írásművészetének javával kora legnagyobb mestereinek: Osvát Ernőnek, Ambrus Zoltánnak és Móricz Zsigmondnak elismerését is kivívta, s akit Illyés Gyula és Németh László is fegyvertársának vallott.

Egész életműve bátor vallomástétel a kisémmizettek, az élet kitesztottjai mellett s ítélet a zsarnokság és embertelenség felett. Egyéniségének ez az alapvonása nemcsak az ifjú szárnypróbálgató írónak a jellemét határozta meg, de ez jellemezte mindvégig életszemléletét. Mielőtt a haláltábor szörnyű krátere – nem tudjuk biztosan: Buchenwald vagy Bergenbelsen végleg elnyelte volna meggyötört testét, szellemének a külvilághoz csatlakozó utolsó villanásában: feleségének küldött versében döbbenetes ítéletet mond korának embertelensége felett.

A kötet 22 novellájából nyolcnak gyermekek a hősei. Miként Kosztolányi „A szegény kisgyermek panaszaiban”, írónk ezekben a novellákban szinte kivételes pszichológiai érzéssel ábrázolja a gyermeklélek rejtelmeit. Ez már önmagában is igen pozitív vonása lenne Pap Károly írásművészetének, hiszen prózairodalmunk mindmáig sajnálatosan szegény a gyermek-témák művészi értékű, reális ábrázolásában. A témaválasztással azonban sokkal távolabbi célja van az írónak: a gyermek-hősök szerepeltetésével fejezi ki állásfoglalását a „kicsinyek”, az elnyomottak, a megaláztatottak mellett.

„*A csalogány*”-ban a gyermeklélek romantikus, szomjas vágyakozását mutatja be az elérhetetlen szépség után. Az „*Erdei idill*” két kis árva leánykája, Hanka és Panka még csak homályosan érzi árvaságának súlyát. Nagyapjuk szűkszavú elbeszélései nyomán csak a töltöttkáposzta és a töltött derelye képzeletében idézi édesanyjuk emlékét, mert „...ők nem emlékeztek semmiféle töltöttkáposztára s derelyére s ilyenformán szüleikre sem. Ők mindig csak kalarábét ettek, az volt a hús, s mellé a kenyér volt a tészta...” (31. l.)

„*A pesztonka*”, a kis, árvaságra jutott, városba szakadt parasztszoknyás gyereklány viszont a gondjaira bízott pufók, „kihívó tekintetű” és „bizalmatlan” úrigyerekek mellett mintha állandóan valami velőtrázó sikolyt fojtana magába korán elhunyt édesanyja után. A rábízott gyerekekkel eljátssza anyja temetését:

„... – És most maguk szépen megsiratnak engem. Szépen, hangosan és úgy mondják: jaj, édes egy anyám, miért hagytál el engem? Jaj, édes egy anyám, mi lesz énvelem? – No, kezdjék szépen...”

– Lehet ám nagyon kiabálni! Amekkorát csak akarnak! Meg ugrálni is lehet nagyokat körülöttem! Én akkor egészen földhöz vertem magamat, de azt maguknak nem szabad, mert odalesz a ruhájuk”. (69. l.)

95 Tömörségénél, egyszerűségénél, megjelenítő erejénél fogva ez a novella a kötet egyik legszebb darabja.

Hasonlóképpen megrázó erejű, költői szépségű a „*Muzsika*” című elbeszélés, amelynek hőse Vaják Janika, a kis nyomorék zenei csodagyerek. A szinte leírhatatlan szegénység, a favágó-kubikus apa örökös pálinka-szomja mellett – aki két hordó pálinkáért bárkinek eladná a fiát – az író az egész társadalmi rendet

vádolja a kis paraszttehetség elkallódásáért.

Jelképes mondanivalójánál fogva még távolabbra mutat a „*Tűz*” című novella, melyben az éhes, toprongyos utcagyerekek szinte eszelős, piromániás gyönyörködéssel szemlélik a gazdagok házainak lángba borulását. Maró gúnnyal mond megsemmisítő bírálatot Pap Károly a „*Kokas tanító*”-ban a „pálca-pedagógiáról”, melyben „a legfőbb tantárgy: a csönd” és a kizárólagos „pedagógiai eszköz”: a pálca, melyből Kokas tanítónak egész készlete van.

„*A Schrei*” című novellában a piszkos, szennyes lengyelországi zsidó számkivetettsége az egész zsidóság üldöztetésének látomásává szélesedik. A gyermek még nem hitt a zsidóság üldözöttségében.

„...S az évek ahogy növekedtek, megtorolták a hitetlenségemet. Két szememmel kellett látnom köröskörül mindazt, amiben nem hittem. Túlságosan is hinnem kellett...” (85. l.)

A nem gyermek-témájú novellák közül néhánynak a valóságosságát csökkenteni már maga a témaválasztás, a hősök különcsége is. (A harmónium, – Sűgő kellene, – A megbélyegzett, – A bölcső.) Ezekben is mesterinek mondható ugyan az alakok ábrázolása, egyéni jellemvonásaik megrajzolása, de legfeljebb csak szánakozni tudunk a tehetségtelen vándorszínészek nyomorán (A harmónium, – Sűgő kellene), „*A megbélyegzett*” munkát kereső s egyúttal kolduló, megesett parasztlányán vagy „*A bölcső*” Turgovics Pálján, az ellágyult betörőn. Az írónak természetszerűleg nem sikerülhetett típusokká formálni őket.

A kötet névadó novellája, „*A hősobor*” a gyűjtemény egyik legsikerültebb darabja. A púpos, nyomorék szobrász-zseni: Michelangelo vérig sértetten, porig alázottan elhagyja szülővárosát, nem tudja elviselni a Mediciek által teremtett züllött, erkölcstelen légkört. A „*Muzsika*” témájához hasonlóan a „*Mosoly*”-ban is egy rendkívüli képességű paraszttehetség megsemmisülésének ábrázolásával találkozunk. A nyomor, a tüdőbaj, a „*Morbus Hungaricus*” pályája kezdetén ragadja el a magyar festészet egyik nagy ígérését.

„*A gyerek*” című novella kissé naturalista ízű, de hiteles rajza a gyermeket váró proletár-anyának, aki gyermekét az urak fenyegetésére akarja világra hozni.

„– ...Félnek, hogy egyszer majd az ő gyerekeiket tanítja kesztyűbe dudálni! Hát csak hadd nőjön! És nőjön nagyra!...” (163. l.)

Megkapóan szép, lírai melegségű, őszinte írás „*Az utolsó találkozás*”, melyben az író nagy ösztönzőjének, Osvát Ernőnek állított emléket, s amely emlékbeszédként hangzott el a 25 éves Nyugat jubileumi nagygyűlésén.

A gyűjtemény legnagyobb terjedelmű darabja: „*Mikáél, az ács*”, melyről Keresztury Dezső kitűnő bevezető tanulmányában ezt mondja:

„Ebben – sorsára emlékezve, legalábbis így érezzük – a maga utolsó útját mondotta el a költők és megszállottak jövőbenező éleslátásával.” (26. l.)

A novellaírás legnagyobbjaira emlékeztető elbeszélések mellett néhány kisebb jelentőségű írás is található a kötetben. (Tétlen ábrázolás, – Kéthetes házások, – A kéz.) Ezek azonban távolról sem tudják elhomályosítani a mű egészének értékét.

Pap Károly *stílusa* is különös figyelmet érdemel. Legtöbb írására az egyszerűség, világosság, szemléletesség, az élő beszéd közvetlensége jellemző. Szinte taláalomra ragadhatunk ki bármelyik

novellájából részleteket annak illusztrálására, milyen mesteri érzékkel alkalmazza a legmegfelelőbb kifejezéseket, a hangutánzó és hangfestő szavakat stb.

„Kokas tanító *rettentő* ügyesen *suhogtatja* a vesszőit. Előbb *rittyent*, aztán *füttyent*, velük *sír*, *sivít*, *huhog*, mintha az egész erdő valamennyi *gyászmadara* szólna *lelapult* fejünk felett! (86. l.) – A szarvasmarha *meghőkölt*. Orrlikán a deres szőrök *felborzolódtak*. *Rettent* is, *hajlott* is a nyaka...” (38. l.)

96A tájnyelv elemei és megtalálhatók Pap Károly novelláiban (meztélláb, orrlík, megyen, éccaka stb.), de sohasem viszi túlzásba a tájszavak használatát.

A kötet nyomása általában gondosnak mondható, mindössze egy-két sajtóhiba akad benne: 40. l. 1–2. sor: *beszédes* (beszéde), 112. l. 26. sor: *göcsre* (görcse), azonkívül a 112. lap középső részén az ékezetek alig olvashatók.

Keresztury Dezső igen alapos bevezető tanulmányában számos érdekes adattal egészíti ki Pap Károly addig ismert életrajzi adatait, s mélyen szántó elemzését adja az író életművének.

„A *hószobor*” novellái is meggyőzhetik az olvasót, hogy Pap Károly írásművészete elismerésre méltó része szépirodalmunknak. Tragikus sorsa, halála egybefonódott a magyarság történetének egyik leggyászosabb fejezetével. Életműve az egyetemes magyarság kulturális értéke, s a szülőváros különös kegyelettel emlékezik hű fiára.

Kelényi Ferenc

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / † Thirring Gusztáv: Adatok a száz év előtti Sopronról és 1848. évi népességről. Sopron, 1957, 80 lap + XVI lapnyi képmelléklet.

† Thirring Gusztáv: Adatok a száz év előtti Sopronról és 1848. évi népességről. Sopron, 1957, 80 lap + XVI lapnyi képmelléklet.

Amennyiben örvendetes eseménynek tekinthetjük, hogy a SSZ. szerkesztősége kiadványainak új sorozatát megindíthatta, annyira szerencsés választásnak kell mondanunk, hogy ennek az új sorozatnak első száma néhai Thirring Gusztávnak fenti című munkáját tartalmazza, amelyet a szerző fia: Lajos egészített ki és rendezett sajtó alá.

Thirring Gusztáv Sopronra vonatkozó sok tanulmányával, de különösen Sopron városa a XVIII. században c. nagy történeti statisztikai munkájával széles rendet vágott Sopron városának mindaddig meglehetősen elhanyagolt helytörténetében és éppen az 1848. évi soproni népösszeíráson dolgozott, amikor 1941. március 31-én bekövetkezett halálával kihullott munkás kezéből a toll.

1848-ban a magyar városokban végrehajtott népösszeírás ismeretlen maradt a szakkörök előtt. Annál inkább tarthat nagy érdeklődésre számot ez a kis tanulmány, amely *elsőnek* a soproni népösszeírás adatait és annak sehol máshonnan meg nem szerezhető tanulságait foglalja magában.

Szemere Bertalan belügyminiszter 1848. április 20-án kelt körrendeletében intézkedett a népösszeírásról, Sopron város közgyűlése pedig április 26-án e rendeletben foglaltak végrehajtásáról gondoskodott. Jellemző az 1848. évi szellemre és lendületre, hogy az összeírás a 4 kerületre felosztott Sopron városában május

6-án, illetve 12-én már befejezést nyert, a városi tanács viszont május 18-i ülésében foglalkozott vele.

Maga az összeírás minden fogyatékosága mellett is – mert csupán a családfőkre nézve kellett néhány kérdésre válaszolni – annyira értékes, megbízható és teljes, hogy visszafelé a II. József császár idejében végrehajtott első népszámlálásig és előre már a modern népszámlálásokig ehhez fogható adatforrás több nem áll rendelkezésünkre.

A topográfiai adatok után e népösszeírás statisztikai feldolgozásának főbb eseményeit olvashatjuk, majd feljegyzések következnek az egyes foglalkozásokról, valamint a különböző foglalkozásúakról, végül 9 statisztikai táblázatban láthatjuk összefoglalva a házak, a lakások és a népesség számát, ennek vallási megoszlását, a kereső családfők kimutatását, az egyes iparágak, a családok összetételét stb., már ahogyan ez a mostani követelményeknek megfelelő. A XVI lapot kitevő képek sorozatában a néhai szerzőnek Megyesy Antal által megfestett kitűnő arcképén kívül többnyire e népösszeírásra vonatkozó hirdetések mellett Martini Frigyes, Pfeifer Péter és Rupprecht János képeit láthatjuk, mint akik 1848-ban Sopronban vezető szerepet játszottak, végül az egykorú Geiger-krónika két rajza zárja be a képek sorát, melyek közül az egyik a soproni kapást ábrázolja zsinóros magyar ruhában és darutoll háromszögletű süvegével.

Nem fejezhetjük be e rövidre fogott ismertetésünket anélkül, hogy megilletődött szívvel ne gondoljunk a szerzőre, aki még a halálos ágyán is e tanulmányon dolgozott, mellyel oly nagy szolgálatot tett szülővárosának és oly értékes munkával gazdagította a magyar helytörténetírást.

Házi Jenő

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

VÁROSUNK LAKOSSÁGÁNAK
MINDEN IGÉNYÉT KIELÉGÍTIK
AZ

**IPARCIK
KISKERESKEDELM
VÁLLALAT
SZAKÜZLETEI**

KÖZKEDVELT
A
**SOPRONI SÖRGYÁR
KÉSZÍTMÉNYE**

A KIVÁLÓ
VILÁGOS
104

BARNA
KINIZSI
SÖR

**A Soproni
Élelmiszerkiskereskedelmi
VÁLLALAT**

FÚSZER
CSEMEGE
ÉDESSÉG
DOHÁNY
TEJ ÉS HÚS
BOLTJAI

a város minden pontján egész nap
a vásárlóközönség szolgálatára állnak

SOPRON ÉS VIDÉKE
**KÖRZETI
FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET**

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS UTCA 3.

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kismgépek, védőszerek, műtrágya stb.
A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzók, permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

**Soproni Építőipari
és Épületkarbantartó Ktsz**

Vállal:
kőműves
ács
tetőfedő
épületasztalos
szobafestő
mázoló
címfestő
dukkozó
üvegező
üvegcsiszoló
kályhás

parkettás
MUNKÁKAT

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 318 és 327

Üveges részleg: Lenin körút 22 – Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13. – Telefon: 704

asztalos
kárpitos
festő, mázoló
javító
játék
iparművész
RÉSZLEGEIVEL

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

**HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSZEKRÉNYT,
REKAMIÉT, SEZLONT,
KONYHABÚTORT**

és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyait, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses kivitelben

Vállal:

**CÍMTÁBLAFESTÉST, BÚTORMÁZOLÁST
ÉS MINDENNEMŰ JAVÍTÁST**

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékba kaphatók a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben

**GYŐR-SOPRON MEGYE TANÁCSÁNAK
IDEGENFORGALMI HIVATALA, SOPRON
KEZELÉSÉBEN**

IBUSZ

**MÁV HIV. MENETJEGYIRODA FIÓKJA MINDENFÉLE UTAZÁSI ÜGYBEN KÉSZSÉGGEL ÁLL
AZ UTAZÓKÖZÖNSÉG RENDELKEZÉSÉRE!**

**SOPRON, ÓGABONA TÉR 8. SZ.
TELEFON: 55. SZ.**

Tisztaság: félegészség

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített
VÁROSI FÜRDŐT

FÜRDŐVÁLLALAT

**SOPRONI
POSTÓ-
ÉS SZŐNYEGGYÁR**

Sopron, Baross út 24.

GYAPJÚSZÖVETEK
TAKARÓK
MŰSZAKI SZÖVETEK
BÚTORSZÖVETEK
SZŐNYEGEK

**SOPRONI
HÚSIPARI
VÁLLALAT**

SOPRON

TELEFONSZÁMOK: 191, 192, 193, 627
ÉS AZ ÜZLET: 699

**A SOPRONI
HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI**

jóminőségű hentesáruk
készítésével
járulnak hozzá
AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

Hátulsó utca 2–4. szám alatt megnyílt
a HÚSIPAR HÚSÜZLETE, ahol naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban

**SOPRONI
PAMUTIPAR**

SOPRONI
SELMECI UTCA 15–17 SZÁM
TELEFON 298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:
SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM
TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti iroda:
BUDAPEST, V., SZENT ISTVÁN TÉR 16 SZ. – TÁVBESZÉLŐ: 328-722

**CSEPEL AUTÓGYÁR
ALKATRÉSZGYÁRA SOPRON**

GYÁRTMÁNYAI

„CSEPEL” 300
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ

„RÁBA” GÉPKOCSI

ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
SEBESSÉG VÁLTÓMŰ

„CSEPEL” 130
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ

A SZAKMAI KIVÁLÓ DOLGOZÓI:

GAÁL PÁL
esztorgályos

KONCZ JÓZSEF
csiszoló

HORVÁTH ISTVÁN
maró

KORNEK KÁROLY
szerszámkészítő

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL U. 3.

KÜLÖNFÉLE TÚÁRUK, KÁRPITOS DÍSZSZEG, CIPŐKARIKÁK, FÚZŐSZEMEK,
BŐRSZEPECSEK,
MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKATRÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE KÉZISZERSZÁMOK
KÉSZÍTÉSE

KIVÁLÓ DOLGOZÓK A SOPRONI TŰGYÁRBAN:

VARGA IZABELLA
csomagoló

TAMICS LÁSZLÓNÉ
csomagoló

CSISZÁR JÓZSEF
beállító lakatos

KRÁNIXFELD LAJOSNÉ
gépmunkás

POLÁK DEZSŐ
beállító lakatos

KOVÁCS GYÖRGY
gépmunkás

LÁSZLÓ JÓZSEF
beállító lakatos

TAMÁSI KÁROLY
galvanizáló

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A takaréketét kamatozik, bármikor minden előzetes felmondás nélkül *felvehető!*

Bővebb felvilágosítást ad

Az Országos Takarékpénztár fiókja, Sopron, Lenin körút 98 valamint bármelyik postahivatal

Kevés pénzért sokat nyerhet!

TOTÓZZON

LOTTÓZZON

a soproni totó-lottó irodában

SOPRON, LENIN KÖRÚT 88.

**Soproni
Járműgyártó
Szövetkezet**

Központi iroda: Rákóczi utca 27. Tel.: 319

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

Lenin körút 90. sz. Telefon: 317

LÓSZERSZÁMOK, KÉZITÁSKÁK, BÖRÖNDÖK, BŐRÁRUK KÉSZÍTÉSE, JAVÍTÁSA

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

Botond utca 1 sz. Telefon: 524

MEGBÍZHATÓ GYORS, BIZTOS SZERVIZ

BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

Rákóczi utca 27 sz.

KÉZIKOCSI, SZEKÉR, FEJSZE, EKEKÉSZÍTÉS, JAVÍTÁS, LÓPATKOLÁS, AUTÓKAROSSZÉRIA
KÉSZÍTÉS

Mértékutáni osztály:

LENIN KÖRÚT 71.

Gumijavítási osztály:

LENIN KÖRÚT 67.

**Soproni
cipész szövetkezet**

FIÓKOK:

KOSSUTH U. 2.

BÉKE ÚT 35.

JAVÍTÁSI ÁTVEVŐHELY: LENIN KÖRÚT 65.

SOPRONI

FODRÁSZ SZÖVETKEZET
KORSZERŰSÍTETT
HIGIÉNIKUS
TERMEIBEN
GONDOS ÉS
FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

**A SOPRONI
ÁLLAMI
GAZDASÁG**

Kékfrankos
Leányka
Muskotály

**PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI
A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI!**

*Soproni
Háziipari Szövetkezet*

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna u. 1.
Telefon 43

**Női és férfi pulóverek
Kuligánok kötése
gyapju és pamut
fonalakban**

Szolgáltató részlege
Lenin krt. 94.
Telefon 71

**Szemfelszedés – Himzés
Előnyomás
Nylonharisnya átkötés**

Minőségi munkával!

TAKARÉKOSKODJUNK

A GÁZZAL,

akkor kisebb lesz a gázszámla
és jobb lesz a gáznyomás!

Felvilágosításért és panasszal forduljunk
A GÁZMŰHÖZ

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit!

Üzemei:

PANNÓNIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulólhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulólhelye, árnyas kerthelyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek kedvelt nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozólhely a város főutcáján

GYÖNGYVIRÁG – CIKLÁMEN – PETTYES

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

LÁTOGASSA MEG ÜZEMEINKET!

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

SOPRON, BAROSS ÚT

Telefon: 370, 371, 372

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ
KISIPARI SZÖVETKEZET**

vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,
bádogos, vízszelési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanszerelő, motortekercselő munkákat

SOPRON – ÓGABONA TÉR 16

**SOPRONI
FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVETKEZET**

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádogosmunkát, nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat

**KÖZPONTI TELEP:
SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 39. SZÁM**

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Ödenburger) Rundschau.
Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.
Lokalhistorische Quartalschrift.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt

Aus dem Inhalt

Winkler, Oskar: Öffentliche Gebäude für Volksbildung der Stadt Sopron.

Hajdu, Helga: Deutsche Manuskripte mit Beziehungen auf Sopron in der Landesbibliothek Széchenyi.

Ambrus, Bela und Kupa, Michael: Notgelder der Stadt Sopron.

Nováki, Julius: Römische Fischteiche in der Soproner Gegend.

Erdei, Ladislaus: Frühe poetische Beschreibungen der Soproner Landschaft.

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZI!

MUNKATÁRSAINKHOZI!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. *Kéziratokat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 20 gépelt oldalt.*

2. *A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljék.)*

3. *A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSZ = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazzuk.*

4. *Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSZ VII. 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.*

5. *A nagyobb cikkekhez lehetőleg idegen nyelvű kivonatot is mellékeljünk!*

1958. XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / OLVASÓINKHOZI!

OLVASÓINKHOZI!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóiratra a Soproni Szemle kiadó hivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy a MNB 793.116-706 számú csekk számlán lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben is fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is

támogassák.

Terjedelem 7 (A/5) ív 38 szövegekőzti ábrával. Példányszám: 1000

Felelős kiadó: Csatkai Endre – Győr-Sopronmegyei Nyomda Vállalat 1567 – Felelős kiadó: Mentler Endre

BOLTI ÁRA: 16, – Ft

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Klein J. S.: Nachrichten von den Lebensumständen u. Schriften ev. Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn. I. Bd. Lpz. u. Ofen 1789, 157–170. l.; Pukánszky B.: A magyarországi német irodalom története. Bp. 1926, 239–242. és 254. l.

2 (Megjegyzés - Popup)

Soproni működésére vonatkozóan ld. Payr S.: A soproni ev. egyházközség története. I. Sopron, 1917, 364. és 402. l.; valamint Payr S.: Negyedfélszázados főiskola Sopronban. Sopron, 1907, 9–10. l. (Kéziratunk alapján helyesbíthető az ott közölt téves évszám, mely szerint Klesch csak 1652-től tanított volna Sopronban.)

3 (Megjegyzés - Popup)

Sammlung von Schriften, das protestantische Religionswesen in Ungarn betreffend. Fol. Germ. 701, f. 4. – Ebben az iratkötegetben lévő kéziratok (34 db) túlnyomórészt soproni, ill. kőszegi vonatkozásúak. Jankovich M. gyűjteményéből származnak, egy-egy irat Gamauf kezén is keresztülment.

4 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Müllner M.: A soproni ev. főtanoda története. Sopron, 1857, 75–77. l. és Payr S.: Negyedfélszázados főiskola Sopronban. Sopron, 1907, 23–23. l. – Ribini Sopronból való távozása után Lőcsére, majd Pozsonyba került lelkésznek. Itt írta meg főművét: *Memorabilia Augustanae Confessionis in Regno Hungariae...* I–II. Posonii, 1787, 1789.

5 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 512. 2. f. – Szinnyei J.: Magyar írók élete és munkái (MIÉM) a verset Mervald Zsigmond nevének, s egyetlen ismert munkájaként tartja nyilván; a társszerzőt tévesen Vosztodinak írja. Sem Vosztodi, sem Hosztodi néven másutt nem említi. Diákkori versükön kívül az OSZK-ban sem található a két szerzőtől más kézirat vagy nyomtatvány.

6 (Megjegyzés - Popup)

Verliehrt den(n) Oedenburg den Mann, der Weisheit liebet,
Den die Natur beschenkt mit Gaben mancherley;
Die Tugend lehrte er, er hat sie auch geübet,
Ihm war es wohl bewusst, was Feyndt- und Freundschaftt sey.
Der treue Lehrer flieht sehr weit von unsern Gräntzen,
Er folget Gottes Ruff, der ihn von uns entreisst...
So viel Verdruss und Gram sein freyes Herz beschweret.

So viel Vergnügenheit bekrönte seine Brust... stb., stb.

7 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Körösy L.: Romy élete. Bp., 1880, 53–54. l. – Romy önéletrajzának másolata Gamauf Teofiltól: Quart. Germ. 285/VII, ff. 43–59. A soproni tartózkodására vonatkozó rész: ff. 55^v-56^r.

8 (Megjegyzés - Popup)

A kolligátum eddig, első darabja alapján *Des Grafen Karl Zichy v. Vasonykő... angestellte Wanderung im Georgikon den 7. Nov. 1806.* címen szerepelt a katalógusban. Újjonnan adott címe: *Handschriften und Druckwerke, gessammelt von Karl Georg Romy.* Quart. Germ. 782., 37 db, 138. f.

9 (Megjegyzés - Popup)

Goldner M. apja foglalkozására nézve kocsmáros, a város legtöbb adót fizető polgárai közé tartozott. Ld. Thirring G.: A soproni polgárság vagyoni és birtokviszonyai II. József korában. Klny. a Városi Szemléből. XXV. évf., 1940, 22. l.

10 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 782, ff. 14–17. – Szinnyei MIÉM Ádám Ferenc nevű szerzőt nem ismer.

11 (Megjegyzés - Popup)

U. o. ff. 89–90. Másolat, javításokkal.

12 (Megjegyzés - Popup)

U. o. ff. 24–27. – Kis János Emlékezéseiben a búcsúversre nem tért ki. Az elköltözésre nem került sor.

13 (Megjegyzés - Popup)

Kézirata az OSZK-ban, Oct. Lat. 365. jelzeten. Horvát I. gyűjteményéből.

14 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 1093. 51 f. Színes fejlécekkel.

15 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Csatkai E.: Rákosi Jenő szerkesztői pályájának kezdetei Sopronban. SSZ. 1943, 61–64. l.

16 (Megjegyzés - Popup)

A soproni német nyelvű diáklapoknál jelentősebb volt a kat. gimnázium Derú c. magyar folyóirata. 1864/65-ben Rákosi Jenő Zsigmond nevű öccse szerkesztette. V. ö. Legény J.: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolában 1867 előtt. SSZ. 1944. 125–126. l. A Derú 1864/65. évi folyamának az OSZK-ban található példányát (Fol. Hung. 2366.), a címlapon olvasható feljegyzés szerint a gimnázium egyik tanára kapta ajándékba a VI. osztályos diákjaitól, s bizonyára ő volt az, aki a cikkírók fedő nevei mellé odaírta valódi nevüket is.

17 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 221. – 1689-ben, a 18. lap szövege szerint, Rosenfellner 19 éves volt.

18 (Megjegyzés - Popup)

SSZ. 1957. 198. l.

19 (Megjegyzés - Popup)

Hogy Rosenfellner milyen számtankönyvet használt mintául vagy másolt le, nem sikerült megállapítanom. Az ugyanebben az évben, 1689-ben, Lőcsén megjelent első magyarországi nyomtatott német számtankönyv, „Arithmeticae Vulgaris Nuclens” (RMK II. 1646.) szövege nem egyezik Rosenfellnerével.

20 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 811., 110. f. Tollrajzos, cifrázott kezdőbetűkkel. XVIII. századi bőrkötés. – Vétel 1895-ben. – E számtankönyv összeállítójának is valami köze lehetett a soproni kötélverőkhöz. Talán fia volt annak az Ott Kristófnak, akit 1720-ban mint soproni köteles-mestert tartottak nyilván (ld. Thirring G.: Sopron városa a XVIII. században. Sopron 1939, 106. l.) Ha a kézirat 97. folióján szereplő találós kérdést: Will jemand wissen, wie alt ich bin... megfejtjük, az eredmény 35 év. Ennyi idős lehetett tehát 1764-ben Ott János Jakab, ha ugyan a saját adataira szerkesztette a példát.

21 (Megjegyzés - Popup)

Szövegileg nem egyezik Teutsch József: Kurtzer Auszug der Nöthigsten Stücke in der Rechenkunst. Cronstadt 1739 (2. kiad. 1755) eléggé elterjedt számtankönyvével.

22 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 1134., 214 f. –1954-es szerzemény.

23 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 1320., 32 f. (számos üres lap). – Vétel Thirring Gyulától 1938-ban. – A céhkönyvet részletesen ismertette (tartalmilag is) Végh Gy., Vasi Szemle 1936, 3. évf. 4. sz., 225–233. l.; ld. u. o. Csatkai E. helyesbítéseit. Ld. még Romhányi K.: A magyar könyvkötés művészete. Bp. 1937, 296–297. l. és XXXVII. tábla; ehhez Csatkai E. bírálata, SSZ. 1938, 105. l.

24 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 894. – Ld. még lejjebb, 7. l.

25 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 701, ff. 18–19.

26 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Payr S.: A soproni ev. gyülekezet története. I., 432–33. l.

27 (Megjegyzés - Popup)

Payr S. i. m. 468–72. l.

28 (Megjegyzés - Popup)

Den Pauliner Orden ungarischer Provinz betreffende Akten. Fol. Germ. 1002, ff. 19–20.

29 (Megjegyzés - Popup)

Payr S. i. m. 472. l. is megemlíti a héliaratot. Szövegét csak Gamauf másolatából ismerte, mely *Danksagungsschreiben der Oedenburger an den schwedischen Gesandten in Wien für die Unterstützung nach dem grossen Brande, vom 18. Febr. 1667.* címen szerepel a Quart. Germ. 414/IV. jelzetű kötetben (ff. 174–175).

30 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 1002, f. 21.

31 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 894., 121 f. Német, magyar. Hangjegyekkel. – Vétel 1910-ben. – V. ö. Payr S. i. m. 105–106. és 467. l., hasonmással a címlapról. Kötéséről ld. feljebb, 6. l.

32 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Schmal A.: *Adversaria ad illustrandam historiam ecclesiasticam evangelico-hungaricam pertinentia.* 1775. Közli Fabó A.: *Monumenta evangelicorum aug. conf. in Hungaria historica.* II. k. Pest 1863, 133–134. l., és Ribini J.: *Memorabilia Ecclesiae Aug. Conf. in Regno Hungariae.* II. Posonii 1789, 79–95. l.

33 (Megjegyzés - Popup)

Életrajzát ld. Klein J. S. i. m. I., 426–443. l.

34 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Ribini J. i. m. 82. l.

35 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 849., 59 f. – Jankovich Miklós gyűjteményéből.

36 (Megjegyzés - Popup)

U. o. ff. 4–10. – Gamauf által készített másolatát ld. Quart. Germ. 285/III, ff. 86–92; megemlíti u. o. VI. k. 117^v.

37 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 849, f. 2^v, 17/a számon. – Sowitsch Kristófra vonatkozóan ld. Payr S. i. m. 360., 407., 421. és

441. l., valamint Payr S.: Negyedfélszázados főiskola Sopronban, 15. l.

38 (Megjegyzés - Popup)

Weissbecknek Roxashoz írt levelét ld. Ribini J. i. m. 82–83. l.

39 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 849, ff. 12–14. Egykorú, javított másolat. V. ö. u. o. Gamauf feljegyzését a 17/ b számon.

40 (Megjegyzés - Popup)

U. o. ff. 17–33.

41 (Megjegyzés - Popup)

U. o. ff. 56–58.

42 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 701, ff. 32–33. – A soproni származású Rathgeb M. Jénában tanult, s előbb Nemescsón, majd Kőszegen volt lelkész.

43 (Megjegyzés - Popup)

U. o. ff. 34–39.

44 (Megjegyzés - Popup)

U. o. U. 48–49.

45 (Megjegyzés - Popup)

U. o. ff. 54–55. Pilgram autográfiaja.

46 (Megjegyzés - Popup)

U. o. ff. 54–55. Pilgram autográfiaja.

47 (Megjegyzés - Popup)

A *Conciones Dominicales et Variæ* c., Quart. Germ. 1086. jelzetű kéziratban (II. k., ff. 83–86), mely szervitáknak Pesten, Bécsben Frohnleitenben, Karlstettenben stb. 1737 és 1787 között tartott predikációit tartalmazza.

48 (Megjegyzés - Popup)

Oct. Germ. 128., 3 f. – Horvát István hagyatékából.

49 (Megjegyzés - Popup)

Az *Oedenburgische Kirchenchronik* (1708–1759) Serpilius János Keresztély által készített másolatából

(ev. egyet. egyház budapesti levéltára, IV. e. 14. jelzetű kézirat) nem derül ki, hogy a választáskor a szónok, azaz töredékünk szerzője, ki lehetett.

50 (Megjegyzés - Popup)

A cédulán későbbi feljegyzés is olvasható: Die 17. Nov. 1758. Electio A[dmodum] R[everendi] D[omini] Ribini [Johannis]. -A Sopronból eltávozott Ribinit Münch halála után megválasztották soproni lelkésznek, ő azonban a meghívást nem fogadta el.

51 (Megjegyzés - Popup)

Oct. Germ. 86., 9 f. – A Széchényi-alapból.

52 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 639., 3 db, 3 f.

53 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 1002, ff. 22–23. – A per többi irata a soproni áll. levéltárban.

54 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Payr György és Payr Mihály krónikája 1584–1700, kiadta Heimler K. (Soproni krónikák II.), Sopron 1942, 31–32. l.; Payr S. i. m. 330–333. l.

55 (Megjegyzés - Popup)

Fuchsot, ha csak rövid időre is, börtönbe vetették, Praszkyt pedig végülis 800 forinttal elégítették ki.

56 (Megjegyzés - Popup)

Original-Dokumente der Militär Verwaltung (1620–1681). Fol. Germ. 766, ff. 5–6. – Jankovich M. gyűjteményéből.

57 (Megjegyzés - Popup)

Ungarns Staatsgeschäfte und Verwaltung betreffende Documente. Fol. Germ. 890., II. k., ff. 7–8. – Jankovich M. gyűjteményéből. – A levél szövegét folyóiratunk legközelebbi számában közöljük.

58 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 1002, f. 24.

59 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 701, ff. 21–22.

60 (Megjegyzés - Popup)

Lang Mátyás értékes könyvtára később a líceumi könyvtárba került és annak egyik legbecsesebb részét

alkotta.

61 (Megjegyzés - Popup)

Fol. Germ. 701, ff. 40–41. Eredeti irat, pecséttel.

62 (Megjegyzés - Popup)

Diáriumát megemlítettük már előző közleményünkben, SSZ. 194. I. Életére vonatkozóan ld. Payr S. i. m. 400. l.

63 (Megjegyzés - Popup)

Fol Germ. 1002, ff. 27–28.

64 (Megjegyzés - Popup)

U. o. ff. 29–30.

65 (Megjegyzés - Popup)

U. o. ff. 25–26.

66 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Hamar Gy.: Régi soproni tudósok. SSZ. 1943, 255–259. I. Payr S. i. m. VI. l.

67 (Megjegyzés - Popup)

Az ott található Gamauf-kéziratokról A magyarországi ág. hitv. ev. egyetemes egyház levéltárának jegyzéke, I–II. k., Bp. 1912–1915, tájékoztat.

68 (Megjegyzés - Popup)

Payr i. m. VI. l. a M. Tud. Akadémia „levéltárát” is megemlíti a Gamauf-féle hagyaték egy részének lelőhelyeként. Az Akadémia Könyvtárának kéziratári katalógusa szerint Gamauftól ott csak Rummy Károly Györgyhöz intézett, Rummy hagyatékából vásárolt levelek találhatóak, az 1813–1833 közötti évekből „Gamauf Teofil életére és műveire vonatkozó. Toldy Ferenc jegyzetei és gyűjtése” címen (Történ. 2 r. 11. sz.) csak néhány soros, 1841-ben írt megemlékezést találunk.

69 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. pl. Házi J.: Sopron sz. k. város története. I. 1. Sopron 1921, III. l.

70 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 414. I–VIII. k. A kötetek átlagos terjedelme 270 f. Nagyrészt autogr. – Jankovich M. gyűjteményéből. – Ez a kézirat párja a soproni ev. konvent tulajdonában lévő: Geschichte der ev. Kirche Oedenburg c. nagy-ívrétű 5 kötetes műnek.

71 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 285, (az OSZK-ban nyert számozással:) I–XXI. k. A kötetek átlagos terjedelme 260 f. Gamauf és mások kivonatai, másolatai, feljegyzései – Jankovich M. gyűjteményéből.

72 (Megjegyzés - Popup)

A IV., X–XI., XVI. és a kötés hátán XXXI-nek jelzett, de minden bizonnyal valójában XXXIII. kötet az ev. egyetemes egyház levéltárában található, az V. 110 a–d jelzeten; a XII. kötet a soproni konvent birtokában van. (v. ö. Hamar Gy.: Régi soproni tudósok. SSZ 1943, 255–259. l.).

73 (Megjegyzés - Popup)

Quart. Germ. 653., 9 f. – Horvát I. könyvtárából – A Vertheidigung c. szöveg, Gamauf kezeírása, a kézirat 4^v–8 fólióin található. Az első 3 f. az 1836. évi szuperintendenciális gyűlés magyar nyelvű jegyzőkönyvének töredékes másolata, ismeretlen kéztől. A füzet felirata, Gamauf kezétől: Quodlibet 2-ter Band 12, az egész tehát Gamauf adatgyűjtéséből különszakadt kis darab.

74 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Sándor: Horvát István kéziratai a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. M. Könyvszemle 1883, 19. l. (132. sz.).

75 (Megjegyzés - Popup)

Briefwechsel des Jakob Ferdinand Miller, Director des Ung. Nationalmuseums. Quart. Germ. 596, ff. 14–15.

76 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Ferenc gyűjteménye a magyar reformata egyház történetére vonatkozó iratoknak. Quart. Hung. 1043/IV, ff. 260–261. Latin ny.

77 (Megjegyzés - Popup)

An Gottlieb Gamauf, ev. Prediger in Oedenburg geschriebene Briefe. Quart. Germ. 647., 4 db. 9 f.

78 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története 132. l.

79 (Megjegyzés - Popup)

Városi levtr. Lad. XII. M. fasc. VII–VIII. 307. 97.

80 (Megjegyzés - Popup)

Városi levtr. Lad. A. fasc. I. 20.

81 (Megjegyzés - Popup)

Városi levtr. Lad. XII. M. fasc. Iv. 158.

82 (Megjegyzés - Popup)

Evangélikus Országos Levtr. V. 6.

83 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf Gottlieb: Ausführliche Geschichte der ev. Kirche Oedenburgs. II. k. 315. l. Kézirat a soproni ev. gyülekezet levéltárában.

84 (Megjegyzés - Popup)

Városi levtr. Lochner János belső tanácsos naplója. 1657. május 14.

85 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf G.: Ausf. Geschichte der ev. Kirche Oedenburgs. II. 317. l.

86 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf G.: II. 318. l., 452. l.

87 (Megjegyzés - Popup)

Városi levtr. Lochner János naplója 1658. július 11. 40. l.

88 (Megjegyzés - Popup)

Városi levtr. A tanács jegyzőkönyve Perenyei meghívásáról 1658. júl. 1.

89 (Megjegyzés - Popup)

Kövesdy Pál disputációja: De orali manducatione. Szabó: RKM. III. 1675.

90 (Megjegyzés - Popup)

Városi levtr. Lad. XII. fasc. V. 226.

91 (Megjegyzés - Popup)

Városi levtr. A tanács jegyzőkönyve 1668. május 28.

92 (Megjegyzés - Popup)

Unger Mihály búcsúztató versei:

Rhapsodia in abitum Dni Michaelis Unger, S. S. theologiae studiosi...cum is celeberrimam Leucoream reliquens patrios repeteret Lares 2. Junii 1662. decantata a Fautoribus et Amicis... Wittebergae 1662.
Gamauf: II. 628.

93 (Megjegyzés - Popup)

16 Unger Mihály disputatiói:

1. De concursu Causae primae cumsecundis. Wittenberg 1659. Szabó: RMK III. 2104.

2. De satisfactione justitiae divinae debita. Wittenberg 1660. Gamauf: II. 628.
3. De Aequatore et Zodiaco. Wittenberg 1662. Szabó RMK. III. 2188.
4. Positiones Mathematicae Miscellaneae. Szabó: RMK. 2189.

94 (Megjegyzés - Popup)

Városi levtr. A tanács 1659. július 23-i ülésének jegyzőkönyve.

95 (Megjegyzés - Popup)

Evangélikus Országos Levéltár: I. a. 26. 11.

A „Nota” VII. pontja:

„Quia scopus Gymnasii hujus est cum Lingua Hungarica congrua Latinitas, *exulet prorsus lingua Germanica.*

96 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf G. Dokumente II. 2. A. 78. – 326. l.

Ordnung der Oedenburgischen Schulvisitation vom 29. April 1664.

97 (Megjegyzés - Popup)

A diploma a soproni ev. egyházközség levéltárában.

98 (Megjegyzés - Popup)

Csányi: Ungarische Kronik. 62. l. Ev. Orsz. Levtr. V. 110. 6.

99 (Megjegyzés - Popup)

Russ Kristóf: Observationes ad introporrectum Danielis. Hajnoczii:

„Linguae Hungaricae usus in omnibus omni no classibus commendatur, ut, scholae nostrae, id est ungarische Schulen et omen et omen habeant.”

Ev. Orsz. Levtr. I. a. 13. l.

100 (Megjegyzés - Popup)

Németh Sámuel: A líceum küzdelme a magyar tannyelvért a Bach-korszakban. Líceumi Értesítő 1940.

101 (Megjegyzés - Popup)

* Lásd SSZ. 1955, 64–66. lap.

102 (Megjegyzés - Popup)

Magában Bécsben először a francia megszállás alatt 1805. november 8-i keltezéssel jelentek meg a város kiadásában az első 12 és 24 krajcáros „Münzzettel”-ek. A következő bécsi szükségpénz 1811-ben jelent meg a Leopoldstadt-i Hugelmannsche Kaffeehaus, illetőleg a Bierhaus zur schwarzen Bürste kiadásában 6-6 krajcáros címletben. Végül 1848 aug. 13-i keltezéssel az ugyancsak Leopoldtadt-i Handlung zum goldenen Hirschen adta ki 10 krajcárért. Ezek az eddig ismert bécsi szükségpénzek 1914-ig bezárólag.

103 (Megjegyzés - Popup)

„Sopron civitas fidelissima”. Sopron 1925. 43.

104 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle 1937, 204.

105 (Megjegyzés - Popup)

A Sopronmegyei Régészeti Társulat jelentése 1898. 10.

106 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1936. II. 9.

107 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle 1940. 233.

108 (Megjegyzés - Popup)

Archaeológiai Értesítő 1890. 73.

109 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle 1955. 55–68.

110 (Megjegyzés - Popup)

Archaeológiai Értesítő 1952. 94.

111 (Megjegyzés - Popup)

Archaeológiai Értesítő 1954. 76.

112 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy András szíves közlése.

113 (Megjegyzés - Popup)

Archaeológiai Értesítő 1909. 186.

114 (Megjegyzés - Popup)

A régi soproniak természetszeretete. Új Sopronvármegye. 1939. XII. 10.

115 (Megjegyzés - Popup)

Irodalomtörténeti Közlemények. 1907. 351. lap. Ányos verses felelete már régen ismeretes. Megjelent munkáinak 1799-es kiadásában. (Magyar Minerva, 194–5. lap.)

Szomszédodba kívánsz, Soprony vidékére
Források parttyára, erdők közepére,
Hol mennyei elméd érzékeny álmában
Kloémat olvadni látod fájdalmában.
Szomszédodba kívánsz, hogy Kloém lépéseit
Keressém álmomban testetlen tünését
S nem találván sehol szőke kedvesemet.
Barátom! öledbe sirjam ki szívemet.

116 (Megjegyzés - Popup)

Tauersdorf a későbbi Darázsfalva Kismarton közelében.

117 (Megjegyzés - Popup)

Életrajzát lásd SSZ. 1938. 66. l.

118 (Megjegyzés - Popup)

Beytrage zur Topographie des Königreichs Ungern. 1803. I. kötet 75 sk.

119 (Megjegyzés - Popup)

A maguk korában különösen kedvelt költők.

120 (Megjegyzés - Popup)

Széplak a Fertő közelében. A kéttornyú templom közelében áll a Széchenyiek volt kastélya, már szinte két évszázada magtár. Kiemelkedő épülete a tájnak, de nem kolostor, ahogy Bredeczky írja.

121 (Megjegyzés - Popup)

Ma Alomhegy néven ismert, mintegy 300 méteres emelkedés a bánfalvi katonatemető mögött. Bredeczky Topographisches Taschenbuch című könyvében (1802) úgy magyarázza nevét, hogy a diákok ott szereztek a porzót (Streu). Lásd Schlachta Etelka naplója. 1943. 34. lap.

122 (Megjegyzés - Popup)

Forrásainak felhasználásában a legnagyobb szabadsággal jár el. Néha *megmagyarosította* az eredetit, azaz földrajzi neveket, a körülményeket saját helyzetéhez alkalmazta, máskor – és ez a gyakoribb eset – több költeményből vett gondolatot fűzött össze és egészített ki a sajátjával. Rendszeresen sablonos kezdő- és záró sorokkal próbálta meg ilyenkor biztosítani a verse egységét (Sopron tájékához). Németh Zoltán: Kis János szerepe kora irodalmi életében. Győr. 1941. 58. lap.

123 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Ferenc levelezése (kiadta Váczy János) XII. kötet 515. lap; XIII. kötet 102. lap. A teljes verset közli az első idézett hely, továbbá felvette a Házi Jenő és Augusztinovicz Elemér szerkesztette Sopron a régi magyar irodalomban c. kötet (megjelent 1937-ben) is.

124 (Megjegyzés - Popup)

Vajda izzó képekkel teljes nyelvezetéhez hozzátartozik az a tulajdonság is, hogy szereti a rendkívüli szavakat. Zat annyi mint természet. Erre nézve írja Szily Kálmán: „A zat (képző) annyira divatba jött, hogy nem is igen lehet csodálkozni szegény Vajda Péter megtévelyedésén, aki a zat-ot önálló szóvá akarta tenni természet (termő zat) értelmében. A magyar nyelvújítás szótára. Bp. 1902. 402. lap.

125 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. A brennbergi szénbánya emlékkönyve. 1825. p. 35. „Jos. Hamberger. Angekom. 21. Nov. 856. von Leoben.”

126 (Megjegyzés - Popup)

Miesbach Alajos korának legnagyobb ipari vállalkozója, Brennberg negyedik albérlője, 1835. aug. 15-én vette bérbe a bányát s 1857-ben bekövetkezett haláláig volt annak birtokában. L. bővebben: Valerie Else Riebe: Der Wiener-Neustädter Schriffahrtskanal. 1936. p. 54–54. Mérei Gyula: Magyar iparfejlődés 1790–1848. p. 208–209. és Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződésai 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig. SSZ. IX. (1955) évf. 1–2. sz. p. 65.

127 (Megjegyzés - Popup)

Wartinbergi Drasche Henrik bányamérnök (1811–1880) Miesbach unokaöccse, nagybátyja 1857-ben bekövetkezett halálával került Brennberg birtokába, melyet haláláig, 1880-ig bérelt. Szociális érzésű nagyvállalkozó volt s nevéhez fűződik Brennberg újabbkori alapjainak kialakítása. L. bővebben: Valerie Else Riebe i. m. p. 67. és Sopron. X. (1880) évf. 60. és 83. számok.

128 (Megjegyzés - Popup)

A Hamberger szüleire vonatkozó adatokat az ágfalvi r. kat. plébánia anyakönyvi bejegyzéseiből vettem. L. Házasulók anyakönyve. III. köt. 1810–1905. p. 45.

129 (Megjegyzés - Popup)

A Leobeni Bányászati Főiskola rektori hivatalának 1115/IV–1956. sz. közlése alapján. „...Josef Hamberger geb. 1834 in Thallern (Österreich), ausserordentlicher Hörer der Montanistischen Hochschule im Studienjahr 1855/56. Ing. Hamberger hat dennoch an der Montanistischen Hochschule nur 2 Semester studiert und konnten wir daher aus seinem Studienleben leider nichts mehr finden.” E sorokkal kapcsolatban szükséges, hogy megjegyezzem, miszerint a Soproni Várospanbáni Hivatal halotti anyakönyvében Hamberger születési helyeként Krems van bejegyezve. Tudjuk, hogy a Duna jobb partján fekvő Thallern pontosan szembe fekszik a Duna balparti Kremsszel, mellyel vasúti és közúti híd köti össze. Valószínű, hogy Hamberger beszélgetés közben talán maga is többször Kremst jelölte meg szülőhelyéül, a kevésbé ismert kis Thallern helyett s így történt, hogy hozzátartozói is Kremst írták be az anyakönyvbe. Igazolja feltevésemet az is, hogy 1858. jún. 15-én Ágfalván kötött házasságkötésekor az anyakönyvbe születési helyéül Thallernt íratta be. L. Soproni Várospanbáni Hivatal. Liber Mortuorum. Anno 1873–1891. p. 399. 1888. Num. 223. és R. Kat. Plébánia Ágfalva. Házasok anyakönyve. III. köt. 1810–1905. p. 45.

130 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica Fasc. XXV. N.o. 14 714. S.

131 (Megjegyzés - Popup)

L. bővebben: Faller Jenő: Az alsó-ausztriai Statzendorf szénbányászatának és víztelenítésének rövid ismertetése. Bány. és Koh. Lapok. LXIV. (1931) évf. p. 314–335.

132 (Megjegyzés - Popup)

L. bővebben: Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződesei 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig. SSZ. IX. (1955) évf. 1–2. sz. p. 57–62.

133 (Megjegyzés - Popup)

L. Faller Gusztáv: A selmeci m. kir. bányász és erdész akadémia évszázados fennállásának emlékkönyve. 1871. p. 172., sorszám 3276. V. ö. még Soproni Állami Levéltár Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No., 14 714 S.

134 (Megjegyzés - Popup)

L. Faller Gusztáv i. m. p. 154. sorszám 2524.

135 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta. Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 14 714. S.

136 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta. Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 20 473. I–IX. sz. iratok.

137 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. X–XI. sz. iratok.

138 (Megjegyzés - Popup)

Drasche 41 éves működése oly módon értendő, hogy 1835-ben, amikor nagybátyja, Miesbach Alajos Brennberget bérevelte, ő már Miesbach szolgálatában állt s tevékenyen vett részt annak oldalán a bánya ügykezelésében, melyet – mint a 3. sz. jegyzetemben mondtam már – 1857 óta, amikor nagybátyja meghalt, önállóan tovább vezetett. Így 1876-ban, amikor a szóban levő beadványt írta, joggal hivatkozott a bányánál eltöltött 41 éves működésére.

139 (Megjegyzés - Popup)

Brennbergnek ezt a „forradalmi” újítását – ahogy az idevonatkozó tanulmányok nevezik – Hamberger „A brennbergi szénbánya monografiája” című munkájában 1840-re teszi. Ha figyelembe vesszük azonban, hogy Drasche 1876-ban írta idézett sorait, Hamberger munkája pedig 9 évvel később látott napvilágot, úgy nyilvánvaló, hogy Drasche közelebb volt még az első brennbergi gőzgép üzembehelyezésének eseményszámba menő évéhez, mint Hamberger, s így azt jobban ismerhette, annál is inkább, mert beadványában ezen hangsúly is volt. Megerősíti Drasche adatának elfogadásában az is, hogy Hamberger maga is azt írja: „...A kézívitla, a lójárgány, egészen 1835-ig szerepelt és csak 1840. évben honosult meg

itt a 32 méter mély Rudolf-aknán szénzállításra, de leginkább vízemelésre berendezett 12 lóerejű gőzgép.” Ebből nyilvánvaló, hogy 1835-ben a bánya valami új hajtóerőre tért át, úgyhogy mindezeket figyelembe véve az 1835-ös évet kell elfogadnunk a szénbányászatban az első gőzgép bevezetésének évéül.

140 (Megjegyzés - Popup)

A munka teljes címe: Monografie des Brenberger Kohlenbergbauses. Vom Bergverwalter Josef Hamberger. Oedenburg Buchdruckerei von Karl Litfass. 1885. A munkát magyarul folytatólagosan a Sopron című hetilap is közölte „A brennbergi szénbánya monográfiája” címen. L. Sopron. XV. (1885) évf. 44–55. számok.

141 (Megjegyzés - Popup)

1858. jún. 15-én Ágfalván kötött házassági tanúi Krätschmar Vilmos brennbergi bányamérnök és Folly Mátyás bányaorvos voltak. L. R. kat. plebánia. Ágfalva. Házások anyakönyve. III. köt. 1810–1905. p. 45.

142 (Megjegyzés - Popup)

Stóger Mátyás és felesége, Krauthauf Rosina a közeli Loókról (Unter-Frauenhaid, Burgenland) kerültek Brennbergbe s Hambergerné, Stóger Mária is Loókon született 1840-ben. Életét 1906. ápr. 27-én fejezte be Sopronban. L. R. kat. plebánia Ágfalva. Házások anyakönyve. III. köt. 1810–1905. p. 45. és Soproni Várospanbányai Hivatal. Liber mortuorum. X. kap. p. 235.

143 (Megjegyzés - Popup)

Friderikát dr. Baán Endre Sopron megyei tisztifőügyész, későbbi főispán vette el. E házasságból 3 leány született; Margit (Östör Józsefné, később Simon Gézáné), Ella (dr. Rákosi Endréné), Ilona (Schármár Károlyné), ma is élnek Sopronban. Nekik, elsősorban Simon Gézánének köszönöm a nagyszüleikre vonatkozó adatok egy részét, valamint az arcképek átengedését. Hamberger József, mint atyja, bányamérnök lett s a selmeci bányászati akadémián nyert oklevelet 1887. okt. 13-án. Felsősziléziában Teplitz-Schönauban teljesített szolgálatot, kiváló mérnök volt s mint bányaigazgató fejezte be életét. L. Pauer János: Bányászati és Erdészeti Akadémia története. Selmezbánya 1896. p. 254. sorsz. 44.

144 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. Acta. Politico-Oeconomica. XXV. No. 21 397. b. 1880. nov. 1.

145 (Megjegyzés - Popup)

Sopron. XVIII. évf. 1888. jún. 30. 52. szám. „Gyász hír. Hamberger József nyug. brennbergi bányagondnok, dr. Baán Endre megyei t. főügyész úr apósa hosszú szenvedés után, életének 55. évében folyó hó 26-án Sopronban elhunyt. A boldogult kiváló érdemeket szerzett a magyar bányaiipar fejlesztésében s a brennbergi kőszénbánya, melynek hosszú éveken át gondnoka volt, az ő szakértő vezetésének köszönheti jelenlegi kifejlődöttségét. A haláláról kiadott gyászjelentés a következőképpen szól:”

„Alulírottak megszorodott szívvel jelentik, hogy szeretett felejtetetlen férje, illetve édesatyjuk, öregatyjuk és ipa, Hamberger József, nyug. bányagondnok, folyó hó 26-án, este 9 órakor hosszas szenvedés és a halotti szentségek ismételt áhítatos fölvétele után, életének 55-ik évében elhunyt. A boldogultnak kihült tetemét csütörtökön, folyó hó 28-án, délután 6 órakor szentelik be a halottas háznál, Erzsébet utca 9. szám

a., honnét a Szent-Mihályról címzett sírkertben helyezik örök nyugalomra. Az engesztelő szentmise-áldozatnak az elhunyt lelki üdvösségeért való bemutatása folyó hó 30-án, délelőtt 9 órakor lesz a Szent-Lélekről címzett templomban. Sopron 1888. évi június hó 27. Özv. Hamberger Józsefné szül. Stöger Mária, az elhunyt neje. Hamberger Friderika, férjezett Baán Endréné, Hamberger József, az elhunyt gyermekei. Dr. Baán Endre az elhunyt veje, Baán Margit, Baán Ella, az elhunyt unokái.”

„A temetés a boldogult végső akarata szerint egyszerűséggel, minden koszoru nélkül, de nagy és díszes közönség részvétele mellett történt meg. A gyászszertartást Póda Endre apátplebános végezte segédlettel. Megható látványt nyújtott a koporsót kísérő díszbe-öltözött s égő bányamécsesekkel ellátott mintegy 40 brennbergi bányász, kik egykori szeretett gondnokuk iránt e végső tisztességet elronni eljöttek. Béke lengjen hamvai felett!” L. még Oedenburger Zeitung XXI. Jahrgang. Donnerstag 28. Juni. 1888. Nr. 148.

„Todesfall. Voriger Stern Dienstag ist abends um 9 Uhr der pensionirte Bergverwalter Herr Josef Hamberger, nach langem, schmerzlichen Leiden hier in seinen 55. Lebensjahre gestorben. Die entseelte Hülle des Verblichenen wird heute Donnerstag Nachmittags 6 Uhr, im Trauerhause: Elisabethgasse Nr. 9 eingeseget und sodann im Friedhofe zu St. Michael zur ewigen Ruhe bestatte.” Végül Bány. és Koh. Lapok XXI. (1883.) évf. p. 105.

146 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle. 1943. 70: Csatkai: Apró soproni adat Dukai Takács Juditról.

147 (Megjegyzés - Popup)

Fia, Patthy Sándor, született 1833-ban.

148 (Megjegyzés - Popup)

Szabó József líceumi tanár, délibábos nyelvészkedő. Lásd Németh Sámuel: SSZ. 1941. 95.

149 (Megjegyzés - Popup)

Első házasságából született gyermeke.

150 (Megjegyzés - Popup)